

2011
12.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

KÁNTÁS PÉTER: Szükség van új szabálysértési törvényre?

KISS BERNADETT: Közterületi rendteremtési kísérletek Budapesten

SZIKINGER ISTVÁN: Tortúra a nyomozásban

KRISKÓ EDINA: Fókuszban a rendőrség

KÁRMÁN GABRIELLA: Ismeretelméleti kérdések a bizonyítást érintő technikai fejlődés tükrében

KOVÁCS KLÁRA – PÁSZTOR ATTILA: A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége

59.
évfolyam

TARTALOM 2011/12.

SUMMARY (3–4)

KÁNTÁS PÉTER Szükség van új szabálysértési törvényre?
(5–21)

KISS BERNADETT Közterületi rendteremtési kísérletek Budapesten
(22–38)

SZIKINGER ISTVÁN Tortúra a nyomozásban
(39–52)

KRISKÓ EDINA Fókuszban a rendőrség
(53–67)

KÁRMÁN GABRIELLA Ismeretelméleti kérdések a bizonyítást érintő
technikai fejlődés tükrében (68–88)

KOVÁCS KLÁRA – PÁSZTOR ATTILA
A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége
(89–103)

BUDAHÁZI ÁRPÁD Poligráf a büntetőeljárásban (104–117)

NAGY JUDIT Bűnildözők Krakkóban (118–135)

■ KÖNYVISMERTETÉS

Szabó Máté: Ki őrzi az őröket? Az ombudsmani jogvédelem
BERKES LILLA (136–143)

■ EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén
(144–148)

SZERZŐINK 2011/12.

DR. BERKES LILLA jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala

DR. BUDAHÁZI ÁRPÁD rendőr főhadnagy, főiskolai tanársegéd,
Rendőrtiszti Főiskola
Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

DR. KÁNTÁS PÉTER vezető főtanácsos, Országgyűlési Biztosok Hivatala

DR. KÁRMÁN GABRIELLA tudományos munkatárs,
Országos Kriminológiai Intézet

KOVÁCS KLÁRA ötödéves jogászhallgató,
Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

DR. KISS BERNADETT PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

KRISKÓ EDINA doktorjelölt,
Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Kommunikáció Program

DR. NAGY JUDIT PhD, főiskolai tanársegéd, Rendőrtiszti Főiskola

PÁSZTOR ATTILA igazságügyi klinikai szakpszichológus,
Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság,
Bűnügyi Technikai Osztály

DR. SZABÓ ADRIENN tanácsos, Európai Együttműködési Főosztály,
osztályvezető, BM EU Együttműködési Főosztály

DR. SZIKINGER ISTVÁN ügyvéd, Bólyai János és Társai Ügyvédi Iroda

SUMMARY

Kántás, Péter

Do we need a new law on petty offences? [5–21]

Applying criminological arguments and providing recommendations for the legislator, the author provides a critical assessment of the recent Hungarian bill on petty offences, which not only imposes extremely severe sanctions, but while allowing the duplication of procedures, equates misdemeanour law and administrative law with criminal law.

Kiss, Bernadett

Legislative attempts on maintaining public order I in Budapest [22–38]

The author provides an overview of recent trends in local legislation on the use of public areas. The areas in focus include violent administrative and law enforcement action against homelessness, beach-combers and cadgers.

Szikinger, István

Torture in investigation [39–52]

The author provides a description and analysis of the investigation of the kidnapping and killing of Jakob Metzler, the son of a Bank owner in Germany, in September, 2002, where one of the defendants was threatened with torture during the interrogation – a practice the Grand Chamber of the European Court of Human Rights declared to amount to torture and inhuman treatment, and a violation of the right to fair trial.

Kriskó, Edina

The police in focus [53–67]

This article provides a summary of semi-structured focus group discussions on the role of the police, its tasks and image in the media, organised at the ELTE University Faculty of Law this year.

Kármán, Gabriella

Epistemological questions regarding evidence — in light of recent technological developments [68–88]

Building on recent developments in cognitive science and technology, the author focuses on cognitive problems concerning the recognition of evidence by experts in the criminal procedure.

Kovács, Klára – Pásztor, Attila

The criminalistic value of perseverance: from recognition to paradigmatic thinking [89–103]

In this interdisciplinary research, focusing on perseverance, the authors provide an analytical framework for mapping the criminal mind simultaneously in the legal and psychological paradigm.

Budaházi, Árpád

The role of polygraph in criminal procedure [104–117]

Besides describing contemporary polygraph-technology, the author provides an assessment of the role of lie detectors in criminal procedure and the nature of evidence it may provide.

Nagy, Judit

Law enforcement officers in Krakow [118–135]

Focusing on the future of Europol, the aims and tasks of Polish Police during the EU Presidency, and Indect, an intelligent information system supporting observation, searching and detection for security of citizens in urban environment, the author provides an assessment of this year's, European Police College (CEPOL) cross-border cooperation activities in Krakow.

Berkes, Lilla

Book review [136–143]

With a focus on the right to strike, freedom of assembly and corruption, 'Ki őrzi az őrzőket? Az ombudsmani jogvédelem' ('Who guards the guardians? The protection of fundamental rights by the Parliamentary Commissioner'), authored by the Parliamentary Commissioner for Civil Rights and his colleagues summarizes investigations on abuses of constitutional rights in Hungary in the past three years.

■ TOPIC-WATCH

Szabó, Adrienn

Monthly overview of EU legislation and relevant events [144–148]

KÁNTÁS PÉTER

Szükség van új szabálysértési törvényre?

A kormányzati portálon 2011. szeptember végén látott napvilágot a BM által elkészített új szabálysértési törvény tervezete, amely egész szellemiségében és ennek megfelelően számos rendelkezésében tér el a jelenlegi Sztv. felfogásától... Ebben a tekintetben meglepetést a tervezet nem hozott, hiszen már a 2011 nyarán megjelenő szabálysértési koncepció leszögezte: „Az Sztv. eljárásrendje összességében bonyolult és lassú, az elkövető számára biztosítja az időhúzás lehetőségét, amely egyben a felelősségre vonást is hátráltatja, csökkentve ezzel a büntetések visszatartó erejét, egyben az állampolgárok jogkövetési hajlandóságát.” Mindebből pedig az anyag szerzői szerint az következik, hogy „A hatályos szabályozás minőségében és terjedelmében egyaránt olyan mértékű módosításra szorul, hogy az már új törvény megalkotását teszi szükségessé”.

Szívesen olvastunk volna az Sztv. „leváltásának” indokairól ebben az anyagban is, de az a helyzet, hogy az előterjesztő a 267 (!) §-os tervezethez nem készített (vagy nem hozzáférhető módon) általános indokolást¹, így a normaszövegre vagyunk utalva, amelynek preambuluma már meg is határozza a szabálysértés fogalmát:

„A társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekmények elleni hatékony fellépés érdekében az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:”
A tervezet 1. §-ának (2) bekezdése ugyanezt definiálja:

„E törvény alkalmazásában az a tevékenység vagy mulasztás veszélyes a társadalomra, amely

- a) a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokban sérti vagy veszélyezteteti Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, a természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiség nélküli szervezetek személyét vagy jogait és,
- b) első, vagy – e törvényben meghatározott esetekben – ismételt elkövetés esetén az elkövető személyi szabadságának elvonásával vagy korlátozásával járó jogkövetkezmény alkalmazását is lehetővé teszi.”

Ha összevetjük a két meghatározást, arra a következtetésre jutunk, hogy az úgynevezett kriminális szabálysértések kódexével van dolgunk, hiszen

- a) a preambulum kifejezetten kriminális cselekményekről beszél,
- b) az 1. § szó szerint visszatér a Btk.-ban meghatározott társadalomra veszélyesség fogalmához,
- c) a törvény „visszaesés” esetén bármelyik (!) szabálysértés elkövetőjét a szabadságelvonás lehetőségével fenyegeti meg.

Emlékeztetőül: a jelenlegi Sztv. preambuluma gyors és eredményes fellépést ígér azokkal a jogsértő magatartásokkal szemben, amelyek a bűncselekményekhez képest enyhébb fokban sértik vagy veszélyeztetik a társadalom általánosan elfogadott együttélési normáit, akadályozzák vagy zavarják a közigazgatás működését, illetve meghatározott tevékenység vagy foglalkozás gyakorlására vonatkozó jogszabályokba ütköznek.

Látható a két meghatározás alapvető koncepcionális különbsége: a mostani kódex lemondott arról, hogy a bűncselekményeknél enyhébbnek minősített jogsértések közötti nem vitatható jogtárgyi különbségre (nagyon leegyszerűsítve: közérdek vagy magánérdek sérelme) tekintettel többféle szankcionálási, illetve eljárási rendet vezessen be.

Az előterjesztő azonban nyitva hagyta ezt az utat, hiszen miközben 102 (!) tényállást belerakott a kódexbe, a maradék cselekményi körről egyetlen szó sem szól, csupán annyit tudunk, hogy törvényi felhatalmazás révén a kormány kap lehetőséget további szabálysértések megalkotására. Mindez eddig is így volt, éppen csak úgy „illett”, hogy az érintett kormányrendelet és a törvény közigazgatási egyeztetése együtt zajlott. Az eljárás valamennyi érintett szereplőjének, de legelőbb a társadalomnak van némi joga megtudni, hogy 2012 áprilisától vajon csak a tervezetben meghatározott tényállásokra, vagy mondjuk még újabb száz cselekményre kell figyelemmel lennie.

Az olvasónak tudnia kell, hogy a szabálysértési feljelentések nyomán évente mintegy hatszázezen kerülnek kapcsolatba a hatóságokkal.² Ha magukra a szabálysértési tényállásokra kérdezünk, akkor csak a központi jogszabályokban (törvény, kormányrendelet) kb. százkilencven cselekményt találunk és mindehhez hozzájön az önkormányzati rendeletekben szereplő szabálysértések soha senki által még nem vizsgált sokasága.

Mindez persze „jogtechnikai” problémává degradálódik annak fényében, hogy az eddig a szabálysértések tizedére sem alkalmazható elzárás büntetés a jövőben, adott feltételek mellett általános szankcióvá válik (erről a szankciórendszer megújításánál részletesen írok).

Az Sztv. kodifikációja öt évig (1994–1999) tartott, egy négy évig működő kodifikációs bizottság „gondozásában”, amelyben jelen voltak a közigazgatás-tudomány képviselői, gyakorló kodifikátorok, a közjog számos területét jogalkalmazói szinten is ismerő szakemberek, az akkori Igazságügyi Minisztérium bírói gyakorlattal felvértezett tisztviselői. Ez a grémium azonban nem vette magának a bátorságot, hogy vállalja a „kriminális”, kontra „közigazgatás-ellenes” felosztás ódiumát.

Nem kellett ugyanis nagyobb elméleti vétezettség annak belátásához, hogy például az évi több mint négyszázezer közlekedési szabálysértés esetében egyszerre találunk olyan KRESZ-szabályt, amelynek megszegése – ha közvetett módon is – az élet- és vagyonbiztonságot fenyegeti, tehát nem vitásan a „kriminális” körbe helyezendő, egyszersmind olyan normákat, amelyek például „csak” a közúti közlekedéssel kapcsolatos adat-nyilvántartási igényeket sértik.

Talán még nagyobb az osztályozási dilemma a fogyasztóvédelmi szabálysértések esetében, ahol az áru árával, eredetével, minőségével, közterheivel összefüggő kereskedői manipulációkról van szó. Ezek többsége ugyanis egyszerre háromféle jogtárgyat sért:

- a) a fogyasztók vagyoni érdekeinek védelmét (az áru minősége, biztonsága),
- b) a legális kereskedelem érdekeit (az áru ára),
- c) az állam közbevetési igényeit (az adó- és járulékkikerülés).

A fogyasztói és a kereskedelmi érdek „valódi” sértettet feltételez, tehát adott a „kriminális” tartalom, mindazonáltal a kincstár bevételi igénye jellegzetesen a közérdek fogalomkörébe tartozik.

Ehhez képest a tervezet teljes terjedelmében tartalmazza a közlekedési, illetve a fogyasztóvédelmi szabálysértéseket, amelyek jelenleg kormányrendeletben szerepelnek. Mindeközben egyetlen munkaügyi szabálysértés (külföldi illegális foglalkoztatásának elősegítése) törvénybe helyezését tartotta érdemesnek a jogalkotó, miközben az alkotmányos alapjogot sértő munkavállaló hátrányos megkülönböztetése kimaradt a törvényből. A jogellenes diszkrimináció mint „erkölcsileg színtelen” magatartás?

Megválaszolatlan alapkérdés azonban, hogy mi lesz a kormányzati hatáskörbe tartozó, de egyelőre nem kodifikált és az előterjesztő által szóra sem érdemesített tényállásokkal: az új Sztv. páratlan szigora alá kerülnek, vagy pedig a közigazgatási jogellenességre megállapítható egyéb szankció- és eljárástípussal kell számolnunk?

Ki alkosson szabálysértési tényállást?

A tervezet mintegy százharminc éves hagyományt tör meg, amikor „forradalmi” újdonsággal szolgál: a jövőben ugyanis kimaradnak a statuálási lehetőségből a települési önkormányzatok.

Emlékeztetőül: a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény szerint a képviselő-testület a törvény által nem szabályozott helyi társadalmi viszonyok rendezése, továbbá törvény felhatalmazása alapján, annak végrehajtására önkormányzati rendeletet alkot. Az egyes településeken a jogi rendezést igénylő életviszonyok a helyi sajátosságokhoz igazodnak, tehát helyi, speciális szabályok meghozatalát igénylik, amelyek megszegőivel szemben az önkormányzatok egyik – sokszor valóban csak szimbolikus – fegyvere a szabálysértési szankció.

Kétségtelen: a törvényességi felügyeletet ellátó kormányhivatalok a hiteles megmondható, mennyi törvényességi és kodifikációs probléma fordul elő ezekkel a tényállásokkal, nem beszélve arról a fajta szankcionálásról, amelyben nem a helyi lakosság „büntető” igénye, hanem sokkal inkább a település politikai vezetésének – kormányzati szinten is megerősített – devianciaellenes szemlélete fejeződik ki. Minderre, azt hiszem, nem orvosság a testületektől elvonni ezt a hatáskört, hiszen nincs az a lakossági igények iránt érzékeny, a közrend minden sérelmére gyorsan reagálni képes központi szabályozás, amely felvehetné a versenyt a közösség helyi élettereinek változásaival, amelyek gyors közjogi reagálást, adott esetben helyben meghozott szabálysértési tényállást és ehhez szankciót igényelnek.

E sorok írásakor (2011. október) került nyilvánosságra az új önkormányzati törvény tervezete, amely szerint a helyi választópolgárok a helyi önkormányzás alanyaként kötelesek betartani és betartatni a közösségi együttélés alapvető szabályait. A helyi önkormányzat képviselő-testülete pedig rendeletben fogja meghatározni e kötelezettségek tartalmát és elmulasztásuk jogkövetkezményeit. A szankcionálás lehetőségéről annyi tudhatunk, hogy a testület rendeletben meghatározhat olyan kirívóan közösségellenes magatartást, amelynek elkövetőjével szemben ötvenezer forintig terjedő pénzbírság (igazgatási bírság) kiszabását rendelheti el.

Ez a szabály önmagában egyrészt nem zárja ki a szabálysértési szankcionálás lehetőségét, másrészt nem tudni, mi a helyzet a nem kirívóan közösségellenes, „csak” a közszemérmet, köznyugalmat, köztisztaságot, közegészséget stb. zavaró cselekményekkel. A kihívó közösségellenesség egyébként

meg már régtől foglalt kategória, a garázdaság tényállási eleme, nem kéne az önkormányzati szankcionálás jogalapjává „kinevezni”.

A tervezet elfogadása esetén pedig mindenképpen gondoskodni kellene az érintett több ezer önkormányzati rendelet hatályon kívül helyezéséről, illetve olyan, az Sztv.-be kerülő kerettényállások megalkotásáról, amelyek kitöltő normáit a helyi rendeletek alkotják.

A problémát jómagam nem a három szabályozási szint meglétében, sokkal inkább ezek jogtárgyi elhatárolásának hiányában látom. Ma semmi nem mondja meg ugyanis (kivéve az elzárással sújtható kört), hogy meddig terjed a törvényhozó kompetenciája, milyen jogvédett tárgyak szabálysértési védelmére kapott a kormány felhatalmazást, és melyik az a „maradék” terület, ahol a települési önkormányzatoknak van lehetőségük a tényállások megalkotására. Lehetne tehát szűkíteni ez utóbbi kompetenciát, egyúttal lehetne sokkal magasabb szintre emelni a központi és a helyi jogalkotás „változásérzékenységét” és együttműködését a párhuzamos jellegű szabályozási kérdésekben.³

A szankciórendszer drasztikus szigorítása

Az 1998-as kormányváltás utáni Sztv.-szigorítás (elzárás büntetés hét szabálysértés esetén, a speciális bírságmaximumok megkétszereződése, illetve az általános bírságmaximum megháromszorozódása) csak szerény előképe volt annak, amit most a tervezet kínál. Már a koncepció alapján lehetett sejteni, hogy meglehetősen brutális szigorítással kell számolni.⁴ A tervezet azonban mind az elzárás szabályozási módja, mind pedig a pénzbírság generális maximuma tekintetében túltett ezen a várakozáson: *„Ha az elkövetőt a szabálysértés elkövetésének időpontját megelőző hat hónapon belül szabálysértés elkövetése miatt legalább egy ízben jogerősen felelősségre vonták – kivéve a helyszíni bírságolást –, az újabb szabálysértés miatt a bíróság szabálysértési elzárást akkor is kiszabhat, ha a törvény azt nem tette lehetővé.”*

„A pénzbírság legalacsonyabb összege – e törvény eltérő rendelkezése hiányában – ötezer forint, legmagasabb összege háromszázezer forint.”⁵

Ahogy korábban láttuk, már a szabálysértés törvényi meghatározásánál előkerült a szabadságelvonás lehetősége, ami úgy fordítódik le a tételes szabályokban, hogy

- a) tizenöt tényállás esetében már az első elkövetéskor kiszabható az elzárás,
- b) hat hónapon belüli visszaesés esetén bármely szabálysértés esetében alkalmazható.

A koncepció ebben a tekintetben még jóval mértékletesebb volt, hiszen arról írt, hogy csak egyes kriminális szabálysértéseknél lehessen ismételt elkövetés esetében az elzárást alkalmazni, egy más helyen egy másik álláspontot olvashattunk: *„A hatályos szabályozáshoz képest generál klauzulaként kerülne megállapításra, hogy a közlekedési szabálysértések kivételével az összes többi szabálysértés esetében a visszaeső elkövetőket automatikusan elzárással lehetne büntetni és első fokon a bíróság hatáskörébe kerülne az szabálysértés.”*

Ehhez képest az elzárás a visszaeső számára univerzális szankcióvá válik, ha a tervezetet elfogadják. Az elzárás önálló büntetésként való alkalmazhatóságát illetően első pillanattól azokkal értek egyet, akik szerint ez nem más, mint rejtett kriminalizálás, ha tehát van olyan cselekményi kör, amely a jogalkotó szerint szabadságelvonást érdemel, akkor ezt tessék „nyíltan bevallani”, tehát ezeket bűncselekménnyé nyilvánítani. Ha viszont egy cselekményi kört a jogalkotó a bűncselekménynél enyhébb súlyúnak definiál, akkor ez egyrészt nem indokolja a legsúlyosabb büntetőjogi szankció alkalmazását, másrészt bizonyítatlan a bűnismétlés súlyosabb szankcionálásának elrettentő ereje.

Súlyos hiányosság, hogy az előterjesztő adós maradt az elzárásos ügyek jelenlegi számával és a várható növekedésre vonatkozó becsléssel, miközben az elzárás napi költsége meghaladja a nyolcezer forintot, nem beszélve a fétőhelyek számának szűkösségéről, az egész mai börtönrezsim nyomorúságos állapotáról.

Mindehhez érdemes tudni, hogy jelenleg az átlagbírság nem éri el a harmincezer forintot Magyarországon. A jogalkalmazó ugyanis pontosan tudja, naponta érzékeli, amiről a minisztériumi kodifikátornak vagy szakpolitikusnak, úgy látszik, még mindig kevés sejtése van: *„A szakpolitikus, a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó semmiféle eredményes megelőző hatásban nem reménykedhet, ha tömegesen szabják ki a befizetetlen (mert befizethetetlen) bírságokat, ha ezáltal kezelhetetlen mértékűvé válnak a bírsághátralékok, ha az eljárás leghosszabb és legköltségesebb része, tehát a végrehajtás válik a jogerős döntések kikényszerítésének szinte egyedüli eszközévé.”*⁶

Ekkora mértékű emelés előtt érdemes lett volna „megszondáztatni” az ügyintézői állományt, felmérni az éves bírsághátralékokat az egyes szabálysértési (különösen a jegyzői) hatóságoknál, és egy országos „hátraléktérkép” elkészítése, valamint a behajthatatlanság okainak elemzése után elgondolkodni a további emelés célszerűségéről.

Már nem is kommentálható szankcionálási képtelenséget tartalmaz az a rendelkezés, amely szerint a büntetések egymás mellett is kiszabhatók, kivéve az elzárás és a közérdekű munka „együttesét”. Vagyis ugyanarra a cselek-

ményre elvben lehetne egyszerre elzárást és pénzbírságot kiszabni, de ezek szerint az sem kizárt, hogy a bírság mellett közérdekű munkára is kötelezzék az elkövetőt. Ha pedig ez nem volna elég, a visszatartó hatás érdekében lehet hozzátenni még – a figyelmeztetés kivételével – bármely intézkedést is.

A szankciók terén a tervezet egyetlen pozitív következményekkel jellemezhető újdonsága a közérdekű munka⁷ önálló büntetésként való alkalmazhatósága. Az új büntetési nem bevezetéséről már a koncepció is tudósított: *„A közérdekű munka önálló büntetési nemként történő megállapítására azért lenne szükség, mert a szabálysértést elkövetők között egyre nagyobb számban vannak olyanok, akik nem rendelkeznek munkahellyel, jövedelemmel, vagy a pénzbírság megfizetése esetenként a család megélhetését veszélyeztetheti. Emellett a szabálysértési hatóság a büntetés kiszabása körében nagyobb mozgásteret kapna, amelynek következtében az egyéni prevenció is hangsúlyosabban jelenhetne meg.”*

Újdonság, hogy a tervezet a munka tartamát órákban határozza meg, ami harminctől háromszázhatvan⁸ óráig terjedhet. A végrehajtást – a munkahely kijelölése, a munkavégzés ellenőrzése – elveszi az elkövető lakóhelye szerinti jegyzőtől, és a kormány által kijelölt állami foglalkoztatási szerv hatáskörébe utalja.

A bírság és az elzárás alternatívájaként egy munkajellegű büntetéshez fűzött várákozással maradéktalanul egyet lehet érteni⁹, azzal együtt, hogy ez a szankció a büntetőjogban főbüntetési nemként nemigen váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Itt is hiányzik persze egy országos szintű átfogó értékelés, de a jegyzői tapasztalatok alapján annyit lehet állítani, hogy megszervezése nehézkes és költséges, nevelő és prevenciós hatása pedig kétséges. Még tíz év után is tudunk olyan településekről, ahol a jegyzők nem teremtették meg a közérdekűmunka-végzés feltételeit.¹⁰

Alappal remélhető, hogy az erre szakosodott hivatal képes lesz az értelmes munkavégzés feltételeit adott esetben kistéleülésen is, jelentős utazási terhek nélkül is megteremteni, illetve a munkavégzést hatékonyan ellenőrizni. Látni kellene persze itt is a várható kiadási oldalt, mert nem igaz, amit a koncepció állít, hogy az intézmény az államnak (önkormányzatnak) nem jelent kiadást, hiszen ennek megszervezése, adminisztrálása, ellenőrzése adott esetben jóval meghaladja az eredetileg kiszabott bírságösszeget.

A tervezet harmadik újdonsága a helyszíni bírság újraszabályozása. Sokéves tapasztalat, hogy a politikusi jelszová degradálódó gyorsítás és egyszerűsítés egyik sikerintézménye a helyszíni bírságolás. Az intézmény pedagógiai értéke abban áll, hogy egyszerre történik meg az elkövetés és a szankcionálás.

A bagatellcselekmények egészére is igaz, hogy ebben a körben az igazi visszatartó erőt a rendszeres hatósági ellenőrzés, meg a következetes és igazságos szankcionálás adja. Az ilyen eljárás egy alku eredménye: az elkövetőnek érdekében áll, hogy viszonylag kis összeg árán megússza az eljárás és a későbbi, súlyosabb szankció terhét, a hatóság pedig megszabadul a bizonyítás és a végrehajtás hosszadalmas és költséges terheitől.

Ezt a szankciót senkinek nem kell elfogadnia, ebben az esetben kerül sor feljelentésre. Ha azonban az elkövető átvette a csekket¹¹ és a tájékoztató nyomtatványt, akkor tudnia kell, hogy ez a döntése a jogerős érdemi határozattal egyenértékű, innentől kezdve – nemfizetés esetén – csak a végrehajtás jöhet szóba.

Az iménti sajátosságokhoz képest sajnos itt is megdöbbentő arányokat mutat a bírságemelés: a helyszíni bírság ötezertől ötvenezer forintig, „visszaesés” esetén pedig hetvenezer forintig terjedhet. Még egyszer leírom: *az elkövetőnek kizárólag akkor éri meg ezt a szankciót preferálnia, ha nagy valószínűséggel jóval olcsóbban úszhatja meg, mintha a „rendes” eljárást választaná. Ahol viszont már a helyszínen ötvenezer forintos fenyegetettséggel kell számolni, miközben a feljelentés alapján elbírált eljárásban – ahol az elkövetőt a büntető-eljáráshoz hasonló garanciák védik a védekezési jogának gyakorlásában és ezt az új törvény is megerősíti – sem kell ennél magasabb összeggel kalkulálnia – nos, ezek után csak az a kérdés: ki fogja választani ezt a lehetőséget?*

Ehhez képest különös figyelmet érdemlő változás a helyszíni bírság általánosság tétele. A jelenlegi Sztv. szerint csak a szabálysértést meghatározó jogszabályban megállapított esetekben lehet a tetten ért elkövetőt helyszíni bírsággal sújtani. A tervezet feloldja ezt a korlátot, sőt kiterjeszti ezt a szankcionálási lehetőséget a cselekményt elismerő elkövetőre. Az előterjesztés szerint a rendőrség az e törvényben meghatározott feltételek esetén bármely szabálysértés miatt kiszabhat helyszíni bírságot, ideértve az elzárással is büntethető cselekményeket is.¹²

Nem véletlen, hogy a szabálysértési jogszabályok nem minden szabálysértés, csak a „helyszínes”, a hatóságok által észlelhető és a kevéssé súlyosnak ítélt cselekményeknél engedik ezt a fajta szankcionálást. Mindeközben sem a hatályos joganyag, sem a tervezet nem ad semmiféle szempontot ahhoz, hogy milyen szempontok alapján döntsön az eljáró hatóság képviselője: feljelentesen, helyszíni bírságoljon, vagy figyelmeztessen. Mivel a szabálysértési jogalkalmazás mögött nem áll központi szakirányító szerv, amely kötelező jelleggel vagy akár a szakmai tekintély alapján segítené a mindennapi jogértelmezést, a helyi szokásjog vált uralkodóvá a szankcionálásban.¹³

Egy valóban működőképes helyszínbírsághoz nem bírságemelésre van szükség, sokkal inkább arra, hogy a rendszeresen, egy helyen, egy időben nagy tömegben előforduló szabálysértések helyszínein állandósuljon a demonstratív hatósági jelenlét, és a hatóság képviselője mindenkor törvényesen, kulturáltan, meggyőző módon intézkedjen, az egyenlő bánásmód követelményét megtartó, a jogsértés súlyával valóban arányban álló bírságkiszabási ajánlatot tegyen, és – amennyiben nem történik a helyszínen bankkártyás fizetés – a szankcióról való teljes körű szóbeli felvilágosítás kíséretében olvasható és minden elemében elemi szinten is megérthető tartalmú tájékoztatót adjon át az elkövetőnek.

Ki járjon el?

Egyet kell érteni az előterjesztővel abban, hogy Magyarországon egyedülállóan magas a szabálysértési hatóságként eljáró szervek száma, hiszen a jegyzőn kívül ma 11 közigazgatási szervnek, valamint a helyi bíróságnak van hatásköre elsőfokú szabálysértési eljárás lefolytatására. Ezen kívül ott vannak még a helyszíni bírság kiszabására feljogosított szervek, valamint az a körülmény, hogy ugyanazon szabálysértés miatt számos esetben több hatóság is eljárhat, illetve jogosult helyszíni bírság kiszabására.

Miközben a koncepció még a rendőrség általános szabálysértési jogköre mellett tette le a garast, a tervezet szerint az általános szabálysértési hatóság a fővárosi, megyei kormányhivatal lesz.

A jelenlegi helyzet az, hogy a regisztrált szabálysértések döntő része a rendőrség és a jegyzők között oszlik meg kb. kétharmad–egyharmad arányban, a maradékon pedig a Nemzeti Adó- és Vámhivatal vámszerve és a szabálysértés miatt eljáró egyéb szervek osztoznak. A sokat hangoztatott és sérelmezett sokféleség mögött tehát valójában két eljáró szerv áll!

A jelentős horderejű hatáskör-módosítás értékeléséhez itt érdemes felidézni a BM már idézett koncepcióját: „Általános szabálysértési hatóságként a rendőrség mellett szól, hogy a szabálysértések elbírálása tekintetében rendelkezik a megfelelően képzett szakmai állománnyal és a feladat ellátásához szükséges infrastruktúrával.”

A tényleges ügyszámok, a fejlettebb informatikai háttér és infrastruktúra, a jegyzőknél jobb feljelentés-megalapozottsági és időszerűségi mutatók, a „fegyveres szerv” egyenruha-tekintélye a rendőrség mellett szólnak, ezért volna érdemes volna tudni, vajon mi okozta a két hónap alatt történt fordulatot. A kormányhivatalok (egy vagy két fővel) eddig a jegyzői hatáskörbe tar-

tozó méltányossági ügyeket intézték, a kb. kilencvenezer ügyszám, infrastruktúra, elsőfokú tapasztalat jelenleg nincs, és akkor nem beszéltünk azokról a nehézségekről, amelyekkel az eljárás résztvevőinek a megveszék-helyekre való utazás okán kell számolniuk.

Mindamellettt égetően szükség volna egy irányítási, felügyeleti, illetve hatósági jogkörökkel nem felruházott, országos illetékességű, „szabálysértési központ” létrehozására, amely az ágazatért felelős miniszter tanácsadó, véleményező szerveként működne. Felelős volna a jogterületet érintő stratégiai döntések és jogszabálytervezetek előkészítéséért, feladatai közé tartozna a terület képzési programjainak kidolgozása, egy új statisztikai rendszer kialakítása, működtetése és kommunikálása, a minőségbiztosítási követelmények kidolgozása, emellett egy szabálysértési tudásbázis megteremtésének és bárki általi hozzáférhetőségének a gazdája lenne, ideértve természetesen az ügyszámintézői állomány napi jogértelmezési igényeinek a kielégítését is.

Hogyan gyorsítja a tervezet az eljárást?

Már a koncepció is külön fejezetet szentelt a gyorsítás lehetőségeinek, mert szerinte az érdemi határozat meghozatala után jogorvoslatok sokasága kezdődik, ami több hónappal is meghosszabbítja a jogerős befejezést, nem beszélve a végrehajtás időrabló bonyodalmairól.

Nézzük át röviden, milyen „technikákkal” kíván javítani az előterjesztő a szerinte áldatlan időszerrűségi helyzeten!

A gyorsításnak a várható legnagyobb tömegben előforduló új esettípusa az úgynevezett helyszíni idézéses eljárás lesz. E szerint az elzárással nem büntethető szabálysértés tetten ért elkövetőjét – ha helyszíni bírság kiszabására nem került sor – az elkövetés helye szerint illetékes szabálysértési hatósággal egyeztetett, de legkésőbb öt napon belüli (!) időpontra a helyszínen kell idézni. Ilyen esetben a helyszíni bírságolásra jogosult beszerzi a helyszínen fellelhető, az eljárás lefolytatásához szükséges bizonyítékokat, és a helyszínen tartózkodó tanúkat idézi. A beszerzett bizonyítékokról és a tanúkutatás eredményéről feljegyzést készít, amelyet haladéktalanul megküld a szabálysértési hatóságnak, valamint gondoskodik arról, hogy a bizonyítási eszközök rendelkezésére álljanak.

Mindebből többféle hatáskörelvonás következik: 1. a figyelmeztetésre a helyszínen a hatóságnak nem lesz lehetősége, miközben öt napon belül meg kell szerveznie egy „előállítási” eljárást az elkövetés helye szerinti hatóság-

nál, ahová az elkövetőt és a tanúkat kell megidéznie, és ahol tanúként neki is jelen kell lennie! 2. A tervezet elveszi a mérlegelési lehetőséget az ügy urától, hogy meghallgatással vagy anélkül hozzon érdemi döntést.

Az is joggal merül fel az emberben, hogyha a feljelentés kibővül a helyszínen meghallgatottak nyilatkozatáról készült jegyzőkönyvekkel, akkor miért kell kötelezően előírni a „tárgyalást”, vagy miért nem lehet már a helyszínen marasztaló határozatot hozni.

Újdonság, hogy a tervezet a közigazgatási szakban bevezeti a „büntetőparancsot”, azaz a meghallgatás nélküli eljárást: e szerint ha a tényállás tisztázott és a terhelt vagy az eljárásban részt vevő más személy meghallgatása nem szükséges, a szabálysértési hatóság a döntését az eljárás megindítása után tizenöt napon belül kizárólag a szabálysértési eljárás iratai alapján hozza meg. A döntéssel szemben nincs helye jogorvoslatnak, de a terhelt a kézbesítésétől számított nyolc napon belül kérheti, hogy a szabálysértési hatóság hallgassa meg.

Ezek szerint a meghallgatás már az eljárás közigazgatási szakaszában is alanyi joggá válik, ez egyben annyit jelent, hogy ha a terhelt él ezzel a joggal, akkor a hatóság egy eljárásban akár három határozatot is hozhat, egyet meghallgatás nélkül, egyet a meghallgatás után, egyet pedig a kifogás benyújtása után, amennyiben megváltoztatja korábbi döntését. Ha végiggondoljuk ennek a döntéshozatali folyamatnak az átlagos időtartamát, akkor itt mindenképp lehet beszélni, éppen csak az időszűrősről nem.

A jogorvoslati eljárásban lényeges változás a hatóság önrevíziós hatáskörének korlátozása: e szerint, ha a kifogásban olyan új tényt állítanak vagy olyan új bizonyítékra hivatkoznak, amelyet a szabálysértési hatóság a kifogással támadott határozat meghozatalakor nem ismert, a szabálysértési hatóság ezen új tényre, illetve bizonyítékra figyelemmel – további bizonyítási eljárás nélkül – a kifogás alapján a terhelt javára megváltoztathatja a határozatát.

A jelenlegi szabályok szerint a kifogás bármely hivatkozása alapul szolgálhat a felülmérlegelésre (ideértve a visszavonást is!), a tervezet csak az új tények vonatkozásában engedi ezt meg. Mindez egyrészt indokolatlan hatáskörszűkítés, másrészt egyértelműen növelni fogja a bírósághoz kerülő kifogások számát, amit eddig éppen a korlátokhoz nem kötött önrevíziós jogkör tartott kordában.

A végrehajtási szankciók csökkenése

Már a koncepció is elkötelezte magát amellett, hogy „*Újragondolást igényel a végrehajtási eljárás szabályozása is, elsősorban annak egyszerűsítése ér-*

dekében [...] A végrehajtási eljárás merev, a költségvonzat tetemes, a hatékonyság viszont alacsony.”

A tervezet szerint a kötelezettnek tizenöt napon belül kell megfizetnie a pénzbírságot (helyszíni bírságot), ha pedig ennek nem tesz eleget, az annak, illetve meg nem fizetett részének a helyébe az elzárás lép. Kiesik tehát az adók módjára történő végrehajtás, egyben változik a közérdekű munka mint végrehajtási fokozat: „*A meg nem fizetett pénzbírság közérdekű munkával történő megváltása érdekében az elkövető a határozat jogerőre emelkedését követő két munkanapon belül jelentkezhet az állami foglalkoztatási szervnél, ellenkező esetben a meg nem fizetett pénzbírság helyébe elzárás lép.*”

A végrehajtás eddigi alacsony hatásfoka egyrészt a kötelező fokozatoságban rejtett, vagyis abban, hogy a hatóságnak jelenleg nincs mérlegelési joga, hogy az ügy jellegéhez képest eldöntse: melyik végrehajtási móddal kezdje az eljárást. Csak akkor lehet tehát áttérni a következő „fokozatra”, ha igazoltan egyértelmű, hogy adott módon a kötelezettség nem hajtható végre.

A másik gyenge láncszem kétségtelenül az adók módjára való végrehajtás, ahol az eredményesség alig minősíthető. A BM-konceptió például ennek illusztrálása érdekében a rendőrség által kezdeményezett adóvégrehajtások 2009-es adatait közli, e szerint 1 399 617 078 forintra történt adóbehajtás, ebből 157 190 742 forint volt sikeresen teljesített, ez pedig a kezdeményezett összeg 11,2 százaléka! Tehát a behajtás elmaradásával az állam több mint egymilliárd forint bevételtől esett el 2009-ben.

Érdekes, hogy ennek ellenére a koncepció még a jogintézmény fenntartására voksolt azzal, hogy önálló bírósági végrehajtóra kellene bízni az eljárást. Az előterjesztő is felhívja a figyelmet azonban arra, hogy az önálló bírósági végrehajtónak bizony vannak költségei, ezért a behajtandó összeg adott esetben könnyen meg többszörözödhet.

Mindenképpen üdvözlendő, és számos jogalkalmazási vitának veszi végre az elejét, hogy a közérdekű munka a végrehajtásban egyértelműen alanyi joggá, egyben tehát állami kötelességgé válik, mert az állami foglalkoztatási szerv köteles az elkövető egészségi állapotának, szakképzettségének és munkára való alkalmasságának megfelelő közérdekű munkát felajánlani, emellett pedig az elkövető választhatja ki, hogy melyik felajánlott munkahelyen kívánja letölteni a közérdekű munkát.¹⁴

A teljesítésre „öszöntés” végső eszközeként továbbra is megmarad az elzárás, amelyről bátran állíthatjuk, hogy a végrehajtás sikerintézménye: a legtöbb esetben úgy hatékony, hogy valójában nem következik be, hiszen a bevonulásról szóló értesítés, illetve a rendőri elővezetés ténye alapvetően befolyásolja a fi-

zetési hajlandóságot. Csak az a szomorú helyzet, hogyha ez a lehetőség nem lenne a jogalkalmazó kezében, a törvény egyáltalán nem tudná elérni azokat a követelményeket, amelyeket az alkotói annak céljaként fogalmaztak meg.

*„Aki azért kritizálja az elzárást, mert személyi szabadságot elvonó intézkedés, és akár egy rendeletben szereplő csekély súlyú szabálysértés miatt is kerülhet az elkövető büntetés-végrehajtási intézetbe, az elfelejti, hogy az eljárás ezen pontjáig legalább öt postai küldeményt hagy figyelmen kívül az eljárás alá vont személy (megkeresés, alaphatározat, adók módjára behajtásról értesítés, közérdekű munka vállalásáról nyilatkozat, és elzárás önkéntes letöltésére felszólító határozat) és mindvégig megmarad az a lehetőség, hogy bármikor kifizeti a bírságot és azonnal mentesül az elzárás alól. Nem hanyagolható el az a tény sem, hogy az egész szabálysértési akta egy alkalommal mindenképpen megjárja a bíróságot az elzárásra átváltoztatás során, az elővezetést pedig a törvény ügyészi jóváhagyáshoz köti.”*¹⁵

A közvetlen fenyegetettség állapotában történő magas teljesítési hányadhoz persze az szükséges, hogy az átváltoztatás elévülési időben megtörténjen, a rendőrség legyen mindenkor készséges, fegyelmezett partnere a töle karhatalmi segítséget kérő hatóságoknak, így tegyen eleget az elővezetési határozatoknak, jelenjen meg azok helyszínén, adott esetben pedig bátran merje vállalni azt a hatáskört, amelyet a rendőrségi törvény ad számára a kényszerintézkedések foganatosítása kapcsán, egyúttal pedig az utolsó pillanatig álljon fenn a lehetőség az elkövető számára az önkéntes teljesítésre.

Összegzés

A tervezet azt a büntetőpolitikai alapállást tükrözi, miszerint a kisebb súlyú jogsértések világában a szankciók visszatartó ereje az eljárásjogi szabályozás mindenkori jellegétől, illetve a szankciók szigorától függ.

E szemléletmód jellemzője, hogy

- a) a jogi szabályozás mindenekfeletti hatékonyságában gondolkodik, abban tehát, hogy a jó közrend a jó anyagi és eljárásjogi jogszabályok révén, a közigazgatás büntetőhatalma, a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos rendszerében megvalósítható;
- b) erős késztetést érez arra, hogy a szabálysértésekre vonatkozó szabályokat a büntetődogmatika fogalomvilága segítségével alkossa meg, illetve üldözésüket a büntetőpolitika eszközzelrendszerével kezelje;

c) nem vesz tudomást arról, hogy a jó közrend nemcsak a bűncselekményektől és egyéb jogsértésektől való mentességet (és ennek tudatát) jelenti, hanem a szó modern, materiális és településre korlátozott értelmében a közterület tisztaságát, zajmentességét¹⁶, a zavartalan közterület-használathoz szükséges infrastruktúrát (közutak, járdák állapota, parkolási lehetőségek, sétálóutak, kerékpárutak, pihenésre szolgáló közterek, nyilvános vécék, pihenőpadok stb.), valamint a helyi és országos közhatalom veszélyelhárító és jogérvényesítési lehetőségeiben való bizakodást.

Igen jellemző az előterjesztő gondolkodásmódjára, hogy a tervezet terheltnek nevezi az eljárás alá vont személyt, akiből „bűnös” lesz, ha jogerősen elkövet egy szabálysértést. Ezzel szemben e cselekmények jellemzője, hogy az elkövetők döntő többsége az életvezetését, a mindennapi döntéseit illetően nem érintkezik a „bűnnel”, vagy tartós devianciával, ez a fajta jogsértés számára alkalmi, erkölcsi konfliktust nem okozó döntés következménye (több mint hatvan százalék a közlekedési szabálysértés!). E jogsértések többségét a társadalom nagyobb része vagy nem ítéli el, vagy megosztott azok erkölcsi megítélését illetően (utcai prostitúció, koldulás). Kétségtelenül jelen van a társadalomban olyan, a nyilvánosság különböző fórumai által támogatott vélemény is, amely rekriminalizálást sürget, elsősorban a tulajdon elleni szabálysértések esetében.

Az előző kritériummal szoros összefüggésben áll a másik alapjellemvonás, az áldozatmentesség. Ez azt jelenti, hogy a cselekmények egy részének vagy nincs közvetlen sértettje („csak” a közérdek valamely szelete sérül), illetve ha mégis van (becsületsértés, magánlaksértés, csendháborítás, gyermekkel koldulás, veszélyes fenyegetés, tulajdon elleni szabálysértések), akkor ő – különböző okokból – nem tartja hathatós eszköznek a feljelentést, illetve a felderítésben való aktív közreműködést. Mindebből egyrészt óriási latencia következik, másrészt az a jellegzetesség, hogy ezt a területet – ellentétben a bűncselekmények többségével – nem a sértettek köre, hanem a hatósági aktivitás tartja igazán életben.

Ha nincs „belső”, sem külső erkölcsi fék, akkor a bűncselekményekhez képest jóval nagyobb cselekményszámmal kell számolni, miközben nem várható, hogy a sértett a „bűnüldözési” processzus hajtóereje legyen. Ekkor tehát – legalábbis rövid távon, amikor az úgynevezett pozitív kontrolltényezők még nem tudják kifejteni hatásukat – marad a szituatív jellegű megelőzés: a folyamatos és intenzív hatósági, magánbiztonsági, illetve lakossági szerveződési jelenlét a „bűnalkalmak” tipikus és lehetséges helyszínein, illetve min-

den olyan technika bevetése, amely részben „figyeli” a potenciális elkövetőt, részben jelentősen megkönnyíti az elkövetés bizonyítását.

Folyamatos és megbízható kockázatelemzés után kellene tehát a tipikus „bűnalkalmak” helyszínén a tettenéréshez, a jogsértés megszakításához, illetve a bizonyításhoz szükséges személyi és anyagi erőt előállítani. A gyakorlatban mindez a folyamatos és intenzív hatósági, magánbiztonsági, illetve lakossági szerveződésű (messze nem csak a polgárőrszervezetek útján) jelenlétet jelent a „bűnalkalmak” tipikus és lehetséges helyszínein, továbbá minden olyan technika bevetését, amely részben „figyeli” a potenciális elkövetőt, részben megkönnyíti az elkövetés bizonyítását.

Mindez persze sokba kerül, és a mai helyzetben érthető, ha kormányzati (önkormányzati) szinten a különösen nemszeretem dolog, de ugyancsak drága a kiképzett, jól fizetett, nem az elbocsátásától szorongó, kellően kommunikatív, alapjogi érzékenységgű, kulturáltan intézkedni képes személyi állomány kialakítása. Ebből pedig az következik, hogy önmagában a szankciószigorítás, illetve -gazdagítás tévedés, bármilyen osztályozási szempont alapján válogatjuk is a „kriminális” cselekményeket, ettől csak a latencia növekszik, és legfeljebb rövid távon elégíthetők ki a „biztonságteremtő” politikusi (választói) igények.

Lehet eljárást gyorsítani, büntetést szigorítani, új elbírálási fórumokat találni, de mindennek vajmi kevés hatása van a valós (és nem belső, statisztikai) társadalomvédelmi eredményességre. Mindehhez olyan – az érintettek képviselőinek lehető legszélesebb körével egyeztetett – tényállásokat kell alkotni, amelyek a társadalom többségének feltehető egyetértésével találkoznak, valódi veszélyt teremtenek az egyén vagy a közösség „jogi javaira” nézve, és amelyek felderítésében és elbírálásában jól megfizetett, magasan képzett (és folyamatosan továbbképzett), az alapjogok védelmére fogékony közszolgák vesznek részt. Nem véletlen, hogy a BM-konceptió, illetve az új Sztv. előterjesztése mindkét követelmény megtárgyalásával adós maradt.

LÁBJEGYZETEK

1 A részletes indokolás fellapozásakor sem tudunk meg többet a jogalkotói szándékokról, illetve értelmezést igénylő kérdésekről, mert az előterjesztő – miközben utal a változásokra – indokolás címén gyakorlatilag megismétli a normaszöveget. A BM 2011 nyarán napvilágot látott szabálysértési koncepciója még tartalmazta a teljes tényállási körre azt a fajta „ösi” osztályozást, amely szerint különbséget kell tenni az erkölcsi értelemben közömbös igazgatásellenes és a hatását tekintve erkölcsi relevanciával bíró „kisbűncselekmények”, valamint az ilyen tulajdonsággal nem bíró, azaz „morálisan szintelen” szabálysértések között, és ennek a különbségtételnek a szankcionálási, hatásköri és eljárási következményeit végig kell vinni a joganyagban. A koncepció érveket ugyan nem sorakoztatott fel

- abban a tekintetben, hogy melyik tényállást milyen szempontok szerint hová helyezte el, a dolog tehát maradt a kinyilatkoztatás szintjén. A kódex előterjesztője még ezt is feleslegesnek tartotta, olyannyira, hogy a különös rész (102 szabálysértés) semmiféle kommentárt nem kapott.
- 2 Ehhez tegyük hozzá a milliós nagyságrendű helyszíni bírságokat, amiről tudomásom szerint évek óta nem készült összesített hivatalos statisztika, de még a legnagyobb számot produkáló rendőrségek esetében sem lehetők fel adatok a police.hu-n.
- 3 A legnagyobb zavart a közrend elleni szabálysértéseknél tapasztalhatjuk, mert ezekből mindhárom szinten bőven találunk: ma mintegy ötven tényállás tartozik az Sztv. és az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet hatálya alá, egyúttal számtalan, a közterület rendjével, tisztségével, zavartalanásával összefüggő jogsértés helyi szinten kap szankciót. Ebből aztán olyan kollíziós helyzetek adódnak, hogy az önkormányzatok – a helyi közügy védelmének fontosságára tekintettel – ott is élnek a szabálysértési szankció lehetőségével, ahol a törvényhozó vagy a kormány már szabályozta az adott magatartást (például koldulás, veszélyeztetés kutyával, csendháborítás, köz-tisztasági szabálysértés stb.), a kormányhivatal számos esetben nem lép fel törvényességi észrevétellel, így minden marad a régiben, a jegyzők pedig – érthető módon – a helyi rendeletnek szereznek érvényt. Ráférne persze a tényállásokra egy átfogó felülvizsgálat, amely egy mértékadó, a joggyakorlatot mélyen ismerő szakmai team előkészítő munkájára és sokfázisú, kiterjedt körben történő egyeztetésre épülne és amelyet sajnos az előző kodifikációs periódus is „megízszott”.
- 4 A 2011. júliusában megismerhető koncepció a következő összegző megállapítással kezdte a „szankciók” fejezetet: „Az Sztv. jelenlegi szankciórendszere, a szankciók törvényben szabályozott mértéke, illetve a végrehajtási eljárás bonyolultsága, a bíróságok jogalkalmazási gyakorlata együttesen azt eredményezi, hogy a szabálysértési felelősségre vonás kellő visszatartó erővel nem bír. A jelenleg kiszabható legmagasabb összegű pénzbírság európai uniós összehasonlításban alacsony mértékű [...] Az elzárás büntetést, mint szankciót változatlan formában indokolt fenntartani...”
- 5 Ez a rendelkezés csak 2013. január 1-jén lép hatályba.
- 6 Kántás Péter: A méltánytalanul elnyomott méltányosság. *Közjogi Szemle*, 2011/2., 33–36. o.
- 7 A közérdekű munka kérdése már az Sztv. parlamenti tárgyalásakor a viták középpontjában állt. Az eredeti törvényjavaslatban ugyanis nem szerepelt, de a parlamenti szakaszban annak szükségességében konszenzusra jutottak a pártok. A kérdés nem az volt, hogy legyen-e, vagy sem, inkább az, hogy milyen formában: a Btk.-hoz hasonlóan önálló büntetési nemként szerepeljen, vagy csak a végrehajtás egyik lépéseként adjon lehetőséget arra, hogy a bírság befizetéséhez szükséges anyagiakkal nem bírók ne váljanak a végső intézkedésként szereplő elzárás áldozatává. Az akkori ellenzék az önálló büntetés szükségessége mellett érvelt, a kormánypártok végül csak mint végrehajtási szankciót fogadták el.
- 8 Érdemes megjegyezni, hogy ez a tartam hosszabb, mint a Btk.-ban szereplő háromszáz óra.
- 9 E törekvést üdvözlö a koncepcióról adott véleményében a Társaság a Szabadságjogokért, azzal a kiegészítéssel, hogy az önkormányzatokat kötelezzék a közérdekűmunka-körök meghatározására, ne fordulhasson elő, hogy nincs az adott településen munkavégzési lehetőség, továbbá legyen mód a lakóhelytől eltérő településeken munkavégzésre.
- 10 „Egerben 3 évig működött a közérdekű munka több-kevesebb sikerrel. A 2007. évi statisztikai adatok szerint 186 esetben született közérdekű munka végzését előíró határozat, és 92 esetben dolgozta le az elkövető részben vagy egészben a számára előírt közérdekű munkát, ami 49,4%-ot jelent. A letöltendő órák száma 2007-ben összesen 6064 óra volt, melyből az elkövetők összesen 2372,5 órát dolgoztak le, ami 39,1%-os teljesítést jelent. Ez az eredmény nem is tűnik rossznak, a közérdekű munkát biztosító cég az alábbiak miatt mondta fel a szerződést a jegyzőnek, ami jól tükrözi a közérdekű munka, mint szankciónak az eredményességét:
– vannak akik „sportot” üznek ebből a lehetőségből, így nincs a közérdekű munkának visszatartó ereje, mint fegyelmező eszköz teljesen hatástalan;

- aránytalanul nagyok az adminisztrációs feladatok és költségek (felvétel, munkavédelmi oktatás, orvosi vizsgálat, munkaruhával, munkaeszközzel ellátás, utólagos jelentések készítése a rendőrkapitányság, jegyző felé),
 - aránytalanul nagy a felelősség egy esetleges munkahelyi baleset bekövetkezése esetén;
 - a munkát végzők fegyelmezetlenek, munkavégzésük csekély intenzitású, mely a cég hírnevét, az emberek által való megítélését rontja.” Bisztriczki László – Kántás Péter: Szabálysértési jog a közgazgatási szankciók rendszerében. Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2010
- 11 A „csekkes” teljesítésnek a készpénzfizetéssel szemben már több mint tíz éve megvan az a hátránya, hogy sokan később úgy döntenek, hogy mégsem fizetik be a bírságot, hátha valahogy „elfelejtődik” az ügy, vagy a „rendes” eljárás indul el. Nem felejtődik el, meg „rendes” eljárás sem indul, csak éppen a végrehajtás során az elkövetőnek nem kell számolnia a közérdekű munkával és az elzárással, mert 2008 óta csak a legkevésbé működőképes végrehajtási módra, az adók módjára történő végrehajtásra nyílik lehetőség. Az intézmény eredményességének megítéléséhez tudni kellene, mekkora és milyen trendet mutat a befizetés-megtagadási arány, továbbá azt is, hogy milyen jelene és perspektívái vannak a helyszínen történő bankkártyás fizetésnek, amire – elvben – 2010 januárjától már lehetőség van.
 - 12 Vajon mi produkálhatja az elkövető olyan beismerését, amely nem a tettenéréssel (hatósági észleléssel) függ össze szorosan? Az előterjesztő ezt a – nem túl életszerű – situációt egy példával megvilágíthatta volna.
 - 13 Mióta az eljárásból kikerült a másodfokú (fellebbezést elbíráló, illetve felügleleti intézkedésre jogosult) hatóság, az ügyintézők szakmai értelemben vett magarahagyottsága még súlyosabb. Ezt a fajta segítő-orientáló, „felügleleti” szerepet ma sem az „országos hatáskörü szervek” (BM, Legfőbb Ügyészség, ORFK), sem a kormányhivatalok, sem pedig a bíróságok még informálisan sem igen töltik be, az előadók még leginkább a helyi „áfeles” ügyészekről kapnak mértékadó „eligazítást” a napi jogértelmezési dilemmáikat illetően.
 - 14 A tervezetet bíráló jogvédő szervezetek rámutattak, mennyire abszurd, hogy az elkövetőnek mindössze két munkanapja lesz arra, hogy a megváltás érdekében az állami foglalkoztatási szervnél jelentkezzen. „A jogszabálytervezet ráadásul nem pontosítja, hogy a jelentkezésnek milyen formában kell megtörténnie (személyesen kell megjelenni, vagy lehetséges a telefonon, postai levél vagy elektronikus levél formájában történő jelentkezés). Ha az előírás személyes megjelenési kötelezettséget jelent, úgy a két munkanapos határidő rendkívül rövid és sokak számára önhibájukon kívül teljesíthetetlen, különös tekintettel arra, hogy az állami foglalkoztatási szervek (munkaügyi központok) területi kirendeltségei is csak a nagyobb településeken találhatók, ahova az utazás időbe és pénzbe kerül.” A Magyar Helsinki Bizottság és a Társaság a Szabadságjogokért véleménye a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló törvény tervezetéről. 2011. október 7.
 - 15 Bisztriczki László – Kántás Péter: i. m.
 - 16 Lakossági oldalról a lakóhely zajmentessége a közrendvédelem egyik legnehezebben megoldható területe a környezeti zajterhelés csökkentése. Az ombudsmani hivatalban sok éve tapasztaljuk, hogy a lakosság egyre érzékenyebben és egyre szervezettebb módon reagál a zenés szórakozóhelyek által okozott, illetve a közúti és a légi közlekedés zajforrásaira, illetve minden olyan fejlesztésre, amelyekkel kapcsolatban a zaj növekedését vélelmezi. Mindemellett a „rendérzet” toplistáján bizonyosan ott vannak – egyes slummosdó nagyvárosi településrészek kivételével – a közisztasági követelmények, illetve a parkolási lehetőségek megteremtése.

KISS BERNADETT

Közterületi rendteremtési kísérletek Budapesten

2011 folyamán visszatérő hír volt a sajtóban¹, hogy egyes fővárosi kerületek a közterület-használattal kapcsolatos rendeleteik szigorításával és a nemkívánatosnak ítélt magatartások szabálysértéssé nyilvánításával kívánták garantálni a játszóterek, parkjaik és más nyilvános terek zavartalan használatát.² A jelenség nem előzmény nélküli: a szabályozás jól illeszkedik abba az évek óta megfigyelhető fővárosi közterület-ellenőrzési koncepcióba, amelynek átlomlásait a Fővárosi Közgyűlés és a kerületi önkormányzatok rendeletei és rendeletmódosításai jelentik. Az intézkedés hátterében az a hosszú idő óta megoldatlan probléma áll, amely több jogág, szakma és szakterület képviselőit készteti folyamatos vitára arról, hogy rendészeti vagy inkább szociális intézkedésekkel érhető el, hogy közterületeink élhető és használható állapotban legyenek.

A közterület definiálási problémái

Az egységes közterület-használati szabályozás kidolgozását némileg nehezíti, hogy a közterület fogalma nem mindenki számára bír azonos jelentéstartalommal. Így az átlagállampolgár számára közterület az, ahol „akárki akármit csinálhat”, „ahol mindenkinek joga van megfordulni”, „ahol az emberek járnak-kelnek, találkoznak”, egy „olyan ápolt, tiszta, lehetőleg szép hely, ahova a kismama nyugodtan leviheti levegőzni a kisbabáját, ahova egy gyerek nyugodtan mehet játszani, ahol lehet ücsörögni, olvasni és beszélgetni, ahol pihenhetnek az idősek emberek”. Tehát ezen a területen a közmegegyezés szerint „mindent szabad, ami az erkölcsi érzékünket nem bántja és nem zavarja és ami törvénybe nem ütközik”. Azt viszont, hogy mit minősítünk erkölcsi érzéket zavaró, kellemetlen, nemkívánatos magatartásnak, szintén elsősorban érzelmi alapon definiáljuk, ha a közterületekről van szó: „*a köztér mindenkié, de akkor mindenki vigyázzon is rá. Miért csak az [...] és az [...] tér néz*

¹ Például: <http://index.hu/belfold/2011/10/06/hajlektalanok/>

² A kézirat lezárásának ideje: 2011. október 10.

ki úgy, ahogy? Mindenhova tenni kéne egy közterest, hogy vigyázzon a közterre. A köztér elvileg az, ami teljesen korlátlanul használható. Na de most itt a [...] sarkán van egy játszótér; ami kerítéssel van körülvéve, hogy ne lehessen bemenni...”³ Antropológiai szempontból talán az a megállapítás a leghelytállóbb, amelyet a Közterület Társaság 2004-es beszélgetéssorozatán tettek: „A köztér szimbolikus találkozóhely. Emberek fizikai, a város terében létező találkozóhelye és demokratikus, politikai találkozóhely, annak közügyekkel való foglalkozás értelmében. A köztér olyan tér, amelyhez mindenki egyenlő hozzáféréssel bír [...] a köztér városi értelme (utcák, parkok, sarkok) és a demokratikus társadalmi rend is egyaránt erre a megkérdőjelezhetetlen alapra épül.”⁴

A közterület-fogalmak az ágazati normákban

A városarculat egységesítésére több jogszabályi lehetőség is kínálkozik, de a közterületek használatának gyakorlati szabályozása korántsem homogén. A közterületek használatára vonatkozó szabályok megalkotása meglehetősen nagy szabadságot ad a városok vezetőinek: kis túlzással, napjainkban minden jogszabályi feltétele adott annak, hogy egy városvezetés a *cuius regio*-elv mintájára a saját képére formálja a települését. Az említett vezetői szándék nyomon követésére rendkívül jó példa, ha áttekintjük azokat a közterület-használati előírásokat, amelyeket az utóbbi években alkottak a fővárosban. Már az is tanulságos, ha előljáróban megpróbálunk utánanézni, hányféle jogszabályban foglalt közterület-definícióval találkozunk az, aki jogi kontextusban érdeklődik a közösségítér-használat iránt.

Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény értelmében közterület minden olyan közhasználatra szolgáló állami vagy önkormányzati tulajdonban álló földterület, amelyet az ingatlan-nyilvántartás ekként tart nyilván. A közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény viszont jóval részletesebb fogalomhasználattal él, amikor úgy rendelkezik, hogy közterületnek minősül minden olyan, közhasználatra szolgáló állami vagy önkormányzati tulajdonban lévő terület, amelyet rendeltetésének megfelelően bárki használhat, ideértve a közterületnek közútként szol-

³ Török Ágnes – Udvarhelyi Éva Tessa: Egy tiszta város piszkos lakói avagy „aluljáró takarítási szertartások” Budapesten. Világosság, 2005/7–8., 57–79. o. A hajléktalanok szegregációja és kirekesztődése Budapesten.

⁴ Uo. 19. o.

gáló és a magánterületnek a közforgalom számára a tulajdonos (használó) által megnyitott és kijelölt részét, továbbá az a magánterület is közterület, amelyet azonos feltételekkel bárki használhat. A közterületen azonban kötelező a közterületi rend fenntartása, vagyis a terület rendeltetésszerű használatára, igénybevitelére vonatkozó jogszabályok megtartása.

Részben az előbbi két definíció ötvözetét találhatjuk a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvényben, amely közterületnek tekint minden olyan, közhasználatra szolgáló magán-, állami vagy önkormányzati tulajdonban álló területet, amely mindenki számára korlátozás nélkül igénybe vehető, ideértve a közterületnek közútként szolgáló és a magánterületnek a közforgalom elől el nem zárt részét.

Az iménti – kissé általánosító – szabályozás valódi értelmét és funkcióját a helyi rendeletek és az építési törvény különös részében található előírások együttes figyelembevételével érthetjük meg. Budapesten ugyanis – a magyarországi jogalkotási gyakorlatnak megfelelően – lehetősége van az önkormányzatnak (a kerületi önkormányzatnak vagy a Fővárosi Közgyűlésnek) arra, hogy a helyi önkormányzatokról szóló törvényben kapott felhatalmazás alapján a település rendjére vonatkozó helyi előírásokat alkosson. A főváros esetében ez elsősorban két közgyűlési rendeletben öltött testet: az 59/1995. (X. 20.) Főv. Kgy. rendeletben, amely a fővárosi közterületek használatáról és a közterületek rendjéről szól, valamint a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában lévő közterületek használatáról és rendjéről szóló 60/1995. (X. 20.) Főv. Kgy. rendeletben.

Az első rendelet – a címéből is érzékelhetően – általános érvényű szabályokat tartalmaz a főváros területén található valamennyi közterületre vonatkozóan úgy, hogy közterületnek minősít minden olyan területet (földrészletet), amelyet az ingatlan-nyilvántartásban ekként tartanak nyilván, de ki is terjeszti ezt a fogalmat azáltal, hogy a földrészletek és építmények közhasználatra vagy a gyalogosforgalom részére átadott egységeit is közterületté nyilvánítja. Gyakorlatilag ez az a jogszabály, amelynek alapján a kerületek is gondoskodhatnak a saját közterületeik kívánatosnak tartott állapotáról: a helyi sajátosságoknak megfelelően rendeletet alkothatnak a saját tulajdonukban levő közterületek használatáról és rendjéről, a közigazgatási területükön történő közterületi alkoholfogyasztásról, valamint a közterületen jelentkező egyes speciális élethelyzetekről (például törmelék és szemét elszállítása, gépjárművek parkolása stb.). A közterület használata a rendelet értelmében hozzájáruláshoz és díjhoz kötött, de bizonyos esetekben még díjfizetés ellenében sem lehet a főváros közterületein „bármilyen magatartást” tanúsítani. Furcsának tűnhet, de nem lehet például közterület-használati hozzájárulást adni ar-

ra – amivel pedig gyakran szembesülünk –, hogy a közút és a járda felületén reklámokat (beleértve a politikai reklámokat is) helyezzenek el, de természetesen az sem vitatható, hogy ésszerű indokai vannak annak a tilalomnak is, miszerint olyan járdaszakaszra sem adható ki az engedély, ahol a felhúzni kívánt létesítmény akadályozná a gyalogosforgalmat vagy az úttestre lépő járókelők gépjárművezetők általi észlelését.

A közgyűlés 60/1995. (X. 20.) számú közgyűlési rendelete jóval szűkebb körben tartalmaz előírásokat: kizárólag a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában álló és az ingatlan-nyilvántartásban közterületként regisztrált földrészletre, a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában álló földrészlet vagy építmény közhasználatra átadott részére, valamint „*olyan, más önkormányzat tulajdonában nem álló, közhasználatra, illetve gyalogos forgalom részére átadott területre vonatkozik, amely a fővárosi önkormányzat tulajdonában álló közterülettel műszaki, fizikai egységet képez*”. A rendelet védetségük szerint négy kategóriába sorolja a fővárosi tulajdonú közterületeket, azzal a megkötéssel, hogy a fokozottan kiemelt, kiemelt és minősített kategóriába tartozó területekre csak különösen indokolt esetben, emelt összegű díj megfizetése ellenében adható közterület-használati hozzájárulás. Ez azt jelenti, hogy például a Margitszigeten vagy a Tabánban, illetve a Lehel téren meglehetősen hosszadalmas engedélyezési procedúrára és borsos díj kiszabására számíthat az, aki itt kíván valamilyen – egyébként jogszabályba nem ütköző – tevékenységet folytatni, hacsak nem fővárosi szervezésű rendezvényről vagy karitatív célok érdekében történő fellépésről van szó.

2011. január elsejétől viszont az eddigieknél is részletesebb és célzottabb önkormányzati jogalkotással szembesülhetünk, az önkormányzatok egy újabb jogszabályi felhatalmazás birtokában ugyanis szabadon fogalmazhatják meg a közterületeik rendjére vonatkozó kívánalmaikat. Ekkortól hatályos ugyanis az építési törvény 54. §-ának a 2010. évi CXVI. törvény 6. § (2) bekezdésében megfogalmazott módosítása, amely szinte korlátlan reglementációs jogkört ad az önkormányzatoknak, ha az épített környezet fenntartása, használata és értékeinek védelme érdekében kívánnak cselekedni. A hivatkozott jogszabály-módosítás következtében az önkormányzatok felhatalmazást kaptak arra, hogy a belterületükön szabálysértéssé nyilvánítsanak minden olyan engedély vagy megállapodás nélküli közterület-használatot, amelynek során a területet használók nem az építési törvényben vagy más jogszabályban foglalt rendeltetésre használják a közösségi tereket.

Az építési törvény módosítása azért jelent újdonságot, mert a jogalkotó felsorolásszerűen meghatározta azokat a magatartásokat, amelyeket összeférhe-

tőnek tart a közterület funkciójával, jellegével. Így ez év kezdete óta a közterületek jogszabályban támogatott használatának számít a közterület magántelkek megközelítése céljából történő igénybevétele, a közúti és gyalogosközlekedés, a kikapcsolódás egyes formái, mint például a sporttevékenység és más szabadidős foglalatosságok, a felvonulás és a gyülekezés, a szobrok, emlékhelyek, művészeti alkotások létesítése és elhelyezése, zöldfelületek kialakítása, valamint a közművek elhelyezése. Ha ilyen tevékenységet folytatnak, az építési törvény módosítása értelmében „bárki használhatja” a közterületet – de ez a lehetőség kizárólag a rendeltetésszerű használatra vonatkozik. A jogszabálymódosítás hivatalos, belügyminiszteri indokolása szerint ez a felsorolás a helyi önkormányzatok ellenőrzési és szabályozási tevékenységéhez kívánt segítséget nyújtani, a részletes közterület-használati módokra pedig azért volt szükség, hogy a helyi rendeleteikben az önkormányzatoknak lehetőségük legyen szigorúbb közterületi szabályok és szankciók megállapítására.

Budapesten az építési törvény módosítása óta eltelt időszakban e sorok írásáig több olyan rendelet született, amelyben tetten érhető, hogy az önkormányzati képviselő-testületek fokozott rendteremtési törekvéseiket kívánják kifejezésre juttatni.

A józsefvárosi közterület-használati szabályozás

Elsőként a józsefvárosi önkormányzat kívánta önállóan rendezni a közterületein uralkodó állapotokat – igaz, a képviselő-testület még nem az építési törvény módosításában kapott felhatalmazás alapján, hanem az alkotmányból levezetett rendeletalkotási jogánál fogva járt el. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a képviselők a rendelet megalkotásakor és elfogadásakor már ismerhették az építési törvény 2011-től hatályos változásait, ugyanis az építési törvény módosításáról 2010. november 8-án döntött az országgyűlés, a nyolcadik kerületi közterület-rendelet pedig 2011. január elsején lépett hatályba. Az új rendelet⁵, amelyben egy alapvetően nem egvedülálló önkormányzati gyakorlat ölt testet, szabálysértés elkövetőivé minősítette, és ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal rendelte büntetni azokat, akik „a közterületre kihelyezett, valamint az ingatlanok közös használatú területeire elhelyezett hulladékgyűjtőket

⁵ Az 55/2010. (XII. 17.) számú helyi önkormányzati rendelet a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) önkormányzati rendelet módosításáról.

– utcai szeméthyűjtő edényeket, szelektív hulladékgyűjtő szigetek tárolóit, társasházak kukáit – kiborítják, azokból hulladékot vesznek ki”.

A meglehetősen nagy médiavisszhangot kiváltó szabályozás nem maradt következmény nélkül: a hatályba léptetése utáni napokban több civilszervezet fejezte ki a tiltakozását a rendelet alkotmányba ütköző jellege miatt. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) már 2011. január 6-án rendkívül részletes indítványban fordult az Alkotmánybírósághoz annak érdekében, hogy a testület az úgynevezett néma koldulást szankcionáló helyi rendeletek alkotmányellenességén túl a guberálást szankcionáló rendeleteket, így a józsefvárosi rendeletet is semmisítse meg ugyanezen ok miatt. A TASZ beadványából megállapítható, hogy jelenleg harmincnyolc településen van hatályban olyan jogszabály, amely – változatos megfogalmazásban ugyan, de – tiltja a guberálást⁶ és amely – ahogy az az állampolgári jogok országgyűlési biztosának OBH 756/2010. számú ügyben született jelentéséből kitűnik – „*érdemi alkotmányos indok nélkül korlátozza az eljárás alá vont, különösen kiszolgáltatott helyzetben levő személyek alapvető jogait. Ez az önkormányzati szabályozás és az ennek következtében kialakult jogi helyzet az emberi méltósághoz való joggal és az abból levezethető általános cselekvési szabadsággal összefüggő visszaállást okoz, azaz a jogsérelem közvetlen veszélyét jelenti.*”⁷ A kerület sajátosságaiból adódóan arról sem feledkezhetünk meg, hogy – amint az a kisebbségi ombudsman 2000. évi beszámolójából Tiszaújváros képviselő-testületének a guberálást szankcionáló rendelete kapcsán megismerhető – a sérelmezett rendelkezés alkalmas lehet a közvetett diszkrimináció megvalósítására is.⁸

A józsefvárosi szabályozás esetében felvetődött továbbá annak a kérdése is, hogy az önkormányzat az alkotmány 44/A § (2) bekezdésében garantált rendeletalkotási jogkörét túllépve járt el a guberálás szankcionálásakor, arra ugyanis sem az alkotmány hivatkozott szakasza, sem a helyi önkormányzatokról szóló törvény, sem a hulladékgazdálkodásról vagy a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény nem ad felhatalmazást, hogy az önkormányzat megtiltsa az állampolgároknak, hogy a szemetesből vagy a lomtalanításra kített tárgyak kupacából a számukra még használható dolgo-

6 Például Göd hulladékkezelési rendelete: „A tartályokba guberálás céljából belenyúlni tilos!” Keszthely: „A kihelyezett gyűjtőedényből hulladékot kigyűjteni (guberálni) tilos.” Zsámbok: „Tilos a háztartási hulladék szállítására szolgáló gyűjtőedényekben, a lomtalanítás és az egyéb hulladékgyűjtés során a guberálás.”

7 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben.

8 <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-352-nemzeti-es-etnikai-kisebbségi-jogok.html>

kat elvигyék. Másrészt a guberálás önálló tényállásban való szankcionálása a kettős szabályozás helytelen gyakorlatát is valószínűsíti, ami a 17/1998. (V. 13.), a 123/2009. (XII. 17.) és a 63/1997. (XII. 11.) AB határozatok alapján jogellenesnek minősül, a jelenlegi szabálysértési jogszabályok ugyanis már lehetővé teszik a guberálás nem tolerált magatartásformájának szankcionálását – a köztisztasági szabálysértés alakzatában –, az önkormányzati szabályozásnak ebben az esetben tehát csak akkor volna helye, ha a jogalkotásra az országos szintű szabályozással nem ellentétes, hanem azt kiegészítő módon került volna sor.

Érdemes azt is végiggondolni, hogy a szemétkébe dobott tárgyaknak már nincs tulajdonosuk: ezeken az ingóságokon a tulajdonos felhagyott e jogának gyakorlásával azáltal, hogy önként megszűnt a birtokosuk lenni (*derelictio*). Mint elhagyott dolgon, birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhet az ilyen ingóságokon, ezért megállapítható, hogy a guberálást szankcionáló rendelet indokolatlanul, alkotmányos jogok vagy célok védelme nélkül lehetetleníti el a tulajdonszerzésnek ezt a polgári törvénykönyvben elismert formáját azon túl, hogy sérti az eljárás alá vont, egyébként az átlagosnál kiszolgáltatottabb személyek szociális biztonságához és emberi méltóságához való jogát.

Hasonló érvelést alkalmazva fordult civilek egy csoportja a Fővárosi Kormányhivatalhoz annak érdekében, hogy a hivatal a helyi önkormányzatokról szóló törvényben foglalt törvényességi ellenőrzési jogkörében eljárva vizsgálja felül az említett nyolcadik kerületi rendeletet.

A hivatal az imént kifejtett érvelés alapján helyt adott a beadványnak, mivel vizsgálatában megállapította, hogy a „hulladékgyűjtők kiborítása” mint önálló tényállás bevezetése a szabálysértési törvénybe és az egyes szabálysértésekről szóló kormányrendeletbe ütköző szabályozást valósít meg, mert nem határolható el egyértelműen a köztisztasági tényállástól – tehát magasabb szintű jogszabályi rendelkezéseket sért. Mint ahogy azt a szabálysértési törvény kimondja, önkormányzati szabálysértési tényállások nem lehetnek azonosak és ellentétesek magasabb szintű szabálysértési tényállásokkal, továbbá nem szabályozhatnak magasabb szinten már szabályozott társadalmi viszonyokat. Végezetül a hivatal is rámutatott arra a már említett 123/2009. (XII. 17.) AB határozatban foglalt megállapításra, hogy a szabálysértési törvényben a helyi önkormányzatok részére adott rendeletalkotási felhatalmazás nem korlátlan: az önkormányzati rendeleteknek összhangban kell állniuk a hatályos szabálysértési törvény és kormányrendelet előírásaival, azaz helyi szinten tilos ezekbe ütköző vagy ezeket megismétlő tényállást alkotni. Mindezek alapján a kormányhivatal törvényességi észrevétellel fordult a jzsefvá-

rosi képviselő-testülethez, ebben a rendelet jogsertő részének hatályon kívül helyezésére szólította fel a képviselőket.

A kukázás vagy guberálás definíciója a törvényességi észrevétel tartalmától függetlenül is továbbgondolásra érdemes, mivel a tevékenység józsefvárosi szankcionálása nem egyedi jelenség. Ezzel összefüggésben az általános ombudsman tájékoztatókéréssel fordult a Vidékfejlesztési Minisztérium környezetügyért felelős államtitkárához annak tisztázására, hogy létezik-e egy- séges jogi fogalma a guberálásnak, illetve a tevékenység a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény hatálya alá tartozónak minősül-e. A minisztérium állásfoglalása értelmében bár a hivatkozott törvény az értelmező rendelkezései között nem nevesíti a guberálás fogalmát, a hulladékgazdálkodási jogszabályok fogalomkészlete alkalmas arra, hogy a guberálást mint tevékenységet szabatosan körülírják, ezért a „*hulladék kihelyezett gyűjtődényekből történő kivétele*” a legadekvátabb megfogalmazás, amelyet a helyi rendeletek jelentős részében is megtalálhatunk. A hulladékgazdálkodási törvény szerint azonban a guberálás nem értelmezhető hulladékgazdálkodási tevékenységként, hiszen alapvetően nem gazdasági haszonszerzés érdekében végzik az ilyen tevékenységet folytatók, továbbá a tevékenység generális jogszabályi tilalma akkor lenne megalapozott, ha általánossá válna a „házhoz menő szelektív gyűjtés”. Ezzel némileg ellentétes módon, a józsefvárosi polgármester álláspontja szerint a guberálás mint megengedhető tevékenység kizárólag arra az esetre értendő, amikor az évenkénti lomtalanítás során az ezzel foglalkozó személyek átválogatják és elviszik a közterületre kihelyezett, feleslegessé vált ingóságokat. Az ombudsmani jelentés⁹ szerint ez az értelmezés nagymértékben sérti az előzőekben ismertetett alapjogokat és a jogbiztonság követelményét, és azért sem megengedhető, mivel álláspontja szerint sem egészségügyi, sem környezetvédelmi szempontokból nem engedhető meg a guberálást generálisan tiltó rendelkezések alkalmazása, amely az előbbiekben túl az egyenlő bánásmód követelményével is ellentétes. Az ombudsman azzal érvelt továbbá, hogy a tiltásra akkor lenne jogszabályilag megalapozott lehetőségük az önkormányzatoknak, ha reális alternatívát kínálnának azon személyeknek, akik a megélhetésüket próbálják megoldani a kukázás segítségével, ezért a kormányhivatalhoz hasonlóan felkérte a képviselő-testületet a rendelet felülvizsgálatára.

A kormányhivatal törvényességi észrevételére a 2011. október 6-án tartott képviselő-testületi ülésen reagált a kerület vezetése. A rendeletben található,

⁹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben.

kettős szankcionálásra alkalmas „kukák kiborítására” vonatkozó fordulatot úgy pontosították, hogy ezentúl a szeméthyűjtők kiborítását nem, csupán azok „rendeltetéstől eltérő használatát, felhatalmazás nélküli elmozdítását és az azokban található kommunális és egyéb hulladék kivételét” szankcionálják. Új tényállásként, szabálysértésként vonják ezentúl felelősségre a kerületi közterületeken élő hajléktalanokat és azokat, akik hajléktalanokként itt tárolják az ingóságukat, de ugyancsak szankcióra számíthatnak azok is, akik „közterületeken, parkokban, aluljárókban és útkereszteződésben koldulnak”, valamint akik a kerület egyes, a rendeletben nevesített parkokban és az ezeket határoló járdák területén dohányoznak.

A kukázásra vonatkozó rendeletszöveg átalakításával a képviselő-testület formálisan eleget tett ugyan a kormányhivatal észrevételében foglaltaknak, de a közterület-használati rendelet új tényállásai alkotmányjogi szempontból továbbra is aggályosnak minősülhetnek. Annak ellenére, hogy a közterületi koldulásra vonatkozó kerületi szabályozás részben összefüggésbe hozható azzal a 2011. szeptember 22-től indított, országosan tapasztalható, összehangolt és szigorú rendőrségi fellépéssel, amely a közúti kéregetés és más hasonló jogsértések (kéretlen szélvédőmosás, szórólaposztás stb.) visszaszorítására irányul¹⁰, a rendelet egyes nyelvi fordulatai miatt további korrekcióra szorul. Így nem kedvez a jogbiztonság elvének az a rendelkezés, amely gyakorlatilag szinonimák alkalmazásával építi fel a koldulás tényállását, oly módon, hogy: „Tilos közterületeken, parkokban, aluljárókban, útkereszteződésekben koldulni, kéregetni” – mivel a hatályos jogszabályok szerint a park és a közút is a közterület gyűjtőfogalma alá tartozik, és ugyanúgy nem világos, hogy milyen ismérv különbözteti meg egymástól a koldulást és a kéregetést. Az sem szerencsés jogalkotói megoldás, hogy a rendelet önálló definíciót tartalmaz a koldulásra, mivel minden olyan tevékenységet koldulásnak tekint, amely „közterületen vagy nyilvános helyen pénz vagy egyéb dolog átadására irányuló” szóbeli, írásbeli vagy ráutaló magatartással történő felhívásként értelmezhető, ha a cselekmény egyébként nem minősül a szabálysértési törvényben és kormányrendeletben nevesített zaklató koldulásnak vagy gyermekkel koldulásnak. Az úgynevezett néma koldulás – tehát ha az írott táblát felmutató koldus, vagy az, aki poharát, tenyerét tartva, szóltanul, de ráutaló magatartást tanúsítva várja az adományokat – viszont a hatályos jogszabályok értelmében nem szankcionálható. A „néma koldulásra utaló magatartás” ugyanis olyan tágan értelmezhető fordulat, amely mind a normavilágosság,

¹⁰ http://www.police.hu/sajto/sajtoszoba/orfk110922_01.html A fellépést a KRESZ 21. §-ának, a gyalogosok közúton való közlekedésére vonatkozó előírásaira, illetve ezek megsértésére alapozzák.

mind a jogbiztonság követelményét sérti, és az értelmezési bizonytalanságok miatt alkalmas lehet a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztása jogának korlátozására, tehát magában hordozza a diszkriminatív jogalkalmazás lehetőségét.¹¹

Az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalma

Annak a lehetőségét, hogy a józsefvárosi rendeletben foglaltakhoz hasonló módon szankcionálják a közterületeket életvitelszerű tartózkodásra és az ehhez szükséges ingóságok tárolására használókat, a Fővárosi Közgyűlés egy áprilisban elfogadott – már valóban az építési törvényben foglalt felhatalmazás alapján megfogalmazott – rendelete teremtette meg, amely a fővárosi közterületek használatáról szóló 59/1995. (X. 20.) Főv. Kgy. rendeletet módosította és egészítette ki új tényállásokkal. Ez azt jelenti, hogy a főváros lakóinak nyugalma és az utcakép zavartalansága érdekében 2011. május 18-tól szabálysértés elkövetéséért ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal lehet sújtani azokat az állampolgárokat, akik „a közterületet életvitelszerű lakhatás céljára használják, és azokat, akik életvitelszerű lakhatás céljára használt ingóságait a közterületen tárolják”.

A rendelet értelmében a kerületi jegyző mint szabálysértési hatóság jár el a hajléktalanokkal szemben, akiket egyébként a rendőrség és a közterület-felügyelet munkatársai is igazoltathatnak, valamint akikkel szemben a hatályos fővárosi rendeletek alapján már a főváros valamennyi közterületén a közterület-felügyelők is kiszabhatnak helyszíni bírságot. Érdemes átgondolni, hogy míg a fővárosi rendelet szerint ez a szabálysértés ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható, a szabálysértési törvény szerint a helyszíni bírság összege háromezertől húszezer forintig terjedhet. Ez meglehetősen problémás gyakorlat kialakításához vezethet, mivel előfordulhat, hogy például valakivel szemben több szabálysértés miatt is eljárhatnak ugyanabban az eljárásban, tehát például a hajléktalanság ténye mellett köztisztasági szabálysértésért is felelősségre vonhatják. Így akár – az eljárás alá vont hajléktalan által teljesíthetetlenül – hetvenötezer forintba is rúghat a pénzbírság összege az eljárás végén.¹²

¹¹ Például a TASZ 2011. január 11-én kelt, az AB-hoz benyújtott indítványa is így érvel, kiegészítve azal, hogy a néma koldulás betiltásakor sérül továbbá a véleménynyilvánítás és a szólás szabadságához való jog is, mivel az alkotmányból levezethető a szabad kommunikációhoz való jog.

¹² Arról még nincsenek adatok, hogy a figyelmeztetés alkalmazásának szabálysértési törvény adta lehetőségével élnek-e a jogalkalmazók.

A közgyűlésirendelet-módosítás és az építési törvény új szakaszainak évi eleji hatálybalépése közötti időszakban az általános ombudsman több ízben is figyelmeztetett – eredménytelenül – olyan, a rendeletmódosítások következtében bekövetkező visszasságok veszélyére, amelyek a későbbiekben többnyire megalapozottnak bizonyultak. Az ombudsman 2010 decemberében megfogalmazott álláspontja szerint¹³ „az elfogadott törvénymódosítás elsődlegesen azért vet fel aggályokat, mert tételesen felsorakoztatja ugyan, hogy milyen magatartások folytathatóak rendeltetésszerűen a közterületen, de mindezt olyan általános tevékenység-fogalmakkal teszi, mint a »kikapcsolódás« vagy »a szabadidő eltöltése«. Ez a gumiszabály jellegű fogalomhasználat – ahogy azt az ombudsman a belügyminiszternek írt, megkésett levelében jelezte – az önkormányzatok »szabad mérlegelésére« bízta annak eldöntését, hogy szankcionálják-e például az életvitelszerű tartózkodást vagy épp a padon alvást. Eredménytelennek bizonyult az a figyelemfelhívás is, amit a biztos a főpolgármesterhez intézett annak érdekében, hogy a »főváros addig ne szankcionálja az életvitelszerűen utcán élést, amíg nincs meg az éjjel-nappal, hétvégén is ténylegesen működő intézményes háttér, amely az utcán élő hajléktalanokat egyáltalán fogadni képes«. Hangsúlyozta, hogy a fedél nélkül maradt emberek alapjogainak védelme érdekében lehetővé kell tenni a valódi választás lehetőségét: szankciót csak akkor lehessen kiszabni, ha legalább megvan az alternatív választás lehetősége az utcán éléssel szemben, nem pedig egyfajta »objektív felelősség« elve alapján kell eljárni az utcán alvás felszámolása érdekében.”

Az általános biztos 2011. július 28-án nyilvánosságra hozott jelentésében további aggályokat fogalmazott meg az építési törvény módosításával és az ennek alapján végrehajtott közgyűlésirendelet-módosítással kapcsolatban. Az ombudsman álláspontja szerint már az építési törvény újonnan elfogadott, a közterület „tolerált” használatának eseteit tartalmazó rendelkezései is alkalmasak arra, hogy az önkormányzat túlzottan tág mérlegelést alkalmazva vezessen be a tárgyval kapcsolatos szankciókat. Például sem a „kikapcsolódás”, sem a „szabadidő eltöltése” nem elég differenciált fogalomhasználat, tehát megkérdőjelezhető a kormány ama törekvésének hatékonysága, miszerint a módosítással megvalósulhat a közterület fogalmának és rendeltetészerű használatának konkrétabb formája.

A főpolgármester tájékoztatása szerint a kifogásolt közgyűlésirendeletalkotással az együttműködés minden formáját elutasító személyek elleni jog-

¹³ A JB-6724/2010.

szerű fellépés lehetőségét kívánták megvalósítani. Arra viszont egyetlen jogalkotó és jogalkalmazó sem vállalkozott, hogy a szankciók végrehajtásának módját ismertesse, ugyanis nehezen vitatható az a tény, hogy az utcán élést és hasonló magatartásokat szankcionáló önkormányzati szabályozás nehézkesen alkalmazható, mivel az eljárás alá vont személyek nagy részének nincs lakóhelye, tehát hivatalos úton elérhetetlen, a pénzbírság esetükben nem hajtható be, azaz összességében az érintettek kényszerhelyzetéből adódóan a büntetésnek sincs visszatartó ereje.¹⁴ Ráadásul a közterület-használati szabályok úgynevezett státusvétségé alakítása az egyenlő bánásmód, a jogállamiság és a jogbiztonság alapelveinek súlyos sérelmét is megvalósítja, ezért az országgyűlési biztos felszólította a Fővárosi Közgyűlést, hogy az emberi méltósággal összefüggő visszaélés okozására is alkalmas rendelkezést helyezze hatályon kívül.

A közgyűlési rendelet azonban az előzőekben bemutatott jogszabályszóveggel hatályba lépett és e sorok írásakor is hatályban van – az ombudsman jelentésére válaszul a Fővárosi Közgyűlés nem találta indokoltnak a kifogásolt rendelkezések felülvizsgálatát és hatályon kívül helyezését. A fővárosi önkormányzatok egy része – mint például a VI. kerületi önkormányzat – szó szerint átemelte a közterület használatáról és rendjéről szóló rendeletébe a közgyűlési rendelet szövegéből az életvitelszerű közterületen tartózkodás és az ehhez szükséges ingóságok közterületen tárolásának szankcionálását, de nem minden kerület járt el így, ezért az egységes fővárosi közterület-használati gyakorlat megteremtése továbbra is várat magára.

A magasabb szintű jogszabály-módosítási törekvések

A hajléktalanság kriminalizálása nem kizárólag helyi szinten felvetődő jogalkotói szándék. Amint az a téma szakértői előtt ismert, az országgyűlés előtt, tárgysorozatban várakozik az a T/3525. számú képviselői önálló indítvány, amelynek benyújtói a szabálysértési törvényt új szakasszal kívánják kiegészíteni. A szabálysértési törvény indítványban javasolt új tényállása (alcíme) a „közterületen életvitelszerű lakhatás tilalmának ismételt megszegése” címet viseli, és gyakorlatilag az előzőekben ismertetett közgyűlési rendelet tényállását emeli magasabb jogszabályi keretek közé. Az indítványban foglalt tény-

¹⁴ 1. AJB 6724/2010. számú országgyűlési biztosi jelentés.

állásszöveg ugyanis megegyezik a Fővárosi Közgyűlés által ez év áprilisában elfogadott új szakaszának szövegével, mivel így rendelkezik:

„146/A. § (1) Aki az önkormányzat rendeletében meghatározott, a közterület életvitelszerű lakhatás céljaira történő használatára, illetve az életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságok közterületen történő tárolására vonatkozó szabályokat ismételtlen megszegi, elzárással vagy százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés ismétlődése akkor állapítható meg, ha az eljárás alá vont személyt az eljárás alapját képező cselekmény elkövetését megelőző hat hónapon belül ugyanilyen szabálysértés elkövetéséért jogerősen felelősségre vonták.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt az eljárás a bíróság hatáskörébe tartozik.”

A javaslat benyújtói az indokolásukban azzal érveltek, hogy bár az építési törvény ismertette, 54. § (6) bekezdése értelmében az önkormányzatok felhatalmazást kaptak arra, hogy belterületi közterületeik rendjét akár szabálysértési tényállások alkotásával is megteremtsék, az önkormányzatok által jellemzően kiszabott szankció – amely többnyire pénzbüntetés – kevés visszatartó erővel bír, és végrehajtása is nehézségekbe ütközik. A törvénymódosítástól a benyújtók valódi visszatartó erőt remélnek, mindazonáltal figyelemmel kell lenni arra a sajátos helyzetre, hogy a bevezetni kívánt törvényi tényállás az ismételt elkövetést szankcionálja, míg az alapesetet már számos település önkormányzata szankcionálta a saját rendeletében.

Az előterjesztők szándéka szerint a jogszabály-módosításban tervezett szankció kizárólag azokat fenyegetné, akik nem vesznek részt önként az előzetesen felkínált, elérhető szociális ellátórendszeri intézmények által nyújtott lakhatási és egyéb segítségnyújtási mechanizmusokban. A tervezet tehát felveti azt az évszázadok óta megválaszolatlan kérdést is, hogy a közterületek rendjének fenntartása és különösen az utcán élők helyzetének kezelése mely szervek, szervezetek hatáskörébe tartozik: azaz a rend rendészeti vagy szociális szakmai eszközökkel valósítható-e meg?

E sorok írásakor nincs érdemi információnk arról, hogy a T/3525. számú nyilvántartott törvénymódosítási javaslat mikor kerül az országgyűlés plénuma elé, 2011. szeptember 30-án nyilvánosságra hozták viszont a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszeréről szóló törvény tervezetét. A tervezet alapján az új szabálysértési joganyagba bekerül a közterület rendeltetésétől eltérő használatának ismételt megszegése mint új tényállás, azaz ha a tervezetet változatlan formában fogadják el, sza-

bálysértés miatt akár elzárásra is számíthat az, aki a település belterületén található közterületet az önkormányzati rendeletben meghatározott rendeltetés-től eltérő tiltott módon, lakást helyettesítő tartózkodás céljára, illetve az ehhez szükséges ingóságok tárolására használja ismételten, azaz hat hónapon belül. A tervezet azonban csak akkor teszi lehetővé szankció kiszabását, ha az eljárás alá vont nem él az önkormányzat által nyújtott elhelyezéssel.

A jogalkotónak tehát rendkívül nagy alapossggal kell eljárnia az esetleges jogszabály-módosításkor, mert a közterületek rendjének védelme érdekében nem megengedhető, ha helyi szinten jogellenes gyakorlattal kívánják megteremteni egy-egy település nyugalalmát, mindazonáltal a települési önkormányzatok a hatáskörük szűkítése miatt vélhetően nem támogatják majd egyhangúlag a szabálysértési törvény tervezetének ama rendelkezését, miszerint szabálysértési tényállást az új törvény hatálybalépése után helyi önkormányzati rendeletben nem, csupán törvényben vagy törvényi felhatalmazáson alapuló kormányrendeletben lehet statuálni.

Alternatíva a közterületek rendjének megteremtésére

A hazai jogalkotási tevékenység mellett az Európai Unió is egyre nagyobb figyelmet fordít a közterületek rendjével összefüggő gondokra. Jelenleg egy hét szakértőből álló bizottság – amelynek egyik tagja a magyar általános ombudsman – dolgozik az unió hajléktalanpolitikájának megalapozásán, azzal a céllal, hogy átfogó uniós hajléktalanügyi stratégiát alakítsanak ki. Ezzel meg kívánják akadályozni azt a napjainkban is tapasztalható jelenséget, hogy ha valamelyik tagállamban különösen jó helyi megoldásokat alakítanak ki a szegénységgel összefüggő társadalmi problémák kezelésére, ott szinte automatikusan megnövekszik a szegényebb régiókból bevándorlók aránya. Az uniós szakértők elsősorban a hajléktalanná válás megelőzésére szolgáló lehetőségek fejlesztésében látják a megoldást, és 2015-ig az állami vagy önkormányzati lakáshoz juttatási programok kiszélesítésével csökkenteni kívánják az átmeneti szállások, melegezők és az utcán élők létszámát. A hajléktalanság kriminalizációját azonban mind az unió, mind a Hajléktalanellátó Szervezetek Európai Szövetsége (*European Federation of National Organisations Working with the Homeless; FEANTSA*) elhibázott törekvésnek tekinti.¹⁵

¹⁵ <http://www.diszpecserportal.hu/component/content/article/96-feantsa/1294-a-hajlektalan-ellatoszervezetek-europai-szoevetsege-tiltakozik-a-magyarorszagi-hajlektalan-emberek-kriminalizalasa-ellen.html>

Talán e példából kiindulva vállalta a Menhely Alapítvány, hogy együttműködési megállapodást köt a Fővárosi Közterület-felügyelettel annak érdekében, hogy a közterületen élő állampolgárok egy részénél elkerülhető legyen a rendészeti intézkedés – és annak jogkövetkezményei –, azaz arra töreksenek, hogy akit lehet, az alapítvány munkatársai segítségével a szociális ellátórendszer valamelyik szegmenséhez próbáljanak meg (vissza)irányítani.¹⁶ Az alapítvány képviselői már a közgyűlésirendelet-módosítás után azzal érveltek, hogy az átlagosan napi nyolcezer forintba kerülő büntetés-végrehajtási elhelyezés helyett minden érintettnek célravezetőbb és költséghatékonyabb, ha azokban az esetekben, amikor a hajléktalan hajlandó a szociális munkásokkal való együttműködésre, megpróbálkoznak azzal, hogy lehetőségeikhez mérten reális alternatívát és segítséget nyújtanak a rászorulóknak. Ennek érdekében 2011. augusztus 4-én a fővárosi hajléktalanellátásból jelentős szerepet vállaló Menhely Alapítvány egy több pontból álló cselekvési tervet dolgozott ki, amelyben gyakorlatilag az a törekvés ismerhető fel, hogy jogszerű „elterelési” utat nyújtsanak az egyébként a hivatkozott közgyűlési rendeletben bírsággal fenyegetett hajléktalanoknak.

Az együttműködés sarokköve az alapítvány által napi 24 órában működtetett diszpécserszolgálat és a közterület-felügyelet közötti folyamatos kapcsolattartás, amely lehetővé teszi, hogy abban az esetben, ha a közterület-felügyelő szükségesnek látja az utcai szociális szolgálatok közreműködését, haladéktalanul tájékoztatja az alapítvány diszpécserét az általa tapasztaltakról, a diszpécser pedig részletes információt szolgáltat a közterület-felügyelőnek a megtehető lépésekről. Azaz a diszpécserszolgálat a körülmények mérlegelése után dönthet például úgy, hogy krízisautót vagy speciális utcai szolgálatot teljesítő kollégát küld a helyszínre, és erről tájékoztatja a közterület-felügyeletet is.

A megállapodás valódi jelentősége abban rejlik, hogy a közterületen tapasztalható gyakori szituációkra részletesen kidolgozott cselekvési tervet tartalmaz. Tehát például rögzítették, hogy eszméletlen, magatehetetlen emberhez minden esetben mentőt kell hívnia a rátaláló közterület-felügyelőnek vagy szociális munkásnak, de abban az esetben is intézkedniük kell, ha az illető „csak” legyengült, átfagyott, vagy ha éppen a kiérkező mentőautó személyzete úgy dönt, hogy a rászoruló egyetlen egészségügyi intézménybe sem viszik el. Utóbbi esetekben ugyanis a közterület-felügyelő kérheti, hogy az alapítvány krízisautót vagy utcai gondozó szociális munkást küldjön a

¹⁶ A megállapodás letölthető: <http://www.diszpecserportal.hu/hirek/koezep-magyarorszag/1327-fovarosi-kozterület-felügyelet-menhely-alapitvany-egyuttmukodese.html>

helyszínre, aki télen lehetőleg egy órán belül, nyáron pedig 12 órán belül megkezdí a rászoruló ellátását.

Arra is van mód, ha a várost nem ismerő, idős vagy más okból segítséget kérő hajléktalan jelzi a közterület-felügyelőnek, hogy valamely ellátórendszerbeli szolgáltatást szeretne igénybe venni, vagy éppen speciális szükségletei vannak (jellemzően iratok, ruházat hiánya stb.), hogy a felügyelő a diszpécserszolgálat útmutatását alapul véve tájékoztatja a hajléktalant az aktuálisan igénybe vehető intézményekről, azok kapacitásáról, és szükség esetén segítséget nyújt az oda jutás megtervezésében.

Ha a hajléktalant tiltott helyen dohányzáson vagy alkoholfogyasztáson érik, netán szemetel vagy garázdaságot követ el, a közterület-felügyelőnek jogában áll hatósági eljárást kezdeményeznie, tehát bár a szociális munkások lehetőség szerint tájékoztatják a hozzájuk fordulókat a tilalmazott tevékenységekről és azok jogkövetkezményeiről, a szituáció rendészeti intézkedést von maga után. Újszerű, hogy a megállapodás értelmében a fővárosi közterület-felügyelet munkatársai nem tekintik jogszabálysértésnek, ha valaki „csupán” közterületen tartózkodik, él, tehát ha a közterület-felügyelethez olyan állampolgári bejelentés érkezik, hogy valahol zavaróvá válik egy fedél nélküli ember életvitelszerű közterületen tartózkodása, a közterület-felügyelet csak abban az esetben fogatosít bármilyen intézkedést, ha a diszpécserszolgálat által a helyszínre küldött szociális munkatársak tevékenysége elégtelen volt a helyzet megnyugtató és humánus rendezésére. Intézkedés esetén is kölcsönös információcsere történik a közterület-felügyelet és az alapítvány között annak érdekében, hogy az ellátórendszer tudomást szerezzen legalább az intézkedéssel érintettek alapadatairól.

Értékelés

Az előzőekben ismertetett megállapodás mindenképpen figyelemre méltó kezdeményezésnek minősül, mivel azt tulajdonképpen a jogalkotónak minősülő Fővárosi Közgyűlés és az érintett hivatalos szervek – jogszzerű – megkezdésével, a közterületen tapasztalható problémák reális megoldása érdekében kötötték azok a szervezetek, amelyeknek a legtöbb gyakorlati tapasztalatuk van ezen a területen.

Az együttműködési megállapodással azt a tételt is elismerték az illetékesek, hogy a probléma összetett jellege miatt a közterületek rendjének megóvása nem garantálható kizárólag szociális szakmai, vagy kizárólag rendészeti

fellépéssel. Az összehangolt tevékenység viszont – ha a szituáció lehetővé teszi – eredményes lehet, így a rendészeti intézkedéseknek csupán *ultima ratio*ként van jogosultságuk. Ezért érte civilszervezetek részéről több támadás azt a nyolcadik kerületi intézkedéssorozatot, amikor is 2011 októberében a kerületi közterület-felügyelet, a BRFK munkatársai és a kerületi polgármesteri hivatal szabálysértési ügyintézői 24 órás munkarendben, úgynevezett „kerületi közrendvédelmi akció” keretében folyamatos igazoltatással, előállításal és szankcionálással – jellemzően a hajléktalanságot szankcionáló 59/1995. (X. 20.) Főv. Kgy. rendeletre, illetve köztisztasági szabálysértés elkövetésére való hivatkozással, figyelmeztetés kiszabásával – kívánták rendezni a hajléktalansággal összefüggő nehézségeket. Azt viszont még a nyolcadik kerület vezetése is felismerte, hogy hosszú távon nem várható eredményes megoldás a kizárólag rendészeti jellegű – és költséges – fellépéstől, ezért az akciót egy otthoneremtési programmal kívánták kiegészíteni, amelyet több szakterület munkatársai összefogásával valósítanak meg.

Településtől függetlenül igény van tehát a bemutatott közterületi problémákkal, élethelyzetekkel, jogsértésekkel gyakorlati szakemberként (rendőr, közterület-felügyelő, szociális munkás, önkormányzati ügyintéző) foglalkozók rendszeres továbbképzésének és folyamatos szakmai fejlődésének fenntartására, amelyben az egyes civilszervezetek által nyújtott információcsere és az általuk szervezett gyakorlatorientált esetfeldolgozó workshopok szerepe sem elhanyagolható.¹⁷

Az alternatívák nyújtása azonban nagy anyagi és szakmai erőforrások mozgósításával jár, ezért a jó közösségi gyakorlatok elterjesztése érdekében szükség van a kerületek közötti, településszintű, de akár regionális és nemzetközi koordinációra és kommunikációra is. A sikeresnek bizonyuló helyi – vagy külföldi – példákból tanulva talán van esély arra, hogy a Magyarországon meghonosodni látszó, csak a hatósági ellenőrzésben és szankcióban gondolkodó jogalkotói szemlélet is elmozdul a valódi megoldások keresésének irányába.

¹⁷ Például a Menhely Alapítvány és több más civilszervezet égisze alatt esetmegbeszélő fóruma működik az utcai szociális gondozással foglalkozóknak, vagy az éjjeli menedékhelyeken hajléktalanság elleni gondoskodó szakemberek részére is létezik ugyanilyen – egyelőre önkéntes alapon szerveződő – munkacsoport.

SZIKINGER ISTVÁN

Tortúra a nyomozásban

Nagy visszhangja volt Németországban és másutt is annak az ügynek, amely az erőszak alkalmazásával történő fenyegetésről, illetve az ahhoz kapcsolódó következményekről vált ismertté. Az esetenként szélsőségesen eltérő vélemények elsősorban a tortúrával fenyegető rendőrtiszt magatartását, döntését illetően fogalmazódtak meg. Érdemes azonban áttekinteni magának az eljárásnak a legfontosabb mozzanatait is, hiszen az általános jogelvek és normák mellett azok összefüggéseiben is fontos tanulságok fogalmazhatók meg.

Elrabolták egy dúsgazdag bankár, *Friedrich von Metzler Jakob* nevű 11 éves gyermekét. Fontos, hogy az édesapa tudatosan nem alkalmazott testőrt a fia mellé (sem), mivel meggyőződése szerint mindenfajta kivételezetség elfogadhatatlan. Jakob normál iskolába járt, élte a köznéphez tartozó gyerekek életét.

2002. szeptember 27-én *Magnus Gäfgen* joghallgató a lakására hívta Jakobot, azzal az ürüggyel, hogy a fiú nővére nála hagyott egy ruhadarabot, azt akarja visszaküldeni. A bankárfiú gyanútlanul követte, hiszen ismerték egymást. A tettes azonban megfojtotta az áldozatát, majd – a halál tényét nem említve – váltságdíjat követelt a szülőktől.

Az írógéppel írt levelet a Metzler-villa bejáratánál találták meg. Abban többes szám első személyben fogalmazták meg a követelést, jelezve, hogy teljesítése esetén nem áll szándékukban a család tönkretétele, az élet kioltása. A váltságdíj egymillió euró volt. Azt írták, hogy a gyermek a váltságdíj átadása és biztonságba helyezése után szabadul, az akció célja kizárólag a pénzszerzés.

Az édesapa eleget is tett a felszólításnak, de értesítette a területi belügyi államtitkárt, aki *Wolfgang Daschner* helyettes frankfurti rendőrfőnököt bízta meg a felderítéssel. Az összeget egy villamosmegállóban kellett hagyni. Az édesapa a műanyag zacskóra ráírta: mi eleget tettünk a követelésnek, engedjék el a fiút! A rendőrök megszervezték a figyelést, de az átvételkor még nem léptek közbe. A bűnüldözők abból a feltételezésből indultak ki ugyanis, hogy az elkövetőnek büntérsai vannak, őt magát inkább csak küldöncnek tekintették. A pénz átvevőjét nem volt nehéz azonosítani, hiszen saját gépkocsijával érkezett, majd távozott a zsákmánnyal.

Magától értődik, hogy ettől kezdve figyelték minden lépését. Miután vilá-gossá vált, hogy egyedüli tettesről van szó (bár három másik személyt is őri-zetbe vettek, de azután kiengedték őket). A pénz átvétele utáni napon, 2002. szeptember 30-án Gäfgen befizetett egy utazásra, amelyre még aznap elindul-tak volna a barátnőjével. Ebben akadályozta meg a rendőrség az elfogással.

A gyanúsított nem működött együtt a nyomozókkal, félrevezető válaszo-kat adott a kérdésekre. Természetesen a rendőrök mindenekelőtt a rejtékhe-lyet akarták megtalálni abban a reményben, hogy az áldozat még életben van. Végül sikerült eljutniuk az elrabolt gyermekhez, de már halott volt. Egy tó-ban találták meg, műanyag zsákban. Trikó és alsónadrág volt rajta, szexuális indítékra utaló jelet azonban nem észleltek. A frankfurti rendőrség közle-ményt adott ki, amelyben tájékoztatta a lakosságot arról, hogy kirívóan visz-szatasztító bűncselekmény történt. Hangsúlyozták, hogy minden emberileg elképzelhetőt megtettek a fiú életének a megmentéséért, de az erőfeszítéseik sajnos nem vezettek eredményre.

A későbbiekben világossá vált, hogy mire utaltak. Amikor Gäfgen már őrizetben volt, úgy döntöttek, hogy mindenképpen kiszedik belőle az igazsá-got. Házkutatást tartottak nála, amelynek során a váltságdíj nagy része meg-került, ezen túlmenően olyan feljegyzést is találtak, amely kapcsolatba hoz-ható volt a bűncselekmény előkészítésével. Azt már addigra megállapították, hogy a gyanúsított az utazásra szánt pénzen felüli összeget a bankszámláján helyezte el. Ebből is meglehetősen nagy bizonyossággal lehetett következtet-ni arra, hogy egyedül követte el a bűncselekményt.

Őt magát azzal kívánták beismerni bűnre, hogy közölték: a vele együtt el-fogott barátnőjét elengedik, ha egyértelművé teszi, hogy neki nincs semmi köze az elkövetéshez. Elhangzott az is, hogy a javára szólna a büntetés kiszabásakor, ha részletes, feltáró beismerő vallomást tenne, de mindenekelőtt felfedné a sér-tett tartózkodási helyét. Mindez azonban eredménytelen maradt, Gäfgen félre-vezető nyilatkozatokat tett. Ügyvéd jelenlétét nem igényelte a kihallgatásokon, bár egyszer – még szeptember 30-án – mintegy fél órán keresztül konzultált egy védővel. A kihallgatásokat végző nyomozó pszichológusi vélemény alapján is arra a következtetésre jutott, hogy a terhelt nem működik együtt a hatósággal, magában mérlegel, elgondolkodik a lehetséges és az adott helyzetben kívánatos magatartáson. Keresni kellett tehát olyan megoldást, módszert, amellyel rá le-hetne venni a férfit a hozzáállása megváltoztatására. Annál inkább, mivel ekkor még mindig reménykedtek abban, hogy az elrabolt fiú életben van.

Ekkor döntött úgy Wolfgang Daschner, a frankfurti rendőrség helyettes vezetője, hogy erőszak alkalmazásával fenyegetik meg a gyanúsítottat, hátha

annak hatására megtörik, és ily módon még megmenthetik a sértett életét. Daschner utasítása – az általa készített feljegyzés szerint – pontosan a következőket tartalmazta: „Az elrabolt gyermek megmentése érdekében elrendelem, hogy Gäfgen újból ki kell hallgatni előzetes figyelmeztetés után, orvosi felügyelet alatt úgy, hogy fájdalmat okoznak neki (sérülés ne legyen). Az elrabolt gyermek tartózkodási helyének megállapítása nem tűr halasztást, így a rendőrségnek kötelessége az arányosság követelményének alkalmazása mellett minden intézkedést megtenni a fiú életének megmentése érdekében.”

Meg kell jegyezni azt is, hogy a Daschner alárendeltségében dolgozó, a nyomozás irányításával megbízott osztályvezetők ellenezték ezt az ötletet. Azt is mondták: nem kötelezhetnek senkit egy ilyen utasítás végrehajtására. A helyettes rendőrfőnök azonban ekkor már elszánt volt. Döntését először szeptember 30-án közölte, az ellenállás miatt azonban másnap kétszer megismételte. Mivel közvetlen beosztottjai szembeszegültek vele, *Ortwin Ennigke*t nyomozót utasította a végrehajtásra, ő készen is mutatkozott rá. Az is tény, hogy a megkérdezett pszichológusi vélemények szerint a módszer nem kecsegtetett sikerrel. Alternatív javaslatként fogalmazódott meg, hogy a terhelt édesanyját kérik meg: beszéljen a fiával, próbálja rávenni őt az áldozat rejtékhelyének felfedezésére.

2002. október 1-jén az erőszak alkalmazásának kilátásba helyezése után a gyanúsított elárulta az áldozat hollétét. Így ténylegesen nem került sor a fizikai kényszer bevetésére. Védő csak ez után kapcsolódott be az eljárásba. Gäfgen szülei meghatalmazást adtak egy ismert ügyvédnek, az éppen Ulmban tartózkodó *Hans Ulrich Endres*nek. Aznap fél háromra ért Frankfurtba, és azonnal felvette a kapcsolatot a védencével. Gäfgen elmondta neki, hogy rátámadtak a rendőrök, fájdalmat akartak okozni, egészen konkrétan azonban nem számolt be a vallomás megszületésének körülményeiről. Természetesen nem tette ezt Daschner helyettes rendőrfőnök (aki a főnöke szabadsága miatt vezetőként tevékenykedett), sem pedig az eljárásról tudomással bíró ügyész. Az utóbbi azonban feljegyzést készített a Daschnerrel folytatott beszélgetéséről, és október 15-én csatolta az iratokhoz.

A botrány december 7-én robbant ki, amikor a berlini *Tagesspiegel* beszámolt a vallatásról. A tudósítás szerint a beismerés az után született, hogy a nyomozó dühében kiverte Gäfgen fogait. Ez nem volt igaz, de mindenesetre alkalmas volt arra, hogy az elkövetett emberrablásról és gyilkosságról az ügyben alkalmazott kihallgatási módszerekre terelje a figyelmet. 2003 januárjában az ügyészség kihallgatta a terheltet, aki elmondta: hogyan született a

korábbi vallomása. Ekkor csatolta Wolfgang Daschner a már hivatkozott feljegyzését az iratokhoz.

Mindazonáltal az ügyészség vádat emelt Magnus Gäfgen ellen, a területi bíróság pedig nem fogadta el az eljárás megszüntetésére, illetőleg a valamennyi bizonyíték kizárására tett védői indítványt. Az ügyvéd ugyanis arra hivatkozott, hogy a német büntetőeljárás törvény 136/a §-a értelmében a terhelt akaratának figyelmen kívül hagyásával szerzett bizonyítékok akkor sem használhatók fel, ha abba az érintett utóbb beleegyezik. Itt azonban nem csupán erről volt szó: Gäfgen az inkriminált kihallgatás után befolyástól mentes körülmények között tett érdemi vallomásokat, az ítélet azokon alapult. A törvényes figyelmeztetések elhangzása után, megállapíthatóan törvényes körülmények között születő terhelti nyilatkozatokat a bíróság a tényállás megállapításánál figyelembe vette, holott az ügyészség valamennyi ilyen adat kirekesztését kérte arra hivatkozva, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok azoktól függetlenül megalapozzák a tényállást és a bűnösség kimondását. Mindenekelőtt a cselekmény konkrét végrehajtási módjára vonatkozóan vette alapul a területi bíróság Gäfgen vallomását, hiszen arra egyébként csak közvetett bizonyítékok álltak rendelkezésre.

A területi bíróság 2003 júliusában életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki a vádlottra. *Hans Bachl* bíró az indokolásban kifejtette: az erőszakkal történő fenyegetés révén megszerzett bizonyíték a német alaptörvénnyel és a joggal ellentétes módon került a vád birtokába, az elkövetett cselekmény súlyára tekintettel azonban az eljárás megszüntetésére e jogsértés miatt nincs lehetőség. Az ítélet indokolása szerint valójában a beismerés részben független a kilátásba helyezett erőszaktól, ami igaz is, hiszen az mindenekelőtt a gyermek megmentését célozta. Másrészt a terhelt a későbbiekben – így a bíróság előtt is – a hivatkozott befolyástól mentesen is megismételte vallomását. A másodfok (szövetségi bíróság) helybenhagyta a területi ítéletet. Németországban egy alkotmánybírói döntés óta nincs lehetőség a feltételes szabadságra bocsátás érdemi (tehát nem csupán kegyelmi eljárásban történő) lehetőségének megadása nélkül életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására. A bíróság mindazonáltal megállapította, hogy Gäfgen esetében a felelősség olyan súlyos, hogy a szabadlábra helyezésre nem az általános szabályok szerint (általában 15 év után), hanem szigorított feltételek mellett van csak lehetőség. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy húsz és harminc év közötti időt minden bizonnyal le kell töltenie.

A történetek után nyilvánvalón nem lehetett eltekinteni Wolfgang Daschner és a kihallgatást végző nyomozó felelősségének tisztázásától. Gäfgen a ki-

hallgatásáról mondottakat úgy pontosította, hogy azt közölték vele: egy specialista érkezik helikopterrel, aki olyan fájdalmat fog okozni neki, amelyet még soha nem érzett. Azt is állította, hogy az őt kihallgató rendőr ténylegesen többször meg is ütötte (mellbe vágta) úgy, hogy egy alkalommal a falnak is csapódott. Ezen túlmenően szerinte azt is közölték vele, hogy ha nem árulja el, hol van az elrabolt gyermek, akkor két kigyúrt fekete férfival tesz egy cellába, akik majd szexuálisan is „kezelésbe veszik”. Az tényként állapítható meg, hogy a beismerő és feltáró vallomás után a holttest megtalálása érdekében lebonyolított szemlén nem volt hajlandó együtt menni Ennigkei nyomozóval, így másokat bíztak meg ezzel a feladattal.

A gyanúsítottról október 4-én, tehát három nappal az ominózus kihallgatás után készült látélet. Ez lényegében igazolta, legalábbis lehetőségként, Gäfgen elmondását a tényleges bántalmazást illetően. A testén véráláfutások és egyéb olyan sérülések voltak, amelyek néhány nappal korábbi behatásokra utaltak. A konkrét okra vonatkozóan azonban az orvos nem tudott nyilatkozni. A későbbiekben Gäfgen könyvet írt, amelyben beszámolt az őrizetbe vételének körülményeiről. Ennek alapján megállapítható, hogy az őrizetbe vételekor szerezte a sérüléseket. Ezek tehát a kényszervallatáshoz közvetlenül nem kapcsolódnak, de természetesen arra sincs elfogadható indok, hogy miért kellett ilyen erőszakos módszert alkalmazni – arccal a földre kényszerítve – a gyanúsítottal¹.

Gäfgen a helyszínen pontosan megmutatta, hol engedte vízbe a hullát, és azt meg is találták. A rendőrség azonosította a terhelt autójának nyomait az elrejtés helyszínéhez vezető úton. Visszafelé a fiatalember részletes, feltáró vallomást tett. Ez után még néhány helyszínre vitték a gyanúsítottat, ahol tárgyi bizonyítékokat (az elrabolt gyermek iskolaszerei, ruhája) foglaltak le az ő útmutatása alapján. Az időközben elkészülő boncolási eredmény megerősítette a fojtás útján elkövetett emberölés tényét. A rendőrségre visszatérés után Gäfgen találkozott az édesanyja által meghatalmazott ügyvéddel, aki a továbbiakban ellátta a védelmét és képviselését is a különböző ügyekben.

A gyanúsított később többször megerősítette a beismerő vallomásában foglaltakat a rendőrség és az ügyészség előtt is.

A rendőrök ellen megindult az eljárás, a bíróság megállapította bűnösségüket. Tekintettel azonban a nyomatékony enyhítő körülményekre, a figyelmeztetés mellett pénzbüntetés kiszabására került sor.

¹ Magnus Gäfgen: Allein mit Gott, der Weg zurück. Atlantic Milenium Press, Bendorf, 2005, S. 57–61.

Gäfgen a szövetségi alkotmánybírósághoz fordult, az ügyében hozott bírósági határozatok megsemmisítését kérve. Álláspontja szerint a vele szemben alkalmazott kínzás olyan súlyú jogsértés, hogy az eljárás nem lett volna lefolytatható. Az alkotmánybíróság elutasította a kérelem érdemi vizsgálatát. Indokolásában utalt arra, hogy a nyomozás közben elkövetett jogsértés nem feltétlenül hatott ki a bírósági ítéletre, másrészt az alkotmánybírósághoz benyújtott kérelemben írt kifogásait nem megfelelően érvényesítette az ellene folyó perben².

Ez után Gäfgen kérelmet nyújtott be az Emberi Jogok Európai Bíróságához (22978/05.), kérve az Emberi jogok európai egyezményének 3. cikkében foglaltak megsértésének megállapítását. A hivatkozott rendelkezés szerint senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni. Ezzel összefüggésben a tisztességes eljárás követelményeinek a megsértését is kérte kimondani (6. cikk). A strasbourgi bíróság mindenekelőtt arra a következtetésre jutott, hogy a fenyegetések tartama (a kihallgatás panaszkodó része nem haladta meg a tíz percet) az elrabolt gyermek életéért aggódó rendőrök idegállapota miatt nem kínvallatásról, hanem „csupán” embertelen bánásmódról volt szó, ami persze ugyanolyan kategorikus tilalom alatt áll, mint a tortúra, de az emberi méltóság sérelmének mégis relatíve csekélyebb fokát jelenti. Tekintettel azonban arra, hogy a nemzeti fórumok előtt a kérelmező már megfelelő elégtételt kapott, sértetti minősége nem ismerhető el. Ezért nem valósult meg az egyezmény 3. cikkében foglaltak sérelme. A 6. cikkre vonatkozóan az Emberi Jogok Európai Bírósága a német igazságszolgáltatás döntéseivel egyezően állapította meg, hogy a vitathatatlanul jogellenesen szerzett bizonyítékok nem gyakoroltak lényeges hatást az ügy végső kimenetelére.

Gäfgen ezt a döntést nem fogadta el, ezért a Nagykamarához fordult, ahol meghozták a végleges határozatot. A strasbourgi másodfok megváltoztatta az ítéletet: mind a 3., mind pedig a 6. cikk megsértését kimondták. A kérelmezőnek megítélték az eljárással kapcsolatos költségeit, kártérítést azonban nem kapott. A Nagykamara kifejtette, hogy a rendőrök motivációja érthető: egy gyermek életének a megmentéséért tették azt, amit elengedhetlenül szükségesnek gondoltak. Az emberi méltóságot védő 3. cikk megsértését azonban ez sem legitimálja.

² BVerfG 2 BvR 1249/04.

Tanulságok

A Jakob Metzler elbrablásával, megölésével, valamint az eljárás lefolytatásával, az alkalmazott módszerekkel kapcsolatos ügyek fontos tanulságokat hordoznak.

Mindenekelőtt érdemes röviden kitérni a sértett édesapjának felfogására és magatartására. A bankár következetesen vallotta, hogy nincs helye kivételezettségnek. Gyermekei védelmére ezért nem fogadott testőröket, holott megtehetette volna. Tiszteletet érdemlő álláspont. A társadalmi nyitottság fontos üzenetet hordoz: közösségben élünk, nem zárkózhatunk el egymástól.

Ezzel kapcsolatban nem lehet említés nélkül hagyni a 2011 júliusában Norvégiában elkövetett tömegmészárlást. De emlékezhetünk Olaf Palme svéd miniszterelnök meggyilkolására is. Mindegyik ügyben valamilyen szerepet játszott az elővigyázatossági intézkedések elmulasztása, általában az emberek iránti bizalom, a rossz szándék feltételezésének hiánya.

Kétségtelen tény, hogy a vasrácsok, a magas kerítések, a testőrök nem csupán védelmet nyújtanak, hanem egyfajta elzártságot is előidéznek, nem beszélve a bizalmatlanság légkörének általános megteremtéséről. Egészen bizonyos, hogy a fizikai, technikai és átvitt értelemben emelt falak rossz üzenetet hordoznak. Ennek ellenére megállapítható, hogy az alapvető óvintézkedések mellőzhetetlenek. A technikai fejlődés következtében olyan lehetőségek nyílnak meg a bűnözők előtt, amelyekkel szemben a korábban – főleg kisebb közösségekben – sikeresen alkalmazott informális kontroll már nem nyújt megfelelő oltalmat. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a nagyobb veszélyeztetettség – így egy gazdag család gyermeke esetében az emberrablás és váltságdíj követelése mint lehetőség – elkerülhetetlenül szükségessé teszi a védekezést. A rossz társadalmi hatások elkerülése inkább a választott eszköz vagy módszer tapintatos alkalmazásával érhető el.

Az említett ügyek kapcsán azonban nem az elővigyázatossági intézkedések, hanem mindenekelőtt a tortúra alkalmazhatóságának kérdése vetődött fel. A válasz a maga általánosságában elutasító, mégis megfogalmazódnak fenntartások, de legalábbis jól kitapinthatók. Mindenekelőtt arról van szó, hogy az emberi méltóságot sértő beavatkozás elvi súlya ellenére a kétséget kizáróan megállapítható jogsértéssel szembeni szankciók feltűnően enyhék. Annak ellenére, hogy a német alaptörvény minden mást megelőzően szögezi le: az emberi méltóság érinthetetlen. Nem nehéz levonni a következtetést: az eljáró bíróságok nem tudták függetleníteni magukat a kinvallatás (vagy „csupán” embertelen bánásmód) sértettjének a személyétől. Olyannyira, hogy az Embe-

ri Jogok Európai Bírósága ezt a minősítést meg is tagadta Gäfgentől. Itt is hivatkozhatunk egyéb esetekre. Az *Engel kontra Magyarország-ügyben* (46857/06. számú kérelem, 2010. május 20-i ítélet) egy rendőrgyilkosnak adott igazat az Emberi Jogok Európai Bírósága, méghozzá szintén az emberi méltóságot védő 3. cikk megsértése miatt. A strasbourgi Nagykamara döntése azonban világossá tette: az emberi jogok mindenkit megilletnek, senkit nem lehet kizárni azok oltalma alól. Más kérdés, hogy a konkrét jogkövetkezmények megállapítása, illetőleg alkalmazása során már figyelembe lehet, sőt: kell venni az ügy összes körülményét, így a sértett személyét és magatartását is.

A legfontosabb probléma az erőszak alkalmazásával, illetőleg fenyegetéssel kicsikart vallomás megítélése. Itt meg kell jegyezni, hogy ebben a tekintetben az eljáró bíróságok meglehetősen egységesen állapították meg: az ilyen módszer alkalmazása ellentétes a német alaptörvénnyel, az Emberi jogok európai egyezményével, az emberi jogok általánosan elfogadott normáival. A kérdés igazán az, hogy vannak-e olyan értékek, amelyek szolgálata mégis elfogadhatóvá teszi az igazság erőszakkal vagy fenyegetéssel történő kiderítését. Sokan éppen a Gäfgen-üggyel érvelnek a kínvallatás és a hasonló bánásmód tilalmának relativizálása érdekében. Fontosabb-e egy gyermekgyilkos (az adott pillanatban „csak” emberrabló) emberi méltósága, mint a sértett élete (és azzal együtt az ő emberi méltósága)? Ha a tortúra tilalma nem lenne abszolút, akkor nyilvánvalóan nemmel kellene válaszolni a feltett kérdésre. Másfelől azonban – ha feltéve, de meg nem engedve elfogadnánk a korlátozás lehetőségét – meg kellene mondani, hogy meddig lehet elmenni.

A kényszervallatás bizonyos formáit legalizálni kívánó szerzők szinte kivétel nélkül a „ketyegő bomba” példáját hozzák fel érveik megerősítésére. Azt a kérdést teszik fel, hogy megengedhető-e valamiféle erőszak alkalmazása egy terroristával szemben annak érdekében, hogy a tőle kapott információk felhasználásával megakadályozzuk egy város felrobbantását, százezrek, esetleg milliók életének a kioltását. Ténylegesen azonban ilyen helyzetről a szakirodalom nem számolt be. A jelen írás tárgyát szolgáló ügyben egyetlen emberi életről volt szó. Válaszolni kell tehát arra: helytálló-e a „ketyegő bomba” tényállásából levont következtetés (vagyis ilyen esetben a kényszer megengedhetőnek nyilvánítása) akkor is, ha egyetlen áldozatról van szó. A Wolfgang Daschner mellett kiálló szerzők szerint egyértelműen igen. Ha viszont ez így van, akkor nyilván tovább lehet kérdezni: szexuális vagy éppen – akár a terrorizmussal vagy a szervezett bűnözéssel összefüggésbe hozható – vagyoni deliktumok esetén mi indokolja az elkövetéssel megalapozottan gyanúsítható személy méltóságának a sértettek jogai és érdekei fölé helyezését. Nincs határ.

Megjegyzendő, hogy Németországban már a múlt század hetvenes éveiben is felmerült a kínvallatás törvényesítésének lehetősége. *Ernst Albrecht* 1976-ban publikálta államfilozófiáját, amelyben felbukkan a „ketyegő bomba” az-óta sokszor ismételt példája³. A későbbiekben elsősorban *Winfried Brugger* nevéhez fűződik a fizikai erőszak vallatási célú alkalmazásának szorgalmazása, szigorúan meghatározott feltételek mellett és ugyancsak rögzített körülmények között. Az érvelés lényege, hogy a támadó jogait a potenciális áldozatok életével és emberi máltóságával összevetve a közhatalomnak nem csupán lehetősége, hanem kötelessége adott esetben akár a tortúra alkalmazása⁴.

Fontos megállapítást tett *Budimir Babović* a rendőrségi tortúrával kapcsolatban. Szerinte az a brutalitás egyik alfaja, amelyen belül különös hangsúlyt kap az a meggyőződés, hogy a célok – ebben az esetben mindenekelőtt a feltáró beismerő vallomás megtétele – az erőszak alkalmazása útján érhetők el⁵. Esetünkben ez látszólag igazolódik is, hiszen tény, hogy Gäfgen a fenyegetés hatására árulta el a gyermek (holttestének) hollétét. Itt azonban ismét utalni kell arra, hogy a terhelt racionálisan mérlegelt, ebből következően okkal és joggal lehet arra következtetni, hogy a sértett életben léte esetén ilyen presztízió nélkül is elmondta volna az igazat.

Wolfgang Daschner ismertté vált magatartása ügyében már nem csupán a kutatók, hanem a gyakorlati szakemberek, politikusok is megszólaltak. Az első között volt *Geert Mackenroth*, a német bírószövetség elnöke. Ő kijelentette, hogy a kínzás alkalmazása elképzelhető akkor, ha ezzel a jogsértéssel egy magasabb jogi értéket tudunk védeni. Több politikus is egyetértését fejezte ki a frankfurti helyettes rendőrfőnök eljárásával és felfogásával⁶.

A tudomány képviselőinek többségi véleménye szerint a kínvallatás semmilyen körülmények között nem illeszthető be egy jogállam rendjébe. *Florian Lamprecht* arra mutatott rá, hogy hamis a jogi és erkölcsi szempontok szembeállítása: mindkét érték- és normarendszerből a tortúra kategorikus tiltása vezethető le⁷. Hasonlóképpen nyilatkoztak más szerzők is⁸. Védelmé-

³ Ernst Albrecht: *Der Staat: Idee und Wirklichkeit – Grundzüge einer Staatsphilosophie*, Aufl. 2. Seewald Verlag, Stuttgart, 1976, S. 174.

⁴ Winfried Brugger: *Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter?* *Juristen Zeitung*, Jg. 55, Heft 4, 2000, S. 171.

⁵ Budimir Babović: *Police Brutality or Police Torture. Policing*, vol. 23, no. 3, 2000, pp. 374–375.

⁶ Kay Bourcarde: *Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler*. Gießen, 2004, S. 12–14. http://www.bourcarde.eu/texte/folter_im_rechtsstaat.pdf

⁷ Florian Lamprecht: *Darf der Staat Foltern?* Mentis-Verlag, Paderborn, 2006

⁸ Urs M. Fiechter: *Folter: Angriff an die Menschenwürde*. Horlemann Verlag, Berlin, 2008; Jan Philipp Reemtsma: *Folter im Rechtsstaat?* Hamburger Edition Verlag, Hamburg, 2005

be vette erkölcsi megfontolások, valamint az elkövető és az áldozat jogainak szembeállítására alapján a veszélyelhárítási célzatú kínvallatást *Rainer Trapp*⁹. *Volker Erb* a szükséghelyzet büntetőjogi büntetlenségi okának értelmezésével próbálta törvényesen is megalapozni a mentési célból alkalmazott erőszakot, illetve az azzal való fenyegetést¹⁰.

Hogyha elfogadjuk, hogy az emberi méltóság abszolút jogának védelme érdekében nincs helye kínvallatásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak, akkor természetesen közömbös az a kérdés, hogy veszélyelhárítás vagy felderítés céljából kívánják annak alkalmazását.

A bűnüldözés története példázza, hogy az eredetileg kivételesnek tekintett eszközök alkalmazása terén gyakorlatilag nem lehet tartható határokat felállítani. Példa erre a titkos adatszerzés, illetve az ilyen információgyűjtés, amit a legsúlyosabb deliktumok felderítése, esetleg megelőzése céljából enged a törvény. Ennek ellenére nem lehet megakadályozni a csekélyebb jelentőségű bűncselekmények ilyen módon történő felderítését – hiszen az egyébként jogszerűen engedélyezett lehallgatásokból megismerhető tartalom természetesen előre nem határozható meg – és a keletkezett adatok (közvetlen vagy közvetett) felhasználását nehéz volna megtiltani, ha azok bűncselekményre utalnak. Vannak olyan eszközök és módszerek (számos szakember szerint ilyen lehet a kényszervallatás), amelyeket csak a terrorizmus legveszélyesebb megnyilvánulásainak megelőzésére, megakadályozására szabad használni. Csakhogy ma már közhely: a terrorizmus összefügg(het) a szervezett bűnözéssel, az utóbbi pedig a „normál” kriminalitással. A Daschner-ügy tehát ebből a szempontból éppen arra példa, hogy nem csupán tömegek életét fenyegető helyzetek vannak, hanem egyetlen sértett ügyek is. Nyilvánvalóan ugyanígy el lehet indulni a terrorizmustól visszafelé, és feltenni a kérdést: fontosabb-e az esetleg többszörösen büntetett előéletű terhelte méltósága, mint a százmilliós vagyoni érték megmentése?

A „ketyegő bomba” példájával érvelő szerzők általában nem engedik meg a tévedés lehetőségét. Feltételezik, hogy a terrorista vallomása révén meg tudják akadályozni a katasztrófát, továbbá azt is, hogy az illető meg fog törni a tortúra alkalmazása alatt, esetleg már annak kilátásba helyezése után is.

Gáfgen esetében az egyik hipotézis igazolódott, a másik nem. Helyesnek bizonyult az a pszichológusi vélemény, amely szerint a gyanúsított racionális mérlegelt. Emlékeztetni kell az olvasót arra, hogy egy joghallgatóról volt

⁹ Rainer Trapp: Folter oder selbstverschuldetet Rettungsbefragung? Mentis-Verlag, Paderborn, 2006

¹⁰ Volker Erb: Folterverbot und Notwehrrecht. In: Peter Nitschke (Hrsg.): Rettungsfolter im modernen Rechtsstaat: Eine Verortung. Kamp Verlag, Bochum, 2005

szó. A „fájdalomspecialista” érkezéséről szóló közlés elegendő volt ahhoz, hogy a terhelt megtörjön. A tragédiát azonban nem sikerült elkerülni, akkor már nem is lehetett, hiszen Jakob Metzler halott volt a kihallgatás idején. Igazán – eltekintve az alkotmányjogi kérdésektől – az vizsgálándó: megalapozott volt-e az a feltételezés, hogy az elrabolt gyermek még életben volt a kényszervallatáskor? Azt kell mondani, hogy nem.

A történetből kiderült ugyanis – és ez az inkriminált döntés meghozatalakor már tudott volt –, hogy egyedüli, méghozzá nem profi elkövetőről volt szó. Ha tehát nem volt jel arra – márpedig nem volt –, hogy akár a bűntársai-val, akár az áldozatával felveszi a kapcsolatot, akkor ebből okszerűen lehetett volna következtetni a gyermek halálára. Annál inkább, mivel a bárki mással való és az ügyben releváns kommunikáció hiánya a tervezett utazás megkezdéséig megállapítható volt. Nehezen, sőt: egyáltalában nem képzelhető el, hogy Gäfgen úgy akart volna elindulni, hogy valamilyen módon nem rendelkezik áldozata sorsáról, vagy nem győződik meg arról, hogy meghalt (ha éppen ez volt az egyenes vagy közvetett szándéka). Ezt erősíti az is – amit akkor már szintén ki lehetett deríteni –, hogy Jakob Metzlerrel ismerték egymást. A fiú kiszabadulása esetén tehát biztos lett volna a lebukás. Szintén fontos a hivatkozott pszichológusi vélemény. A kihallgatáskor ugyanis a gyanúsított tudta, hogy lelepleződött. Ebből következően a gyermek életben léte esetén nyilvánvalóan a rejtkehely felfedése lett volna a számára logikus lépés. Eredeti célját nem érthette el, így a büntetés minimalizálása vált volna elsőrendű céljává. Ebből a szempontból pedig egyáltalában nem mindegy, hogy a sértett sorsa hogyan alakul. Joghallgatóként mindezzel nyilvánvalóan tisztában volt azon túlmenően, hogy a nyomozók is felhívták erre a figyelmet.

A helyzet higgadt, utólagos elemzése alapján tehát megállapítható: az október 1-jei kihallgatáskor rendelkezésre álló adatok nem támasztották alá azt a verziót, amely szerint a gyermek életben volt. Ha mégis így lett volna – tekintettel arra, hogy Gäfgen sem vele, sem mással nem lépett kapcsolatba –, akkor olyan helyen kellett volna tartózkodnia (például egy barátnál), ahol nem fenyegette közvetlen életveszély. Tudjuk persze – és érthető –, hogy ott és akkor a rendőrök idegesek voltak, mindenképpen el akarták kerülni a tragédiát. A kapkodás, a kétségbeesett cselekvés azonban súlyos veszélyekkel jár. Azt mindenesetre meg lehet állapítani, hogy a „ketyegő bomba” példa két alapvető feltételezése közül az egyik itt nem állt fenn: a jogellenes fellépés nem volt alkalmas a veszély elhárítására.

Az emberi méltósághoz való jog abszolút a német (és a magyar) jogban. Ha – feltéve, de meg nem engedve – mégis korlátozhatónak nyilvánítanánk,

akkor is csak a szükségesség és arányosság elvének megfelelően lehetne törvényesen csorbítani. Amennyiben tehát a közhatalmi fellépés nem elengedhetetlen a cél megvalósításához, és nem is bizonyosan alkalmas arra, akkor az alapjogi korlátozás még az abszolút tilalom feloldása esetén sem volna alkotmányosan megvalósítható. Ez a helyzet Magnus Gäfgen ügyében, de a „ketygő bomba” esetében is. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni, hogy a terroristák nem lebecsülhető része akár az életét is kész feláldozni az általa szolgálni kívánt ügy, illetve csoport érdekében.

Összességében tehát azt lehet mondani, hogy a Jakob Metzler elrablásával összefüggő eljárások nem igazolták a kínvallatás vagy embertelen bánásmód létjogosultságát, de még az erre irányuló érveket sem erősítették. Ellenkezőleg. Emlékeztetni kell arra is, hogy abban valamennyi bíróság egyetértett: a tortúrával megszerzett bizonyítékot törvényesen felhasználni, értékelni nem lehet. Gäfgent azért lehetett elítélni, mert több alkalommal tett befolyástól mentesen beismerő vallomást. Más kérdés, hogy ha a tortúra után hallgatott volna, akkor mi lett volna a jogellenes vallatás eredményével (tehát a megtalált holttesttel és a hozzá kapcsolódó szakvéleménnyel mint bizonyítási eszközzel). Egy jogállamban csakis a mérlegekkel bíró bizonyítékok köréből történő kirekesztés lehet a válasz. Ezért azt is meg kell jegyezni, hogy Wolfgang Daschner döntése, illetve annak végrehajtása nem csupán alkotmányosan kifogásolható, hanem az eredményesség szempontjából is kockázatos, sőt: megengedhetetlen volt.

Ezzel összefüggésben persze a tisztesség kedvéért sem feledkezhetünk meg arról a tényről, hogy az erőszakkal való fenyegetés nem a beismerő vallomás kicsikarása érdekében történt. Az ugyanis 2002. október 1-jén már a mondottak szerint teljesen világos volt, hogy Gäfgen követte el a bűncselekményt, a bizonyítás sem látszott túlságosan problematikusnak. Nem kétséges tehát, hogy a rendőrök erőfeszítése valóban a gyermek életének megmentésére irányult. Ez pedig önmagában, jellegét tekintve inkább rendészeti, semmint büntfelderítési cél. Ezt azért kell kiemelni, mert a tortúra intézményesítésének hívei általában hangsúlyozzák: sem büntetési célból, sem pedig a bűnösség beismerésének kikényszerítése érdekében nem tartják megengedhetőnek a kínvallatást vagy a hasonló módszerek alkalmazását. Érvelésük lényege éppen az, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb veszélyt lehet elhárítani a tortúra meghatározott keretek között történő alkalmazásával, mint amekkorát maga az egyébként elvileg általuk sem elfogadható fellépés okoz. Másképpen szólva: a „kisebbik rossz” választása az, ami egyesek szerint legalizálhatja – bizonyos feltételek mellett – a kínvallatást vagy a hasonló módszereket.

A jogrendszerbeli (rendészet mint közigazgatásijog-alkalmazás kontra büntetőeljárás) kérdések tárgyalása előtt ki kell térni még egy problémára. Arról van szó, hogy a kínvallatás bevezetésének hívei gyakran próbálják olyan mázzal leönteni a kezdeményezést, ami talán a legnagyobb veszélyt jelenti. Daschner utasítása – amint arról szó volt – tartalmazta az orvosi felügyelet kikötését. Mások, például az amerikai *Alan Dershowitz*, jogi „garanciákat”, például bírósági engedélyezést követelnének meg¹¹. Az ilyen képmutató megnyilvánulások alkalmasak lehetnek arra, hogy egyesekben a hivatalosság, az alkotmányos elfogadhatóság látszatát keltsék. A hivatását és esküjét komolyan vevő orvos azonban természetesen nem felügyelheti a kínvallatást (bár a konkrét esetben ténylegesen volt erre a szerepre vállalkozó), mint ahogyan a rendőr sem alkalmazhatja azt. A bíróság nem adhat engedélyt kínvallatásra, mert a tortúra önmagában véve tilos és embertelen.

Ami pedig a rendészet és a bűnüldözés viszonyát illeti, el kell mondani, hogy nincs éles határvonal. Ez azt jelenti, hogy a közigazgatási működés keretében is cél a felderítés segítése. Erre példa a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (2) bekezdésének b) pontja, amelyik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyek (közigazgatási) előállítására ad lehetőséget. Semmiféle megelőzési vagy más rendeltetés nem vezethető le a normából. Más oldalról a büntetőeljárásnak is célja a bűncselekmények megelőzése, ami a büntetés kiszabásánál már alapvető szempontként jelentkezik. A különbség tehát inkább csak elvileg ragadható meg, az átfedések elkerülhetetlenek. Példa erre éppen a Gäfgen-ügy, amelyben a megszerzett információ az eredeti cél elérésére alkalmatlan volt, az eljárásban viszont a törvényességi problémáktól eltekintve nyilvánvalóan fontos bizonyítékként szolgált. Nem tartható tehát a tortúra bevezetésének a veszélyelhárítási és bűnüldözési tevékenység elválasztásán alapuló igazolása sem.

A mondottak alapján leszögezhető, hogy a Jakob Metzler elrablásával, meggyilkolásával kapcsolatos ügyek elemzése nem igazolja a tortúra meghatározott feltételek mellett történő bevezetését szorgalmazó szakemberek álláspontját. Természetesen ebből az egyetlen ügyből nem lehet általános következtetéseket levonni. Éppen ezért azoknak sem kellene erre hivatkozniuk, akik saját tortúra-párti nézeteik megerősítését látják a Gäfgen–Daschner-ügyben. Tévesen.

¹¹ Alan Dershowitz: *Why Terrorism Works? Understanding the Threat, Responding to the Challenge*. Yale University Press, New Haven, 2003

IRODALOM

Albrecht, Ernst: Der Staat: Idee und Wirklichkeit – Grundzüge einer Staatsphilosophie, Aufl. 2. Seewald Verlag, Stuttgart, 1976

Babović, Budimir: Police Brutality or Police Torture. *Policing*, vol. 23, no. 3, 2000

Bourcarde, Kay: Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler. Gießen, 2004 http://www.bourcarde.eu/texte/folter_im_rechtsstaat.pdf

Brugger, Winfried: Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter? *Juristen Zeitung*, Jg. 55, Heft 4, 2000

Dershowitz, Alan: Why Terrorism Works? Understanding the Threat, Responding to the Challenge. Yale University Press, New Haven, 2003

Fiechtner, Urs M.: Folter: Angriff an die Menschenwürde. Horlemann Verlag, Berlin, 2008

Gäfigen, Magnus: Allein mit Gott, der Weg zurück. Atlantic Milenium Press, Bendorf, 2005

Lamprecht, Florian: Darf der Staat Foltern? Mentis-Verlag, Paderborn, 2006

Erb, Volker: Folterverbot und Notwehrrecht. In: **Nitschke, Peter (Hrsg.):** Rettungsfolter im modernen Rechtsstaat: Eine Verortung. Kamp Verlag, Bochum, 2005, S. 149–167.

Reemtsma, Jan Philipp: Folter im Rechtsstaat? Hamburger Edition Verlag, Hamburg, 2005

Trapp, Rainer: Folter oder selbstverschuldete Rettungsbefragung? Mentis-Verlag, Paderborn, 2006

KRISKÓ EDINA

Fókuszban a rendőrség

A következőkben egy rendőrség tárgyú fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés első tanulságait szeretném közreadni. A résztvevők egy rendészeti témában indított proszeminárium hallgatói voltak az ELTE jogi karán. Egy félig strukturált¹ beszélgetés keretében kérdeztem őket arról, hogyan látják a magyar rendőrséget, a rendőri hivatást, feladatvállalást és a szervezet médiában megjelenő arcát (arculatát).

A beszélgetés aktualitása, előzményei

Az elmúlt évek hiábavaló próbálkozásai nyilvánvalóvá tették, hogy „*a rendőrséggel kapcsolatban ma Magyarországon mindenki megszólaltatható, kivéve az, aki a szervezet alkalmazásában áll*”². E kijelentés elsőre talán túlzásnak hangzik, de lássunk néhány példát!

2007 tavaszán felderítő kutatást végeztem a Rendőrtiszt Főiskola hallgatói körében a rendőri szerep tárgyában: kíváncsi voltam arra, a rendőr munkája közben milyen értékek megjelenítője, hogyan látja saját szerepét és kapcsolatrendszerét, a tevékenységét övező követelményrendszert és a szervezet nyitottságát vagy zártságát.

A kérdőív felépítése tükrözte azon álláspontomat, hogy a szervezet arcáról szólva a szervezeti identitás³ olyan rétegeit kell vizsgálni, mint a szervezet története, felépítése, jogi szabályozásának alapvető kérdései; ismernünk kell a rendőr mint a szervezetet alkotó egyén szakmai kapcsolati hálójának

¹ Azért volt csak félig strukturált e beszélgetés, mert számolni kellett azzal a lehetőséggel, hogy a csoport esetleg már az első válaszaival cáfolja a kutatói várakozásokat, és a beszélgetést a tervezetthez képest egész más irányba viszi el. Ez részben így is történt.

² A szervezet egy munkatársának nem hivatalos válasza arra, kit kellene megkérdezni a rendőrség működéséről és kommunikációjáról, hogy hiteles információt kapjunk. 2011. június

³ A vállalati vagy szervezeti arculat egyfajta következtetett fogalom, amely a) a belső közönségcsoportoknak a szervezetről és a környezetben való szerepléséről alkotott képe; b) a szervezet szavakban, tettekben és fizikai jelenlétben megnyilvánuló szereplése; és c) a szervezet felépítésbeli és kulturális jellemzőinek sora alkotta szorzat. Danny Moss – Toby MacManus – Dejan Verčič: Public Relations Research: An International Perspective. ITP, United Kingdom, 1997 nyomán Nyárády Gáborné – Széles Péter: Public Relations I. Perfekt Kiadó, Budapest, 2004

szereplőit, a hozzájuk fűződő viszonyait, a szervezetben együttműködők képét, egyéni szerepfelfogásukat stb. Ezért szerepeltek a kérdőívben a rendőr legfontosabb tulajdonságait, motivációját firtató kérdések, és ezek okán kérdeztem rá a rendőr–rendőr, rendőr–újságíró, rendőr–állampolgár, rendőr–áldozat és rendőr–elkövető kapcsolatokra. Próbáltam körüljárni, mit is jelenthetnek számukra a szakmájukkal a köztudatban összeforrott olyan fogalmak, mint egyenruha, parancs, bűn vagy törvény.

Érdemi eredményre alig jutottam, aminek oka volt a megkérdézettek csekély együttműködési hajlandósága⁴, az intézményi vezetés megannyi aggodalma és az engedélyeztetés hosszadalmassága is, és persze a kölcsönös bizalmatlanság. Nyilván voltak kutatói hibák is, köztük az irányítás átengedése a főiskola oktatóinak és vezetésének a lekérdezésben, a nem eléggé pontosan megfogalmazott vagy félreérthető kérdések, az elégtelen ösztönzés a részvételre. Legyen elég annyi, hogy a kutatás több újabb kérdést vetett fel, mint amennyit megválaszolt, és mindenekelőtt igen súlyos morális, szakmai, személyes válságjeleket mutatott a visszakapott kérdőíveket kitöltők (szélesen értelmezett) válaszaiban.⁵

Több tapasztalt kutató hívta fel a figyelmet arra, hogy a kérdőíves módszer talán nem alkalmas olyan válaszok előhívására, amelyeket én remélek.

Járható útnak tűnt és tűnik (tűnne) ma is a fókuszcsoporthoz mint a kvalitatív kutatás alapmódszere. Sajnos azonban az elmúlt két szemeszterben nem sikerült fókuszcsoporthozos beszélgetést megszerveznem a főiskola hallgatóival, ennek okai a szervezet felépítésében keresendők. Ott lennének még kíváncsi alanyként, közvetlen érintettségük okán, a rendőrségi szóvivők és kommunikációs tanácsadók is, csak hogy ők általam nem kérdezhetők. A rendőrség kommunikációs szakemberei ugyanis (tanácsadók és szóvivők) kutatási célú nyilatkozatot nem adhatnak, csak hírügynökséggel vagy weboldallal állhatnak szóba. A jelen állomány tagjait egzisztenciális félelmek kötik gúzsba, a nyugalmazott rendőröket nehéz elérni, és őket is évekig köti a titoktartás.

Mi marad hát? A laikus és félig laikus közvélemény, hogy legalább a másik oldal fejében élő képet tárhassuk a rendőri szervezet elé. A rendőrök és a civilek közti határmezsgyén mozgó alanyoknak tűntek számomra a joghall-

⁴ Formailag hatvan-negyven százalék volt a válaszadási hajlandóság az első és harmadik évfolyamon, de a válaszok értékelhetőségét is számításba véve a tényleges arány ötven-húsz százalék volt. A hallgatóknak több mint 65, a férfiak több mint 35 százaléka nem volt hajlandó nyilatkozni még pályamotivációjáról sem.

⁵ Válaszon értem itt, a kérdés szöveges megválaszolása helyett, a kérdőíven elhelyezett ábrákat is, amelyek nem egy esetben obszcénok voltak. Meglehetősen ellenséges érzelmeket és erőteljes agresszív indulatokat sejtettek nem egy esetben a verbális közlések is. Sokat mondó volt a válaszadók írásképe, közléseik terjedelme, adekvátsága, a válaszadási arány és minőség.

gatók, akik tanulmányaik folyamán, ha mással nem is, de a rendőrség jogállamban betöltött szerepével és működésének szabályozásával kellett hogy találkozzanak. Megkérdeztem hát, ők milyennek látják ezt a sokat vitatott, kétes jogállású szervezetet. Nyilvánvalóan nem végzett jogászokról van szó, és nem szakmai állásfoglalásokat vártam, csak személyes beszámolókat, véleményeket egy picikét tudatosabb (az átlagosnál tudatosabbnak remélt) közönségtől, sajátos (jogi) lényeglátással.

Néhány szó a fókuszcsoporthoz módszerről

A fókuszcsoporthoz a kvalitatív kutatások egyik alapmódszere, amelynek számos definíciója született⁶. E definíciók egyeznek abban, hogy emberek egy csoportjának interakciójára alapozott módszerről beszélnek, ahol a felek egy meghatározott tárgyat (témát) járnak körül oldott légkörben moderátor vezetésével. A módszer arra épít, hogy a csoporttagok aktív részvételével olyan információk (adatok, vélemények, felismerések) is kinyerhetők a beszélgetésből, amik négy szemközti vagy kisebb csoportos beszélgetések, kérdőíves lekérdezések stb. esetén esetleg nem kerülnének felszínre. A tipikus (szabvány) fókuszcsoporthoz nyolc-tíz résztvevőből áll, és tagjai nem ismerik egymást.⁷ (Utóbbi kritériumot az itt vizsgált csoport, lévén hogy évfolyam-, illetve csoporttársakról volt szó, nem teljesítette. Sajnos a csoportlétszám sem bizonyult ideálisnak, 13 ember együttes jelenlétében zajlott a téma kibontása. Újabb szerencsétlen véletlen, hogy köztük akadt olyan, aki szélsőségesen hallgató volt, és a beszélgetés időtartama alatt nem sikerült őt ki-mozdítani zártköréből. A túl nagy csoportlétszám tehát „visszaütött”).

A megkérdezettek

A tanulmányaik második, illetve harmadik évében járó joghallgatókat kérdeztem, négy férfit és kilenc nőt. Életkor tekintetében a csoport igen homo-

⁶ Robert K. Merton – Marjorie Fiske – Patricia L. Kendall: *The Focused Interview. A Manual of Problems and Procedures*. The Free Press, Glencoe, 1956; Rosaline S. Barbour – Jenny Kitzinger (eds.): *Developing Focus Group Research. Politics, Theory, and Practice*. Sage, London, 1999; Richard A. Krueger: *Focus Groups. A practical guide for applied research*. Sage, London, 1988; David L. Morgan: *Focus Groups as Qualitative research*. Sage, London, 1988

⁷ Siklaci István: *Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2006

gén volt, 21 és 27 év közöttiek. Minden résztvevő egyedülálló, gyermektelen felnőtt. Egy kivétellel mindannyian budapesti lakosok, de hatan vidéki születésűek. Egyikük családjában sincs hivatásos rendőr. A kutatásban való részvételre a legfőbb motivációjuk a szemináriumi (megajánlott) jegy volt. S ha az idegenség kritériumának nem is, az ártatlanság kritériumának megfeleltek a résztvevők.⁸

A csoport egyik fontos előnye volt a könnyű (a hivatásos rendőrök eléréséhez képest mindenképp könnyebb) elérés, a rendészeti kötődés (rendészeti tárgyú proszeminárium két kreditért) és a választott hivatás (jogász), illetve a tanulmányok okán remélt jó beszédképesség.

A (tervezett) vezérfonal

A kiinduló elképzelés az volt, hogy a csoporttagok rövid bevezető és kölcsönös bemutatkozás után elmondják, honnan ered a személyes érdeklődésük a rendőrség iránt (hiszen ha felvették a tárgyat, nyilván van ilyen). A következő lépcső a magyar rendőrség leírása, ez alapja lehet személyes és vagy szakmai tapasztalataik megvitatásának. (Itt az indirekt kérdezés mellett szóltak az érvek.) A kutatói szándék az volt, hogy jussunk el a személyes véleményektől a rendőrség általános megítélésének kérdéséig, azaz vitassuk meg, vajon a társadalomban élő rendőrség-kép pozitív vagy negatív. Mi alapján gondoljuk ezt vagy azt? (Ez a kérdés már egyenesen vezetne a *Honnan szerzünk információt a rendőrség működéséről?* problémakörig, az információk hitelességéig. Ha bekerül – és vélelmezhetően manapság szükségszerűen bekerül – a képbe a média, érdeklődhetünk a médiafogyasztás tudatossága, rendszeresége felől. Jöhet a pont, ahol a média munkája ugyancsak véleményezhető. Felvethető a kérdés: egyáltalán meg kell-e jelennie a médiában, meg kell-e szólalnia a rendőrségnek, és ki legyen a megszólaló?

A kutatás tágabb kontextusát az a kérdés adta, vajon a rendszerváltozás óta eltelt két évtizedben miért nem képes a rendőri szervezet úgy alakítani a kommunikációját, hogy megszerezze az állampolgárok bizalmát és kivívja a társadalom széles rétegeinek elismerését. Hol van hiba (vannak hibák): a kommunikációs és vagy a szervezeti, vezetési stb. gépezetben?

⁸ Ártatlanságon itt azt értjük, hogy a résztvevők nem jártasak a fókuszcsoport technikájában, nem rutinos vagy hivatásos résztvevők. Így talán kevésbé próbálnak meg elvárásoknak megfelelni. Síklaki István: Uo. Egyiküknek volt korábbi fókuszcsoportos tapasztalata egészen más témában.

Várakozások

Kutatói feltételezés volt, hogy a csoport az egyszerű állampolgároknál nagyobb tájékozottságot mutat a rendészet, rendőrség témakörben (tanulmányai okán e tárgyban tudatosabb médiafogyasztó), és speciális jogi szempontokat emel be a rendőrségről folyó beszélgetésbe. A várakozások között szerepelt, hogy a csoport rámutat a szervezet működési környezetének, szabályozásának bizonyos ellentmondásaira vagy hiányosságaira, vagy az egyes álláspontokat (társadalmi szerep, eszközök és módszerek) jogi alapon próbálja igazolni, máskor cáfolni. A résztvevők kora azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a beszélgetés folyamán esetleg fel fognak bukkanni a csoporton belül a személyes véleményeken belül mutatkozó ellentmondások (egy huszonéves fiatal, aki már kapott közlekedési bírságot, vagy volt igazoltatás alanya, joghallgatóként mérlegeli ugyanazt az élethelyzetet. Magánember vs. szakember véleményének konfliktusai a rendőrségről: személyes vs. szakmai tapasztalat.)

Lebonyolítás

E cím alatt nagyon röviden arról kell szólnunk, mennyiben nem felelt, nem felelhetett meg az interjú lebonyolítása a megszokott technikai normáknak. Egyrészt nem fókuszlaborban folyt a beszélgetés, hanem egy egyetemi tanteremben. Így hát nem volt detektívtükör, képi rögzítés. Nem volt azonban stáb sem, amely a moderátor munkáját segítette volna technikai berendezések működtetésével, és a moderátor munkájának kontrolljával. Külső kontroll nélkül nehéz menet közben kiküszöbölni az esetleges hibákat, lehet, hogy az interjúkészítőben nem is tudatosul a korrekció szükségessége, és csak az interjú átírásakor derül ki, hogy valami kimaradt, félrecsúszott, a beszélgetés nem a kutatási terv és cél szerint alakult.

Az időzítés szerencsés volt abból a szempontból, hogy a szemesztert záró foglalkozás lehetőséget kínált kvázijutalom (megajánlott jegy) adására. Szerencsétlen annyiból, hogy ez az a stádium, amikor a kevéssé érdeklődő vagy a tárgyat adminisztratív kényszerből felvevő hallgatók már szeretnék maguk mögött tudni az egész kurzust. A beszélgetés hosszát a tanóra szabta meg, ez így, némi leckekeényvi adminisztrációval együtt, kilencven perc lehetett. Azt, hogy a hallgatók különösebben nem készültek a beszélgetésre (ez a módszer szempontjából kifejezetten szerencsés), jól példázza az is, hogy itt éppúgy

előfordultak a tanórákon megszokott késések, mint bármely más kötelező tantárgyi programnál.

A helyszín egy eléggé zsúfolt tanterem volt, ahol nem nyílt mód az interakciót jobban elősegítő helyzetbe rendezni a padsorokat. Így nehéz volt ki lépni az iskolás kérdezz-felelek sémából. (A résztvevők többsége a moderátort sem tegezte.) A társaság mindvégig picit kimért, távolságtartó maradt, ügyelt a közlések „szalonképességére”. *A mondd ki, amit gondolsz, úgy, ahogy gondolsz, ne finomkodj, ne kertetelj* elv csak kitüntetett pillanatokban jutott érvényre. Mindazonáltal egyszer sem kérdőjeleződött meg a csoporttagok őszintesége, és sok személyes élmény napvilágra került.

Itt jegyzem meg, a módszer újabb buktatója, hogy a felek ismerték egymást. Vagyis az, hogy a résztvevők nagy valószínűséggel a kutatás befejezése után is érintkeznek még egymással, fontos gátló tényező (lehetett), és a vélemények szabad kifejtése ellenében hat(hatott). Itt ugyanis a felekben tudatosul, hogy ami elhangzik, az nem ismeretlenek között hangzik el, akikkel többé nem találkoznak. Így nem lesz olyan „illékony” a beszélgetés, a momentumai kölcsönösen megőrződnek a felekben és meghatározók lehetnek az egymás közötti jövőbeni interakciókban. Egyes tagok aggódhatnak amiatt, hogy az elhangzottak rossz fényt vetnek rájuk, és ez a későbbiekben is kísérni fogja őket (mondjuk az egyetemen).

A beszélgetésről a résztvevők beleegyezésével hangfelvétel készült.

A válaszok

A következőkben a teljesség igénye nélkül igyekszem összegezni, milyen vélemények ütköztek egymással a csoportban, illetve milyen álláspontok fogalmazódtak meg a diskurzusban. Mivel alanyaimnak teljes anonimitást ígértem, a következőkben csak megadott becenevük kezdőbetűjével azonosítom őket.

Az első csalódást a tárgyfelvétel motivációja, azaz a rendészet iránti érdeklődés eredete okozta. A csoporttagok legtöbbje egyfajta kényszerből (idő vagy adminisztratív kényszerből) vette fel a tárgyat:

„T. vagyok, harmadéves, és azért foglalkozom ezzel a területtel, mert erre volt hely, és valamilyen proszemináriumot meg kellett csinálni.”

„E. vagyok, én sem vettem még részt fókuszcsoporthozos beszélgetésben. És megvallom egészen őszintén, azért vettem fel ezt a tárgyat, mert időpont szempontjából ez volt a legjobb.”

„B2-nek hívnak, és engem annyira a rendészeti igazgatás nem érdekelt, inkább a biztonságpolitika.”

Persze olyan is akadt, aki a tanár iránti személyes szimpátia vagy a téma érdekessége miatt döntött a kurzus mellett:

„A. vagyok [...] Én azért ezt az órát választottam, mert a tanár úrnál egy dolgozat keretei között foglalkoztam kriminalisztikával és az nagyon szimpatikus volt.”

„[...] azért vettem fel a kurzust, mert érdekelt a cím alapján a téma.” (B1)

További két ember volt, aki speciális terület, a titkos információgyűjtés témája iránt érdeklődött. Ők annak a véleményüknek adtak hangot, hogy tanórai keretek között nem lehet mélységében foglalkozni a témával, valószínűleg azért, mert olyan terület, amelybe keveseknek van betekintésük. (B1 és L., illetve Gy. adott hangot e véleményének.)

Érdekes, hogy a résztvevők arról nem tudtak nyilatkozni, hogy a jövőben kívánnak-e valamilyen formában foglalkozni a rendszettel. A leggyakoribb érvük az volt, hogy még olyan keveset láttak a jogi és rendészeti szakmából, hogy ezt nehéz megítélniük.

Nézzük, mit mondtak ezek után első közelítésben a magyar rendőrségről!

„Mint minden országban, itt is az állam erőszakszervezete.” (I.)

„Hát szerintem elvileg az állampolgároknak a jogkövető magatartását kellene elősegíteniük és kikényszeríteniük, de gyakorlatilag most hétvégén, azt hiszem, konkrétan pénteken volt a felvonulásuk, és szerintem az botrányos volt, hogy az a rendőrség vonul fel füstgránátokkal, füstbombákkal, – nem tudom pontosan, mi a hivatalos neve –, akiknek példát kellene mutatniuk. És akkor egy ilyen rendőrséget én miért kövessek? Szerintem elég ambivalens a rendőrségnek a működése az elméletben meg a gyakorlatban.” (B2)

„Egy külföldinek szerintem fontos azt is tudnia, hogy jobb, hogyha nem akad össze velük, mert nem beszélnek idegen nyelvet, már akik így a közutakon vannak. [többet felnevetnek] És sokszor visszaélsszerűen intézkednek azokkal szemben, akik külföldiek, ki akarnak húzni belőlük pénzt.” (L)

Ez után elhangzott, hogy a rendőrség jogi szabályozása megfelelő, jól kodifikált, jól szerkesztett törvények vannak hatályban. Más oldalról elhangzott, hogy egy folyton változó joganyag veszi körül a szervezetet, ami a rendszer-változás óta politikai alapokon történő átszervezésekkel párosult (B., I. és A. véleménye). Tényként kezelte a csoport, hogy a szervezetben az elmúlt hóna-

pokban tapasztalható átszervezések ugyancsak politikai alapon történtek, és a miniszterelnökhöz kötődő személyeknek kedveztek, valamint hogy a Terrorelhárítási Központ kemény belső feszültségeket gerjeszthet a bérszínvonal tekintetében.

Innen egyenes út vezetett az aktuálpolitikai kérdésekig, a korkedvezményes nyugdíjról folyó vitáig és nyomában a rendvédelmi tüntetésekig. A rendvédelmi dolgozók demonstrációjáról a csoporttagok egybehangzóan azt mondták, hogy rombolja a szervezet tekintélyét.

„[...] most a nyugdíjaztatásokkal van egy kis probléma, hogy negyvenes éveik elején nyugdíjaztatja magát valaki. Persze nyilvánvaló, hogy az ilyen erőszakszervezetben, büntetés-végrehajtási szervezetben dolgozóknak az őket ért hatások miatt indokolt az alacsonyabb nyugdíjkorhatár, de ez már kicsit visszaélészerű, amit most tapasztalhatunk. Tehát ez is egy kicsit a rendőrség morális tekintélyét rontja meg az állampolgárok előtt. És úgy érzem, hogy fel kell hogy nézzek arra a testületre, aki mondjuk ilyen jogokat gyakorol az állampolgárokkal kapcsolatosan.” (Gy.)

A tekintélyromlás kapcsán elhangzó időpont a 2006-os év volt. Rákérdeztem, miért jelentett ez fordulópontot a rendőrség megítélésében. Itt már ütköztek az álláspontok bizonyos kérdésekben:

„Nem tudom, azért ott egy olimpiai bajnokot földre rángatni, körbeállni és megrugdalni, az szerintem nem elfogadható. [...] Szemeket kilőni stb...” (Gy.)

„A másik oldalról tegyük hozzá azt is, hogy ha egy kötelékben dolgozok, és olyan kötelékben, hogy az életem függ a munkatársamtól (függhet), tehát most nem pont egy utcai zavargásra gondolok, hanem egy stresszhelyzetre vagy egy bármilyen éles szituációra, és látom, hogy a társamat egy betonoszloppal verik, akkor nyilván odamegyek segíteni. Ezt szerintem minden ember megteszi. Mindegy, hogy milyen beállítottságú, ez nem a politikai nézettől függ.” (I.)

„Jó, csak nem vertek annyi rendőrt betonoszloppal, mint utána ahánynak gumilövedékkel okoztak sérülést.” (B2)

„Meg szerintem ezt a média is eléggé felkapta, tehát azért nem volt olyan erős.” (L.)

„Szerintem sokkal inkább elvonta a figyelmet azokról, amik miatt tényleg eljutottunk odáig, hogy teljesen alkalmatlannak tartjuk őket az állami erőszakszervezet feladatainak ellátására. Jelesül például Gyöngyöspátán meg mindenhol, olyan aprófalvakban önkéntesekből álló erőszakszervezetet hoz-

nak létre. Szerintem ez egy sokkal nyilvánvalóbb megnyilvánulása a rendőrség ignorálásának vagy tekintélytelenségének.” (M.)

Amikor az egységet lezáró kérdést feltettem (*Mit mondanának még egy külföldinek a magyar rendőrségről?*), a válasz, bár az egész csoport nevetett, nem volt vicces: *„Fogadja el a helyszíni bírságot!” (I.)*

Ezután a rendőrséggel kapcsolatos legutóbbi értesülésekre kérdeztem rá, és a téma visszakanyarodott a rendvédelmi demonstrációhoz:

„Hát ez a pénteki is, ez a demonstráció. Szerintem ez botrányos volt. Viszszatérve erre, én is ésszerűnek tartom az idő előtti nyugdíjazásukat, de azt már kevésbé, hogy – én már itt lakom Budapesten egy ideje, de egy húszezres városban születtem, ott azért jobban ismerik egymást az emberek – nekem személy szerint legalább 10-15 olyan rendőr ismerősöm van, akik úgy mentek el nyugdíjba, hogy mellette feketemunkát végeznek. (B2)

„De igazából a tüntetésekkel kapcsolatban nem azzal van a probléma, amit ők szeretnének meg igényelnének, hanem ahogy kérik, főleg azért, mert nekik olyan módszereik vannak, olyan eszközökhöz nyúlhatnak, például a tűzoltók, kivonulhattak sokkal jobban, más eszközökhöz tudnak nyúlni, amikor tüntetni akarnak, mint bármilyen más szakmában dolgozók. Ez pont olyan, mint amikor a BKV tüntet, azt is sokkal jobban megérezzük, mert nem megy a metró, nem megy a trolí, mi se tudunk menni sehova. És egy csomó más szakma van rajtuk kívül, ahol mind szeretnék ugyanezeket, de ha ők tüntetnek, az senkinek nem fog feltűnni. Igazából csak a módszerrel van a probléma.” (Ma)

Aztán következett egy parázs vita a juttatásokról, hogy van-e minden rendőrnek szolgálati lakása (volt, aki szerint van), hogy mennyi a nettó bér, ki tud a fővárosban elhelyezkedni, kit vezényelnek vidékre, mekkora a létszámbírány stb. Nem idéznék minden idevágó megszólalást, de le kell szögeznem: rengeteg fals információ hangzott el a csoportban. És persze sor került a jogászok egzisztenciális helyzetével, kilátásaival való összevetésre is:

„Nekem egy volt osztálytársam, rendőr, és amúgy erről a fizetés meg elhelyezés dologról énnekem semmi sejtésem nincs, hogy neki mennyi a fizetése. Gyanítom, hogy nem túl sok, olyan száz körül kaphat kézhez. Viszont az nagyon sok segítséget jelentett neki, hogy mi bár mindketten szabolcsiak vagyunk, tehát mindketten innen jó messze lakunk, és ennek ellenére ő otthon nem tudott elhelyezkedni, viszont kapott állást Veresegyházon. Nagyon jól éri magát, és van hely, ahol lakik, és hatezer forintot fizet azért a lakásért, amit én láttam. És egy nagyon pöpec hely, és én nagyon örülnék, ha egyszer oda

eljutnék, hogy kezdőként – mert ő 21 éves volt, amikor kikerült a szakközépiskolából, tehát még csak nem is főiskolát végzett, hanem Miskolcra járt a rendőr szakközépiskolába, és hogy ő ott lakhat, és tök önálló élete van. Keres és azért ez így jó. Halad, látja, hogy mi lesz vele, haza kerülhet, és ő ennek nagyon örül. Végzi a kis dolgát igazából.” (Ma)

Az anyagi elismeréstől a tevékenység eredményességén át a szervezet nyitottságáig vezetett az eszmefuttatás, amelyben már sokkal több személyes példa, sztori jelent meg. Főként természetesen és szerencsére az úgynevezett kis ügyek, amelyek azonban jelentősen befolyásolják az emberek biztonságérzetét:

„Nem lehet ügyfélbarát megoldásokról beszélni, amikor egy büntetést el kell intézni, a rendőr tartsa be a törvényt, és küldje el az ismerőseit, ha ilyen problémái vannak, akit le kell teperni, mert részeg és a kirakatokat töri össze. Nem beszélhetünk filantróp, emberbarát megoldásokról.” (I.)

„De ne azt várd el, hogy azzal legyen ügyfélbarát, akit le kell teperni, mert részeg és be akarja törni a kirakatot, hanem én elvárnám, hogy amikor arra szorulok, hogy felhívjam a 112-t, mert ellopták a pénztárcámat, és szeretném tudni, hogy mit kell tennem azon kívül, hogy letiltatom a bankkártyámat, akkor ne négy percet várjak, hogy a 112-n kapcsoljanak valakit. Mert néztem, és arra gondoltam közben, hogy ha most nem a pénztárcámat lopták volna el, hanem tényleg valaki ütné, akkor én már rég elpusztultam volna, és szerintem ez is az ügyfélbarát jelleghez tartozik. Oké. Mondjuk, ez egy gonosz dolog részemről, mert máskor is hívtam őket más miatt, és akkor viszont fél perc alatt felvettek, és tök jó volt, és örültem, és nagyon segítőkészek voltak. És az az úr is, aki felvette négy perc után, az is segítőkész volt, csak zavart a tény, hogy nekem négy percet kellett várnom és nekik elvileg gyorsan kellene reagálniuk.” (Ma)

„Én például betelefonáltam egyszer, mert bűncselekmény gyanúját jelentettem, mert volt egy nagyon furcsa fickó, akik a környékünkön mozgott, és nem láttam még azelőtt. Megadtuk a személyleírását, tényleg nagyon furcsán viselkedett, és nekem például nagyon jólesett, hogy rá öt percre kijöttek a rendőrök és igazoltatták. Többet nem is láttuk a fickót. És nekem ez olyan megnyugvást adott, hogy jó, akkor én erre számíthatok. (B1)

Ezután a médiabeli megjelenés és az információk hitelessége került szóba. „Szerintem egy erőszakszervezetnek nem az a feladata elsősorban, és nem az a probléma vagy fő kérdés, hogy public relations szinten hogy működik, vagy egyáltalán. Mert nem ez a célja, nem ez a lényege. Ez szerintem egy másodlagos kérdés, hogy most hogy állnak ki a nyilvánosság elé. Lehet rendőröket

küldeni az óvodákba, hogy megmutassák a gyerekeknek a rendőrautót, meg hasonlók, de alapvetően nem ez lenne a lényege a dolognak. És amíg az egyéb problémák megoldásra várnak, ez nem releváns.” (Á.)

Itt arra kértem a csoportot, akkor összpontosítsunk arra, ami a szervezet elsődleges feladata, amire a kommunikáció épülhetne, vagy amitől magától működne. A válasz két szó volt (két helyről érkezett): *bűncselekmények, közbiztonság.* Majd harmadikként hozzácsapódott a *megelőzés.*

„Kell (mármint megelőzés), de ez nagyon kevésbé hatékony. Tehát egyszerűen nem működik. Egy potenciális bűnelkövető nem az alapján fog bűncselekményt elkövetni, hogy most – maradjunk az óvodánál – a rendőr odament-e hozzá és megmutogatta-e a cuccokat, vagy nem. Ez más dolgok függvénye szerintem.” (Á.)

„A megelőzésbe azt is beleértjük, amikor két járőr kiáll az aluljáróba, és akkor ott vannak és léteznek. Ez is megelőzés már?” (I.)

Ilyen kérdéseknél mindig visszadobtam a labdát a csoportnak, hogy ők vigyék tovább a témát.

„Én voltam úgy szórakozni külföldön, hogy minden utcasarkon rendőrök álltak, és érdekes módon mindenki tudott viselkedni, és senki nem dobálta az üvegeket, senki nem késelte meg a másikat. Jó, tényleg furcsa volt, hogy fegyveresek állnak, és úgy masírozik az ember az egyik szórakozóhelyről a másikra, de igazándiból külföldiként is jól éreztem magamat, és biztonságban éreztem magamat.” (B1)

Aztán volt, aki a megelőzés kérdését a korrupcióval hozta összefüggésbe, és a téma innen új irányt vett és önálló életre kelt. Eljutottunk a szórakozóhelyeken zajló vagy éppen szándékosan nem zajló razziákig, a nyilvános vécékben történő kokainvásárlásig, és mivel egy tévéműsor adta az apropót, a csoport vissza is kanyarodott a média hitelességéhez.

„Szerintem az, hogy a média egyáltalán nem hiteles, az túlzás, mert nem mindent kritikai érzékkel vizsgálunk, amit kapunk. Tehát azt nekem ne mondja senki, hogy ha a híradót megnézi, akkor minden egyes dolognak utánanéz, és nem fogadja el kész tényként. És azért ez is a hitelesség mögött van.” (B2)

„Nem. Nem nézek utána mindennek, de nem is hiszek el azért mindent.” (V.)

„De akkor mit csinálsz? Nem is hiszed el, meg utána se mész?” (B2)

„Azt jelenti, hogy nem feltétlenül tartom hírértékű információnak, amit onnan kapok, hanem megnézem az eseményeket – meg az eseményeket álta-

lában úgy közvetíti, ahogy az volt, de hogy milyen kommentárt fűz hozzá, az az, amivel kapcsolatban kételyeim vannak.” (V.)

„Jó, de a társadalom nagy része inkább elhiszi.” (L.)

Arról, hogy mennyire kell (át)láthatónak lennie a rendőri szervezetnek, mit és mennyit kell mondania, a következő hangzott el:

„Annyiban van szükség rá (a kommunikációra), amennyire az állampolgárnak szüksége van ahhoz, hogy tudja, hogy kell a rendőrségen keresztül érvényesíteni a jogait, milyen kérdésekkel, milyen esetben hívhatja fel, mik azok a problémák, amiket a rendőrségen keresztül orvosolhat. Viszont ahhoz szerettem semmi köze, hogy a rendőrség magán belül hogyan osztja meg ezeket a dolgokat.” (V.)

A kiemelt idézetekből első ránézésre is kitűnik, hogy nem igazolódott az általam a csoportról feltételezett bennfentesség. A hallgatók válaszhalmazai nem voltak a jogi diszciplínába ágyazottak, nem volt tetten érhető a jogászai gondolkodás és beszédmód, egyedül a jogérvényesítés formulában. Nem lett koherens egész, a téma széttöredezett, mert a résztvevők egyetlen témába sem akartak mélyebben belemenni. Keresték azt a középutas megoldást, amelyik a veszélytelen állásfoglalásokkal is beéri. A csoportnak az a várható előnye, hogy *„[...] a résztvevők egymással folytatott interakciója veszi át az interjúalany és interjúkészítő interakciójának helyét, s ezáltal nagyobb hangsúlyt kap a résztvevők nézőpontja az interjúkészítő nézőpontjához képest [...]”*⁹, csak a beszélgetés bizonyos pontjain valósult meg, legkevésbé a rendőrség és nyilvánosság, a rendőrség és média, illetve kimondottan a rendőrségi szóvivők feladata, hatékonysága kérdésében. Ha mégis elhangzott valamely résztvevőtől valamilyen markáns vélemény, ahhoz szívesen csapódtak a jelenlévők.

Szemantikus differenciál módszer

A szemantikus differenciálskála az attitűdmérések egy fajtája, célja, hogy elmentéses jelzők szerint határozza meg adott szó jelentését, illetve annak speciális dimenzióját, a konnotációt.¹⁰ Gyakran használt kiegészítő módszere a fókuszcsoportnak.

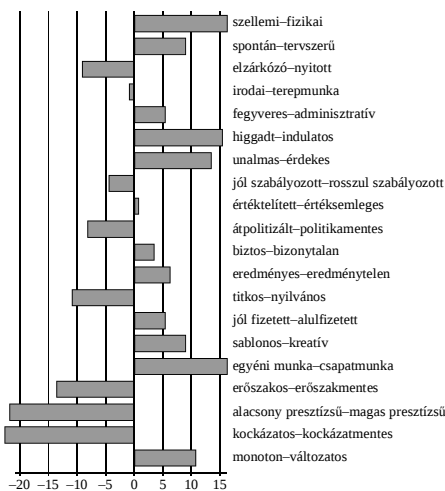
⁹ Uo. 43. o.

¹⁰ Másodlagos szignifikáció. Lásd erről: Paul Vincent Spade: William of Ockham. Stanford Encyclopedia of Philosophy, Oct 2006 <http://plato.stanford.edu/entries/ockham/>

A hallgatókat arra kértem, hogy egy mínusz 5-től plusz 5-ig terjedő skálán értékeljék a rendőri munkát húsz ellentétes jelzőpár között elhelyezve.¹¹ A jelzőpárok között volt, ami a tevékenység körülményeire (jól/rosszul szabályozott, jól/alulfizetett), volt, ami a tartalmára (unalmas/érdekes, szellemi/fizikai), és volt, ami a rendőri szerep emberi oldalára (higgadt/indultatos) vonatkozott. Jelen vizsgálat szempontjából az eredmények annak a mutatói, milyen jellegűnek tartják a hallgatók a rendőri munkát, milyen konnotációkat társítanak hozzájuk (ábra).

Mint az ábrán is látszik, a hallgatók összességében egyik dimenzió szerint sem gondolják szélsőségesnek a rendőri munkát, hiszen minden érték $-2,5$ és $+2,5$ között alakult. A megkérdezettek szerint a rendőri munka inkább fizikai természetű, mint szellemi, és inkább uralja tervszerűség, előre kiszámíthatóság, mint rögtönzés, spontán válaszok. Ennél valamivel erőteljesebb az a vélemény, hogy a tevékenység kockázatos ($-2,27$) és alacsony presztízsű ($2,18$). Szintén erős az a meggyőződés, hogy a rendőr munkája elsősorban együttműködést

A rendőri munka joghallgatók általi megítélése

¹¹ A szemantikus differenciálskála kitöltésére két fő – sürgős elintéznivalókra hivatkozva – nem vállalkozott.

igénylő csapatmunka (1,64). A joghallgatók a rendészetet olyan pályának ítélik, amelyben tere van a kreativitásnak, bár inkább adminisztratív jellegű, mintsem terepmunka. A szakirodalomban sokszor hangoztatott elzárkózás és erőszak-dominancia egyáltalán nem jelent meg a csoportvéleményben. Érdekes, impulzív (indulatos) területnek tűnik ellenben, ahol inkább változatosság jellemzi a munkanapokat, és nem egyhangúság. Nem különösebben markáns az a vélemény, hogy a rendőri életpálya bizonytalan lenne (0,36), vagy túlságosan alulfizetett (0,55), és az eredménytelenség-mutató (0,64) sem kiugró.

A záró csoportfeladat egy kollázs elkészítése volt. A téma még mindig a rendőri munka, a magyar rendőrség volt. A csoport több tucat képből és kép-aláírásból válogathatott. Szót érdemel az a néhány verbális elem, amelyet elhelyeztek a képen: „Segíthetünk???”, „fejlődünk”, „változás előtt áll”, „gyanús, ami nem gyanús”, „bármilyen megtörténhet”, „rossz kommunikáció”, „felelősség”, „kék hírek”, „a külvilág szemében”, „a sztereotípiák?”, „made in Hungary”. A képi elemekben megjelentek a következő motívumok: fegyver, jog, közúti igazoltatás, karhatalmi fellépés, csúszópénz, terrorcselekmény (áldozat), gyermek (ovizsaru) és a képregények révén a humor is.

Összegzés

Az előbbiek alapján nem nevezném szakértői csoportnak a hallgatói csoportot, még ha jogi tanulmányokat folytatnak is. Leendő értelmiségi csoportként kezelve őket, azonban igenis releváns információkhoz jutottunk általuk. Egyértelműen erős homály veszi körül a szervezetet, a résztvevők információi sok esetben alapultak találgatáson, mendemondákon, félinformációkon, pletykaszintű értesüléseken. Kevés konkrétummal tudtak szolgálni a szervezet működését illetően. Vélelmezték, hogy minden magyar állampolgárnak van közvetlen, személyes tapasztalata a szervezetről, és azt kiegészíti a média által közvetített információk sora. A szervezetről kialakuló képet nem látták tragikusnak sem az eredményesség, sem a szervezet által kínált életpálya tekintetében. Alacsony presztízsűnek, de elfogadhatóan megfizetett – vagy legalábbis juttatások által kellően kompenzált – munkának tartják, különös-képp a pályakezdő jogászok kilátásaival összevetve.

A média hitelességének kérdésében vita bontakozott ki, de többségbe került az az álláspont, hogy a médiaközlések nem fogadhatók el feltétel nélkül. A szervezet hatékony PR-tevékenységét minden résztvevő másodlagosnak gondolta az eredményes munkavégzés kívánalmához képest (jogosan, hiszen

a PR maga is ezt vallja, vezetési és működési hibákat nem tud meg nem történné tenni). A szervezet hivatásos kommunikátoraira vonatkozó kérdésekre adott válaszok súlytalan szóvivői hálózatot körvonalaztak, amelyre nem nagyon figyelnek az emberek, mert nyilatkozataik panelekből építkeznek, nyelvezetük túl művi. Kiderült, hogy bizonytalanok a tekintetben, hogy a szóvivők rendőrök-e, vagy kommunikációs szakemberek. Azt tudják, hogy a rendőrség álláspontját képviselik.

„De hát ők most igazából – nem akarom degradálni – eszközök, nem?” (Me)

A csoport egyértelműen kerülte a politikai és etnikai kérdéseket. Az állam erőszak-monopóliumát viszont elvitatni vagy utánozni akaró szervezetekről azt mondták:

„Ja, mármint úgy, hogy van egy civil egyesület, ami játszhat napközben rendőrséget?” (I.)

„Hát nem lenne szabad, ez egy monopólium, az államnak a monopóliuma, hogy rendőrséget tart fenn.” (L.)

„Ugyanakkor az embernek meg igénye az állam részéről, hogy védje meg. [...] Szóval, ha van a működésben egy ilyen diszfunkció, akkor gondolom, ilyen magad uram, ha szolgád nincs alapon, megpróbálja az ember magát megvédeni.” (Me)

„De én érzem a hibát a működésben, de nem szeretném, hogy a gárda védjen meg.” (Ma)

„Ez nem a megvédésről szól szerintem. Ők mókásnak tartják, vagyis ez jó szórakozás, kedvtelés nyomulgatni az utcákon zászlókkal, meg zenét hallgatni, meg énekelni. Ez nem azért van, hogy más embereket megvédjünk feltétlenül, hanem azért, mert jól érezzük magunkat együtt, amúgy a spanjaim is gárdisták.” (T.)

Mégis, sok pozitív közlés hangzott el a szervezetről, íme, a két legjellemzőbb:

„Mondhatjuk azt, hogy viszonylag jól működnek, lásd a felderítési mutatóikat. Azt nem mondom, hogy európai színvonalú és nincs hova fejlődni, de amit ki lehet hozni ebből a felszereltségből, ebből az állományból, ezekből a körülményekből azt azért megpróbálják teljesíteni. Most nem mondom, hogy minden körzeti megbízott Ötvös Csöpi, de...”

„Meg sokszor nem is az egyes rendőröknek a hibája ez, vagy hiányosság, hanem az egész megszervezésnek, maguknak a vezetőiknek. Tehát én is ismerem rendőrt és tisztelem azért, amit csinál, ahogy dolgozik.”

KÁRMÁN GABRIELLA

Ismeretelméleti kérdések a bizonyítást érintő technikai fejlődés tükrében A szakértői bizonyítás többretegű ismeretelmélete

Mióta a büntetőeljárás nyilvánvaló célja az igazság megismerése, azóta foglalkoztatja az embert a „hogyan”, azóta ismereteseek a törekvések ennek tökéletesítésére, valamint a keretek meghatározására. Mit értünk megismerésen? A téma szempontjából legpontosabban Bócz Endre foglalja össze a lényegét: „A megismerés – ismeretszerzés. [...] A megismerés viszont csak akkor tölti be a szerepét, ha a megszerzett ismeretek igazak. [...] Az ismeret igaz voltáról a bizonyítás révén lehet meggyőződni. A legtágabb értelemben vett bizonyítás valamely tétel, (logikai) ítélet igaz voltának kimutatása olyan tételek segítségével, amelyek igaz volta már bebizonyosodott.”¹

A bizonyítás Finszter Géza megfogalmazásában általános értelemben: „gondolati művelet és gyakorlati cselekvés, az emberi megismerő tevékenység egy fontos mozzanata, új ismeretek megszerzése, ismereteink helyes voltának ellenőrzése és a verifikált tudás másokkal történő elfogadtatása”². Finszter a megismerés három szintjét különbözteti meg a bizonyítás módszere, szabályai, ellenőrizhetősége, következményei szempontjából: megismerés mindennapi, szakmai és tudományos értelemben.

A büntetőeljárás-beli megismerési folyamatban a cél – más megismerési folyamatokhoz hasonlóan – az igazság megismerése, itt azonban speciális, a büntetőjog hatáskörébe tartozó kérdéseket, gyakorlatilag a történeti tényállást illetően. A büntetőeljárásbeli bizonyítást a Fenyvesi – Herke – Tremmel szerzőhármas a következőképpen határozza meg: „olyan megismerési folyamat, amely:

- a) az egyedi ügyben büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbeli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi, a valósággal adekvát megállapítására irányul és

¹ Bócz Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. Magyar Jog, 2008/2., 77. o.

² Finszter Géza – Kármán Gabriella: A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai. Kézirat. OKRI, Budapest, 2008, 3. o.

b) a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik”³.

A büntetőeljárás-beli megismerés alanya elsősorban a bíróság. A megismerés szándékolt végeredménye az ítélet, amely csak bizonyított ismereteken alapulhat.⁴ Hogy az eljárás más szakaszaiban beszélhetünk-e megismerési tevékenységről, nem kérdés. Így szólnunk kell arról, hogy a megismerés alanya a nyomozó hatóság és az ügyész is. Sőt a védő is a megismerés alanyai közé tartozik, hiszen eljárási jogainak gyakorlásához feltétlenül szükséges, hogy megismerje a tényeket. Csak ezek tudatában van lehetősége kötelességeinek megfelelően eljárni.

Be. 50. § (1) bekezdés

- „b) a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot kellő időben felhasználni,
- c) a terheltet a védekezés törvényes eszközeiről felvilágosítani, a jogairól tájékoztatni,
- d) a terheltet mentő, illetőleg a felelősségét enyhítő tények felderítését szorgalmazni”.

A szakirodalomban ma sem egyezők a vélemények a tekintetben, hogy ezt a megismerési folyamatot minden eljárási szakaszban egyúttal a bizonyítás ismérvei is jellemzik-e. Király Tibor így ír erről: „Bizonyításon a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője.”⁵ Mindezt azzal támasztja alá, hogy a nyomozó, az ügyész, sőt a védő is a bizonyítás jogi szabályai szerint jár el. „A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valami állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit; a bizonyítás a bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik. A bizonyítás azonban – különböző jogi jelentőséget hordozva – megjelenik az eljárás más szakaszaiban is, különösen a nyomozásban.”⁶

³ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 211–230. o.

⁴ Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972, 86. o.

⁵ Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 240. o.

⁶ Uo. 240. o.

Bócz Endre az egyes eljárási szakaszok megismerési folyamatát tovább differenciálja: „A nyomozásnak célja lehetővé tenni a történeti tényállás megállapítását, de nem tárgya a történeti tényállás megállapítása. [...] A nyomozó hatóság eljárásjogi feladatai a történet kiderítésén nem mennek túl. Csak javaslatokat tehet; a történet ismeretében a vádhatóság dolga azt eldönteni, hogy mit tesz.” A tárgyaláson ezzel szemben „a vád tárgyává tett – és esetleg a védekezés keretében előadott és állított – tényeket kell bizonyítani. [...] A tárgyaláson már nem az a kérdés, hogy valójában mi is történt, hanem, hogy megtörtént-e, amit a vád állít.”⁷

Közvetett megismerés a szakértői és a jogalkalmazói oldalról

A büntetőeljárás-beli megismerési folyamat meglehetősen akadályozott, és nemcsak amiatt, hogy a múltban zajlott, hanem jellegénél fogva, a legtöbbször titkolt, sőt a leleplezés ellen ható törekvésekkel is övezett. Emiatt az igazság megismerése szükségszerűen közvetett folyamat. „Sőt, ha úgy adódna, hogy bíró volt a szemtanú, vagy a sértett, ő bíróként az ügyben nem működhet közre. A törvény azt kívánja, hogy az ítélet ne származhassék olyan embertől, akit túlnyomóan saját észleletei és érzelmei befolyásolnak.”⁸

Az igazság megismerésének feltétele először is az, hogy rendelkezésre álljanak a célnak megfelelő és jogszerű intézmények, eszközök, módszerek, illetve mindez hatékonyan is működjön. (Ezenkívül természetesen számos tényezőtől függ, hogy valóban megismerhető-e az igazság.) Hatályos büntetőeljárási törvényünk meghatározza a megismerés, illetve a bizonyítás eszközeit, részletesen szabályozza megszerzésük módját, valamint meghúzza azokat a korlátokat, amelyeket a törvényesség érdekében meg kell tartani.

A bűnüldözés gyakorlati ismeretanyagát (a bizonyítékok felkutatásának, összegyűjtésének és rögzítésének szabályait) a bűnüldözés tudománya, a kriminalisztika foglalja össze. Ezen belül egy mind szélesebb körű speciális tudásanyag áll a jogalkalmazó rendelkezésére – ideértve a krimináltechnikát, a krimináltaktikát, a -metodikát, illetve a kriminálstratégiát –, a jog szolgálatába állítva számos tudomány megismerési módszereit.

⁷ Bócz Endre: i. m. 79. o.

⁸ Király Tibor (1972): i. m. 61. o.

A megismerés alanyait az eljárásban a tanúk, a terhelt és a szakértők segítik. E helyütt kizárólag a büntetőeljárás-beli bizonyítás szakértői megismerési kérdéseivel foglalkozom. A szakterületek szerteágazó sokfélesége a szakértői tevékenység alapjául szolgáló számos tudományágat sorakoztat fel, így kétségtelenül sok szempontból kell körüljárnunk a témát, hogy megragadhasuk az esszenciáját, és megfogalmazhassuk a jelen fő kérdéseit. Hipotézisem szerint a tudományos és a technikai fejlődés hatására nemcsak a szakértői ismeretanyag és módszertan változott, nemcsak az igénybe vehető szakterületek köre alakult át, de a szakértői megismerési folyamat is alapjaiban megújult. A következőkben ennek a tényezőit és következményeit részletezem. Célom, hogy ennek az elméleti megközelítésnek fokozott hangsúlyt adjak, hiszen – mint látni fogjuk – egyre több tudományos tény támasztja alá az elmúlt évtizedek előrejelzését: új megismerés-tudomány van születőben.

A szakértő megismerési tevékenységének sajátosságai

Elöljáróban le kell szögezni, hogy a szakértő megismerési folyamata is közvetett; ő sem volt – nem is lehetett – tanúja a cselekménynek. Utólag, többnyire a tárgyi bizonyítékok vizsgálata által kerül kapcsolatba az üggyel⁹. Szakértői ismeretein és a szakértői vizsgálaton alapszik a szakértői vélemény, amely a bíró számára a megismerés forrása.

A szakértő közvetítői jelenlétének fő oka nemcsak a közvetlen észlelés hiánya vagy az idő visszafordíthatatlansága, hanem a különleges szakértelem megléte, amely elengedhetetlen egyes bizonyítékok releváns információtartalmának meghatározásához. A „különleges szakértelem” nehezen megfogható kategória. Mint látni fogjuk, jelenthet speciális tudományban való jártasságot, de érthetünk rajta „szakismeretté” sűrűsödött, üledett, legalább a gyakorlatban igazolt, működő tapasztalati anyagot is.

Erdei Árpád nyomán az én véleményem szerint is „az alapvető viszonyítási tényező az, hogy a szakértelmet milyen területről kitekintve vizsgáljuk”¹⁰. Vagyis nézőpont kérdése, hogy mit tekinthetünk különleges szakértelemnek. A büntetőeljárásban elsősorban a megismerés alanyainak a szemszögéből kell vizsgálni a kérdést. E szakemberek elsősorban jogi, illetve általános kriminalisztikai ismereteik segítségével végzik megismerési tevékenységüket,

⁹ Emellett természetesen a személyi bizonyítékok vizsgálatára is vannak szakértői módszerek, például az igazságügyi orvostan, illetve az igazságügyi pszichológia területéről.

¹⁰ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 26. o.

így az ezeken kívül eső tudásterületek számukra különlegesnek minősülnek. Kérdésként merül fel azonban az, hogy egy adott tudásanyag mitől válik különleges szakterületté, illetve annak birtoklása szakértelemmé. Itt a szakértelem természetesen a kriminalisztikai fogalomrendszerben értelmezendő, így elsősorban a büntetőeljárás-beli bizonyítást szolgáló tudásanyagok köréről szólok. De mely tudásanyagokról pontosan? Milyen követelményeknek kell megfelelnie egy tudásterületnek? Mint első és legfontosabb szűrőtől, a kriminalisztikai relevanciától kezdve a felhasználás hitelességét garantáló tényezőig széles a skála. Ha már erről beszélünk, célszerűbb a konkrétan alkalmazott, illetve az alkalmazandó módszerek körét megvonni, és ezek különböző kritériumok szerinti megfelelőségét vizsgálni. Az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága 1993-ban a *Daubert vs. Merrell Dow-ügyben* meghatározta a tudományos bizonyítékokat jellemző kritériumrendszert, amelynek minden alkalmazandó módszernek meg kell felelnie. Ez a döntés az egész világ szakmai közvéleményét a téma továbbgondolására inspirálta.

A „különleges szakértelem” azonban egy másik dimenzióban is folyamatosan változik. Ahogyan a tudomány és a technika eredményei egyre gyorsuló ütemben válnak a mindennapok részévé, úgy szűnik meg korábbi „szakkérdés jellegük”. A folyamat felismerhető, az egyes fázisai azonban nehezen tetten érhetők. Gondoljunk csak az informatika területére...

Például a szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények empirikus kutatása során¹¹ a vizsgálat egyik célja annak kimutatása volt, hogy milyen körben és milyen céllal vesznek igénybe igazságügyi szakértőt, illetve a szakvélemények mennyiben segítik valamely tény megállapítását vagy megítélését.

A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt lefolytatott ügyekben a 170 ügyből 151-ben rendeltek ki szakértőt, ezek közül 114 esetben informatikus szakértőt. A szakértő igénybevétele az ügyekben tapasztalt igen nagy aránya alapján mindenekelőtt felvetődött a kérdés, hogy valóban indokolt-e minden esetben a szakértő bevonása.

Ennek oka leginkább az volt, hogy a szerzői művek felhasználása és egyúttal az ezzel kapcsolatos jogsértések napjainkban nagyobb részben már digitális környezetben történnek. Ez a tény egyelőre megalapozza azt a be-

¹¹ Az Országos Kriminológiai Intézet a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (HENT) felkérésére 2010-ben lefolytatta *A szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények vizsgálata* című kutatást. Hat szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmény kriminalisztikai és jogdogmatikai elemzését, valamint bűnügyi iratok alapján 303 bűnügy részletes értékelését végeztük el. Részletesebben: Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre – Windt Szandra: *A szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények* kutatása. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 48. OKRI, Budapest, 2011

idegződést, hogy itt olyan speciális ismeretekre lehet szükség, amelyek miatt igazságügyi szakértő kirendelése indokolt.

Vizsgáltuk a szakértő igénybevételének indokait, a szakértőnek feltett kérdéseket, a szakértő által a tevékenysége során alkalmazott módszereket és megjelölt ismereteket, valamint a szoros értelemben vett szakértői véleményeket. Azt tapasztaltuk, hogy az ügyek igen nagy részében a lefoglalt adathordozók tartalmának megállapítása miatt rendelik ki az informatikus szakértőt. Ez pedig napjainkban a legtöbb esetben már tényleg nem minősül szakkérdésnek.

Felvetődik azonban, hogy ki, mikor és hogyan foglaljon állást és döntsön az ilyen ügyekben. Előjáróban leszögezhetjük, hogy a szakterületek kompetenciahatárainak kijelölése és a szakértői módszertan egységesítése során a szakértői testületi állásfoglalások jelentősen hathatós segítséget. Emellett a jogalkalmazók kriminalisztikai – itt informatikai – ismereteinek korszerűsítése is elengedhetetlen a joggyakorlat egységesítéséhez. *Pusztai László* szerint végső soron az igazságszolgáltatási gyakorlatnak kell meghatároznia a „különleges szakértelem” mindenkori tartalmát, ehhez azonban, véleményem szerint, figyelembe kell vennie mind a szakértői-szakmai, mind a jogalkalmazói ajánlásokat, illetve a jogtudomány részéről tett megállapításokat.¹²

A szakértő megismerő tevékenységének fontos része maga a vizsgálat, ennek pedig meghatározó tényezője a szakértői módszer. Módszeren az alkalmazott ismereteken túlmenően a gyakorlatban alkalmazható eljárást értem.

A Be. 105. §-a tartalmazza, hogy „a szakértő szakértői vizsgálat alapján ad véleményt. A szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni.”

A szakértő megismerési tevékenysége a vizsgálat tárgya által is erőteljesen meghatározott. A vizsgálandó tárgy vizsgálhatósága, mennyiségi, minőségi jellemzői a megismerési folyamat fontos meghatározói, elégtelen voltak akár a vizsgálat akadálya is lehet.

A szakértői megismerés eredménye: a szakvélemény. A Be. részletesen taglalja a vélemény felépítését átláthatósága, optimális felhasználása, ellenőrizhetősége érdekében:

A 108. § (2) bekezdés szerint „A szakvélemény magában foglalja

- a) a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásokra vonatkozó adatokat (lelet),
- b) a vizsgálat módszerének rövid ismertetését,

¹² Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XX. KJK, Budapest, 1983, 300. o.

- c) szakmai ténymegállapítások összefoglalását (szakmai ténymegállapítás),
d) a szakmai ténymegállapításból levont következtetéseket, ennek keretében a feltett kérdésekre adott válaszokat (vélemény).”

A bíró a szakvéleményből ismeri meg sokszor a vizsgálat tárgyát is (például az ujjnyomot), illetve az ennek vizsgálatából adódó következtetéseket. A szakértői tevékenység eredménye a szolgáltatott bizonyíték jellegét tekintve – Erdei Árpád véleménye szerint – háromféle lehet. A szakértői közreműködés mindhárom változata a különleges szakértelemre épül. Különbség van közöttük azonban abban, hogy miben nyilvánul meg valójában a szakértői tevékenység. Szükség van-e vizsgálatra, szakmai következtetésre vagy akár többre, problémamegoldó gondolkodásra.

Szakértő kirendelhető önmagában valamely tudományos tétel feltárására is. Jellemző kérdés lehet valamely tárgy bizonyítás szempontjából releváns információtartalmának a feltárása. A klasszikus szakértői feladat (például a kézírás azonosítása) ezekkel szemben igazi problémamegoldó gondolkodást igényel. Ezt tekinti a szakirodalom „valódi” szakértői véleménynek.¹³

Ha Finszter Géza kategóriáiból indulunk ki, arra juthatunk, hogy itt többnyire a szakmai megismerés sajátosságai jellemzőek. Tehát itt nem általánosan elterjedt, széles körben hozzáférhető tudásról van szó, hanem egy szakma szabályai által kijelölt megismerési rendszerről.¹⁴

A bizonyítás alanyainak – végső soron a bírónak – a megismerő tevékenysége

Erdei Árpád leszögezi: „A szakvélemény és az abból megismert bizonyíték más bizonyítási eszközhöz, illetve bizonyítékhoz hasonlóan alá van vetve a hatóság értékelésének és annak közvetítésével tölti be szerepét a ténymegállapításban.”¹⁵

Ha a megismerésről és a bizonyításról végső értelemben beszélünk, akkor az érdemi döntéshez vezető folyamatról van szó. Ennek lényeges eleme a bizonyítékok értékelése, a hitelt érdemlőség és a bizonyító erő megítélése, majd a bizonyítékok rendszerének felépítése, a meggyőződés a kétséget kizáróan bizonyított igazságról, valamint az ezen alapuló döntés meghozatala. Itt a megismerés alanyaként szűkebb értelemben a bíróról szövel.

¹³ Erdei Árpád: i. m. 85–88. o.

¹⁴ Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 4. o.

¹⁵ Erdei Árpád: i. m. 229. o.

A szakirodalomban sokat tárgyalt téma, hogy képes-e a jogalkalmazó, a bíró – mint különleges szakértelemmel nem felruházott személy – a szakértő tevékenységének az ellenőrzésére, megítélésére.

A szakvélemény értékelésekor a bíró segítségére lehetnek szakmai tapasztalatai, eljárási lehetőségei, de napjainkban, a természettudományok és egyúttal a kriminalisztikai ágazatok ugrásszerű fejlődésének korában a jogalkalmazó, így a bíró tevékenységéhez mindinkább elengedhetetlenek a kriminalisztikai ismeretek is.

A büntetőeljárás törvény meghatározza a szakértői bizonyítás kereteit: tartalmazza, hogy kit kell kirendelni szakértőként, kit kell értesíteni a szakértői vizsgálatról, melyek a szakértő jogai és kötelezettségei, kinek merül fel közreműködési kötelezettsége a szakértő eljárásakor, hogyan terjeszti elő a szakértő a véleményét, és milyen lehetőségek állnak fenn akkor, ha a szakvélemény hiányos, homályos stb.

A szakértő kirendelése és a vizsgálat feltételeinek megteremtése azonban már speciálisabb ismereteket igényel. Ilyen sarkalatos pont a kérdések feltevése (a szakértői vizsgálat körének megvonása). Ez a kriminalisztika területéhez tartozik, hiszen ismerni kell hozzá az adott szakterület „képességeit”, határait, kompetenciáját. (A gyakorlatban előfordul, hogy a kérdések nem elég konkrétak, hiányosak vagy nem pontosak.)

A vizsgálati anyagok biztosítása szintén igényelhet különleges ismereteket. Ez fő szabályként azonban a kirendelő hatóság feladata. Előfordulhat, hogy a vizsgálati anyag felkutatásához, összegyűjtéséhez és rögzítéséhez is különleges szakértelemre van szükség. Ilyen esetben a hatóság szaktanácsadót vehet igénybe. Nem egyértelmű például, hogy a különböző írásvizsgálatok elvégzéséhez milyen írásmintákra van szükség. A szükséges írásminták jellege, mennyisége, minősége, kora, keletkezési körülményei, tartalma, a használt íróeszköz és íráshordozó a vizsgálat szempontjából mind lényeges tényező lehet. Ha viszont fontos, hogy a vizsgálati anyag ellenőrzött körülmények között készüljön (például az összehasonlító kézirásminták), akkor ez célzottan a szakértői vizsgálat keretei között is megtehető.

És végül, a szakvélemények értékeléséhez is feltétlenül szükség van az egyes szakterületek hatókörének, a módszerek megbízhatóságának és az eredmények jelentéstartalmának az ismeretére. A már említett szellemi tulajdon-jogokkal kapcsolatos kutatásról¹⁶ elmondható, hogy a megismert büntetőeljárások túlnyomó többségét az eljárások érdemi kimenetele, időtartama

¹⁶ Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre – Windt Szandra: i. m.

és költségigénye szempontjából egyaránt a szakértő tevékenységének kimagasló dominanciája jellemezte. A vizsgált kétszáz ügyből száznolcvan esetben rendeltek ki szakértőt, a jogerős bírósági határozat szinte egységesen erre és a terhelt vallomására alapozta a döntését. Az előzetes kriminálstatistikai eredmények és a szakirodalom alapján ez az arány nem volt meglepő. Speciális területről van szó. Egyrészt – mint már említettem – a cselekmények nagyobb részben digitális környezetben történnek, másrészt pedig a Btk. főként kerettényállásokat tartalmaz ebben a körben, amelyeket más jogszabályok (egyebek között a szerzői jogi törvény) részletszabályai töltenek ki tartalommal. Gyakran bizonyos fogalmi kérdések megítélését is a szakértőre bízták az eljáró hatóságok. Például a Btk. 296. §-ba ütköző áru hamis megjelölése büntetnének tényállási eleme, hogy valamely árut olyan jellegzetes külsővel stb. állítanak elő, amelyről a versenytárs vagy annak jellegzetes tulajdonsággal bíró áruja ismerhető fel.¹⁷ Az ilyen ügyekben a két áru összetéveszthetőségének megítélésére rendszerint szakértőt rendelnek ki. Ha alapjaiban vizsgáljuk a tényállást, itt *Tóth Mihállyal* kell egyetértőnk. Szerinte „*a két áru összetéveszthetőségének a megítélése nem szakkérdés, sőt kifejezetten hibás lépés ilyen ügyekben szakértő igénybevétele. Arra vonatkozóan, hogy két külső csomagolás, megjelölés stb. alkalmas-e az összetéveszthetőségre, nem különleges szakértelem birtokában lévő személy véleménye, nem is a talán érdekelt versenytárs álláspontja, hanem az átlagos vásárló átlagos vásárlási szokásai a mérvadóak.*”¹⁸

A bizonyíték önmagában való értékelésekor a bizonyítandó ténnyel, saját forrásával vagy az őt hordozó bizonyítási eszközzel való viszonyait vizsgáljuk.¹⁹ Az értékelés mikéntjére többen állítottak össze szempontokat.²⁰

A másik oldalról szemlélve, az igazságügyi szakértő véleményét speciálisan az igazságszolgáltatásnak végzi, az ő kötelessége is az, hogy véleményét (a vizsgálatot és a módszert illetően is) a lehető legpontosabban, egyszerűsítve a felhasználó számára a lehető legérthetőbben fogalmazza meg.

Napjainkban a tudományos és technikai fejlődés hatására természetes folyamat, hogy új módszerek tűnnek fel egy-egy már ismert szakterületen, vagy akár új kompetenciák, új részterületek jelennek meg a palettán. Emiatt foko-

17 296. § Aki árut – a versenytárs hozzájárulása nélkül – olyan jellegzetes külsővel, csomagolással, megjelöléssel vagy elnevezéssel állít elő, amelyről a versenytárs, illetőleg annak jellegzetes tulajdonsággal rendelkező áruja ismerhető fel, vagy ilyen árut forgalomba hozatal céljából megszerez, tart, illetőleg forgalomba hoz, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

18 Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények. KJK-Kerszöv, Budapest, 2002, 217. o.

19 Erdei Árpád: i. m. 233. o.

20 Uo. 236. o. összefoglalja Vass Kálmán és Székely János szempontrendszerét

zattan hangsúlyos témaként jelenik meg a jogalkalmazók kriminalisztikai képzése és továbbképzése. A szakértői oldalról a kamarai állásfoglalások, módszertani levelek járulhatnak hozzá leginkább a szakértői tudás optimális és naprakész alkalmazásához. Az együttműködés mindkét oldalnak érdeke.

A büntetőeljárás-beli bizonyításban jelen van a mindennapi, a szakmai és a tudományos megismerés is. „A *bűnüldözés első reakcióját, a beavatkozó intézkedést pozitív szabályok nem írják körül. Még a negatív szabályok, hogy mit nem tehet a hatóság, nos még azok is igen szellősek és lazák. A beavatkozás sürgőssége az elsődleges intézkedések elhatározójának nagyfokú autonómiát biztosít.*”²¹ A hatóság (nyomozó hatóság, ügyészség, végül a bíróság) megismerése speciális szakmai tevékenység, ami részben tudományos ismeretanyagra épül. Kereteit a jog, speciálisan a büntetőeljárás-jog jelöli ki, és az eredményességét is a büntetőeljárás-jog garantálja szabályai révén. Mint láthatjuk, emellett fontos szerepet kap a kriminalisztika ismeretanyaga is. A bíró megismerő tevékenységében a gondolkodás törvényei és a tapasztalati tételek éppúgy szerepet játszanak, mint bármely szakma gyakorlójának szakmai döntésében.

Pusztai László ezt úgy vezeti le, hogy „a szabadnak nevezett értékelést kötik a gondolkodás logikai törvényei, valamint az ügyben rendelkezésre álló bizonyítékok köre”²². Emellett kifejti, hogy „ahol a tényállás megállapítása logikai törvényszerűsége, tudományos vagy a gyakorlat által igazolt tapasztalati tételeken alapul, tulajdonképpen nincs helye mérlegelésnek”²³.

Ez a folyamat tulajdonképpen arról szól, hogy a tudományos ismeretek által a bizonyítás folyamata egyre objektívabb alapokra helyeződik.

A szakértői megismerés a szakmai megismerésből kiindulva az adott szakma szabályai, módszerei alapján, kizárólag azoknak megfelelően történhet. A gondolkodás általános szabályai mint a logikai tételek azonban természetesen itt is szerepet játszanak. A megismerés eredményességének első feltétele annak szabályszerűsége. Ez a követelmény mint a szakvélemény hitelt érdemlősége jelenik meg a szakirodalomban²⁴. A tevékenység speciális felelősségvállalással jár. Bár a szakértő gyakran tudományos megállapításokra alapozza a véleményét, a tevékenysége jellemzően nem viseli magán a tudományos megismerés jellegzetességeit. Itt nem új tudományos hipotézisek

²¹ Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 10. o.

²² Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXIV.* KJK, Budapest, 1987, 377. o.

²³ Uo.

²⁴ Erdei Árpád: i. m. 101–105. o.

igazolásáról van szó, hanem éppen előzőleg a tudományos vizsgálati protokoll szerint már elismert és igazolt módszerek, eljárások alkalmazásáról.

A Daubert-ügyben²⁵ éppen a tudományos megalapozottság, megbízhatóság, végső soron a bizonyítás során az alkalmazhatóság kritériumait foglalták össze. Hazánkban nincs erre nézve kialakult gyakorlat. Az én véleményem az, hogy az új módszerek alkalmazását a büntetőeljárásban támogatni kell, de természetesen ezt meg kell előznie a körütekintő vizsgálatnak. Optimális esetben szakmai-tudományos vélemény, állásfoglalás is készül, és a jogalkalmazó rendelkezésére is áll. Ennek hiányában csak a hatóság kriminalisztikai felkészültsége birtokában feltett kérdései, döntése lehet az irányadó. Ehhez segítségére lehet a „szakértők párhuzamos meghallgatása” jogintézmény, amelynek során a kirendelt új szakértő a szakmai kérdései megfogalmazásával segíti a bírót akár az új módszer, eljárás alkalmazhatóságának megítélésében.

A bizonyítékok „szintetizálása”, a történeti tényállás megállapítása mindezen túl más, összetett ismereteket is igényel. Napjainkra mindinkább összeállni látszik egy speciális tudásanyag, amely minden ilyen jellegű megállapítás, döntés megfogalmazásakor zsinórmértékül szolgálhat.

Kriminalisztikai elméletek új köntösben

A megismerés a bűncselekmény természete és a következmények miatt is elsősorban jogilag szabályozott. A megismerés kereteit a büntetőeljárás törvény jelöli ki, módszereiről azonban vajmi keveset mond. A megismerés módszerei közé ma már a legváltozatosabb szaktudományok módszerei sorakoztathatók fel.

Mindez abba az irányba mutat, hogy a bizonyításnak – elsősorban a büntetőeljárásán belül – saját megismerés-elmélete van kialakulóban. Különösen fontos szerepet játszanak ebben az ismeretelmélet új, korszerű ágazatai, amelyeknek a tudományrendszer egészére hatásuk van.

A klasszikus ismeretelmélet alapvető ágazatai, a logika, a filozófia és a pszichológia tételei szinte a kezdetektől, a tizenkilencedik század közepétől hangsúlyt kaptak a kriminalisztika kialakulása, tudományos fejlődése folyamán. Már *Hans Gross* és *Albert Weingart* is kiemelkedőnek tartotta a logikai

²⁵ 1993-ban az Egyesült Államok bírósága egy kártérítéssel kapcsolatos perben nem fogadta el azokat a kísérleti módszereken alapuló szakvéleményeket, amelyek azt bizonyították, hogy egy gyógyszer nem kellően feltárt mellékhatásai okozták a Daubert házaspár gyerekeinek súlyos fogyatékoságát. Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993)

törvényszerűségek alkalmazásának jelentőségét, a következtetések és a kombinációk szerepét.²⁶ A matematikai módszerek alkalmazása a daktiloszkópia létrejöttéhez és személyazonosítási célokra történő felhasználásához, ennek során az azonos sajátosságokkal jellemzett ujjnyomok ismétlődési valószínűségének a kiszámításához köthető.²⁷ A tudományos fejlődés során általában, de az egyes tudományágak – köztük a kriminalisztika – alakulásában is, a hatvanas évektől jellemzően az információelmélet, az informatika és a kibernetika eredményei hoztak forradalmi változást.

Mint láthattuk, a kriminalisztika gyakorlatilag a bizonyítás során alkalmazott tapasztalat- és tudásanyag kialakulásával, rendszeres alkalmazásával fejlődött tudománnyá. E folyamatban meghatározó volt a kriminalisztikai megismerés általános szabályainak lefektetése, gyakorlatilag a kriminalisztikai elméletek kialakulása.

Ezek az ismeretek a nyom-, az azonosítás- és a kriminalisztikai bizonyítás-elméletének fogalmi körébe illeszthetők.

A *nyomelmélet* jelentősége abban áll, hogy a bűncselekménnyel mint általában a már megtörtént eseménnyel összefüggésben keletkezett változások törvényszerűségeit foglalja össze, amely ismeretek szükségszerűek a bizonyítás szemszögéből releváns információk megszerzése, valamint értékelése szempontjából. Tehát a nyomelmélet tételei alapvetően meghatározzák az azonosítási és a bizonyítási folyamatot.

A tudomány fejlődésével a nyom fogalma, ezzel a nyomok keletkezésének elmélete és vizsgálati lehetőségei is jelentősen kiszélesedtek. A kezdeti traszológiai megközelítés szerint a nyom „*olyan fizikai elváltozás, amely visszatükrözi a nyomot létrehozó tárgy alakbeli és felületi sajátosságait*”²⁸. Ahogy a természettudományok eredményei a felderítés és a bizonyítás során is alkalmazhatóvá váltak, a nyom fogalma már nemcsak a morfológiai elváltozásokat jelentette, hanem más, például fizikai és kémiai elváltozásokat is. A nyomtani terminológia és az alapelvek lefektetése a nyomok felkutatását és rögzítését végző helyszíni munkának és a szakértői tevékenységnek is az alapjául szolgál.²⁹

Az elméleti alapok kialakulása során a következő lépés, az egy szinttel absztraktabb megközelítés igényével, a nyomkeletkezés tényezőinek és mechanizmusának vizsgálata, illetve a nyomképző személy vagy tárgy megha-

²⁶ Katona Géza: A kriminalisztika és a büntügyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002, 93. o.

²⁷ Uo. 94. o.

²⁸ Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata. Belügyi Szemle, 1965/6., 26. o.

²⁹ Katona Géza (2002): i. m. 144. o.

tározása volt. Az azonosítási tevékenység, ezen belül is a személyazonosítás első módszereinek a megjelenése a kriminalisztika tudományos fejlődése folyamatában jelentős lépcsőfoknak bizonyult.

Az azonosításelmélet tételeit azonban csak később, a huszadik század közepén dolgozták ki filozófiai és logikai elvek alapján, a következők szerint:

- „minden személy vagy tárgy (objektum) csak önmagával azonos, az egyediség törvénye, ebből következően
- minden más személytől, vagy tárgytól (objektumtól) eltér, a különbözőség törvénye,
- az azonosság viszonylagos – adott időszakra és egyes sajátosságok vonatkozásában áll fenn,
- a sajátosságok különböző tényezők hatására állandóan változnak, de az állandó változás folyamatát az azonosítást lehetővé tevő viszonylagos állandóság szakaszai szakítják meg”³⁰.

Az azonosításelmélet a kriminalisztikai szakértői vizsgálatok módszertanához nyújtott és nyújt ma is segítséget. Az azonosítási folyamat fő elemei: az azonosítandó tárgy (vagyis a nyomokozó) és a helyszínen rögzített nyom vagy az összehasonlítás céljára létrehozott minta, illetve ezek összehasonlítása, majd a következtetés levonása.

Ennek a folyamatnak meghatározó szakasza a vizsgált tárgyak azonosító sajátosságainak elemzése, vagyis a releváns egyedi, állandó, összehasonlításra alkalmas jellemzőinek a detektálása, rögzítése és vizsgálata. Ez napjainkban a legszélesebb értelemben is érvényes. Az azonosítás témaköre a felderítés és a bizonyítás szempontjából kiemelten fontos. Találkozunk olyan megfogalmazással is, hogy „a kriminalisztika az egyediesítés tudománya”³¹.

Az egyediesítés szempontjából külön kell beszélnünk a személyek és a tárgyak azonosításáról.³² A tömegtermelés során előállított tárgyak egyedisége inkább tekinthető viszonylagosnak, mint az ember egyedisége. A gyártási folyamat egységes, emiatt ezek a tárgyak gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek. A gyártás utáni egyedi változások gyakran a befolyásoló tényezők előre be nem látható körétől függnak, így a kialakuló egyedi sajátosságok előfordulási gyakorisága nem határozható meg. Ezek megnyilvánulási formái a

³⁰ Uo. 147. o.

³¹ Jay A. Siegel – Pekka J. Saukko – Geoffrey C. Knupfer (eds.): Encyclopedia of Forensic Sciences. Academic Press, 2000, p. 1077.

³² Katona Géza (2002): i. m. 174. o.

nyomokban szintén több tényezőtől függenek (nyomképző, nyomhordozó, a nyomképzés ereje, iránya, sebessége stb.).

Ezzel szemben – az eddigi ismeretek alapján – minden ember egyedi, és ez számos jellemzője alapján kimutatható, leírható. Az ember az egyediségét és állandóságát leginkább kifejező, egyúttal a büntetőjog szempontjából releváns jellemzői segítségével azonosítható. Ezen túlmenően személyazonosításra azok a biológiai tulajdonságok alkalmasak, amelyek kellő sokféleséggel jellemezhetők. Nem utolsósorban lényeges a jellemző tudományos igényű vizsgálhatósága.

Az azonosításelméletre meghatározó befolyást gyakorolt az információelmélet, mi több, hipotézisem szerint az egész elméleti háttérrel új megvilágításba helyezte. (A gondolat régóta jelen van a bizonyítás-elméletben: *Király Tibor* is előrevetítette, hogy a kibernetikai és az információelméleti szemléletmód hatással lesz a büntetőeljárásra.³³)

Az informatikával a téma alkalmazott szakirodalmában többféle értelemben találkozhatunk. Elsődleges jelentése: „*az információhoz kapcsolható tudománykör, mely az információszerzés, információtovábbítás, információátvitel, információfeldolgozás témakörével foglalkozik*”³⁴. Gyakran azonban a számítástechnikával kapcsolatos ismeretanyag összefoglaló nevéként használják; ez utóbbi szűkebb tartalmat takar.

A tudomány és a technika fejlődése gyakorlatilag információs forradalmat generált a kriminalisztika területén. A videotechnika, a digitális képfeldolgozás, az alakfelismerés stb. hatására hirtelen megnőtt a feltárható adatok száma és pontossága, ennek kezelése és feldolgozása korszerű adatátviteli technikát igényelt. Ez a folyamat motiválta az adatfeldolgozás objektivizálását, majd automatizálását célzó kutatásokat.

Az informatikai szemlélet leginkább az azonosítás problémáját helyezi új megvilágításba, az automatizált azonosító (szakértői) módszerek alkalmazásától egészen az azonosság bizonyításáig, a jogalkalmazó bizonyítékértékeléséig.

Az azonosítás elmélete tulajdonképpen a nyomképződés elméletére, a visszatükröződési elméletre vezethető vissza.³⁵ A tükrözéselemélet korszerű fel fogása szerint: „*az egymással kapcsolatba kerülő objektumok valamiképpen hatnak egymásra, és ennek a hatásnak az eredményeként tükröződnek egymá-*

³³ Király Tibor (1972): i. m. 60. o.

³⁴ Agárdi Tamás – Szidnai László: A grafológia kézikönyve. Grafológiai Intézet, Budapest, 1998, 78. o.

³⁵ A visszatükröződés-elmélet eredetileg a dialektika része volt. Ennek megfelelően sokáig ideológiai-politikai színezet vette körül. Ez nem csökkenti a tétel érvényességét, sőt utóbb az európai és az észak-amerikai szakirodalom is átvette.

son. A tükröződés tehát nem más, mint az objektumok közötti kölcsönhatás eredményeként létrejött elváltozás. Az így létrejött elváltozásnak azért van igen nagy kriminalisztikai jelentősége, mert információt hordoz arról, hogy milyen objektumok vettek részt a kölcsönhatásban és milyen folyamat játszódtott le közöttük.”³⁶

Annak a folyamatnak a végigvezetésében, amelynek során az adatból információ, abból pedig bizonyíték lesz, az információs szemlélet nyújt segítséget.³⁷ Katona Géza szerint ebben az értelemben „az azonosítandó objektum sajátosságai [...] az informatika felfogása szerint az információk materiális hordozói (az információt fizikailag reprezentáló anyagi jelenség, a »jel«)”.³⁸ Kiemeli, hogy az informatikai szemlélet lehetőséget teremt a sajátosságok információértékének objektív meghatározására, ennek megfelelően a szakvélemények objektív értékelési módszereinek kialakítására. Ezt a folyamatot számítógépes helyszíni (nyom) és referenciagyűjtemények, speciális programok és – optimális esetben – szakértői rendszerek segíthetik.

Ezek a folyamatok támogatják az azonosítás eredményeinek értékelésére irányuló eljárás egységesítését. Ahogy az azonosítási következtetések értékelésében, bizonyító erejének megítélésében terjed az új megközelítések és a természettudományos megalapozottság igénye, úgy beszélhetünk mindinkább a kriminalisztikai bizonyítás új elveiről.

A matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásának egyre növekvő jelentőséget tulajdonítanak a bizonyító erő meghatározásában. Ehhez azonban szükséges, hogy az azonosítandó jelenség mérhető, sajátosságai számértékekkel kifejezhetők legyenek. Katona Géza az azonosítás tárgyait ebből a szempontból két csoportba sorolja:

- egy részük „lehetőséget ad a sajátosságok halmazának körülhatárolására és a sajátosságok gyakoriságmegoszlásának számszerű, objektív meghatározására”;
- más részük „pontosan nem definiálható mennyiségű sajátosságra támaszkodik, amelyeknek gyakoriságára többé-kevésbé megbízható tapasztalatok, becslések vonatkoznak”.³⁹

36 Balláné Füzster Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János: Kriminálmetodológia. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000, 41. o.

37 Ezzel a témával *Adat, információ és bizonyíték a nyomozásban* címmel külön fejezet foglalkozik a Balláné Füzster Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János által készített kriminalisztikai jegyzetben. Uo. 48–58. o.

38 Katona Géza (2002): i. m. 152. o.

39 Uo. 160. o.

Az előzőhöz tartoznak például a biometrikus azonosítás testi jellemzői, amelyek abszolút állandók; a születéstől a halálig változatlanok (például a DNS-képlet és az ujjnyom). Az utóbbit képviselik például a viselkedéses jellemzőkön alapuló azonosítás válfajai. Az ilyen jellemzők szintén egyediek, állandóságuk azonban viszonylagos, a külső és belső körülmények hatására bizonyos határokon belül változékonyságot mutatnak. Katona Géza előrevetíti, hogy a két kategória közötti határ a tudományfejlődés következtében változni fog. Ebben az irányba mutatnak azok a kézírásvizsgálatok területén folyamatban lévő kutatások, amelyek a külső és belső folyamatok hatásának vizsgálatát, adott kézírásban való megjelenésének kimutatását célozzák, majd ezek „kiszűrésével” azon jellemzők megállapítására törekkenek, amelyek az írás állandóságát leginkább hordozzák. Ez az eljárás a kutatások alapján a viselkedéses jellemzők számszerűsítésén, a számítógépes technika alkalmazásán alapszik.⁴⁰

A matematikai-statisztikai eljárások terjedése kapcsán érthető a vélemények határozottabbá válásával kapcsolatos várakozás. Fontos hangsúlyozni, hogy az alkalmazott matematikai eljárások valószínűségi-statisztikai jellegűek. Ez azt jelenti, hogy a matematikai-statisztikai módszerek valóban lehetővé teszik a sajátosságok információértékének (előfordulásuk gyakoriságának) pontos meghatározását, természetüknél fogva azonban szükségszerűen csak valószínűségi következtetések levonásához vezethetnek. Az információk halmozódása közelebb vihet a bizonyossághoz, ebben azonban az embernek, a jogalkalmazónak jut a fő szerep a bizonyítékok együttes értékelésekor.

A valószínűségi vélemények bizonyításbeli felhasználásával, értékelésével régóta foglalkozik a büntetőeljárásjog-tudomány. Katona Géza különbséget tesz a valószínűségi vélemények között a szerint, hogy a vizsgálat tárgya és módszere hogyan, mennyire megbízhatóan teszi lehetővé a bizonyosság mértékének meghatározását.⁴¹ Véleménye szerint objektív valószínűségről akkor lehet szó, ha a valószínűség tudományos értelemben a véletlen tömegjelenségek törvényein alapszik, és a sajátosságok gyakorisága objektíve kifejezhető.⁴² Ilyen véletlen tömegjelenség az ujjnyom. A statisztikai adatokon alapuló objektív valószínűségi megállapításoktól külön kezeli a szubjektív valószínűségi következtetéseket. Utóbbiról akkor van szó, amikor „a *saját*

40 Lásd bővebben: Kármán Gabriella: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 39. OKRI, Budapest, 2002, 105–131. o. Bővebben lásd később.

41 A témával foglalkozó szakirodalom másik megközelítése statisztikai, logikai és pszichológiai valószínűséget különböztet meg. Vö. Király Tibor (1972): i. m. 225–234. o.; Erdei Árpád: i. m. 206–216. o.

42 Katona Géza (2002): i. m. 161. o.

tosságok gyakorisága valamilyen okból mennyiségileg nem határozható meg, vagy az elemzés nem reprodukálható”⁴³. Az ilyen esetekben a szakértőnek a „vizsgált eseménnyel, jelenséggel kapcsolatban kialakult meggyőződésének mértéke” határozza meg a vélemény bizonyosságának a fokát.⁴⁴ (Mivel ez optimális esetben logikai módszerekkel történik, a szakirodalomban „logikai valószínűségnek” is nevezik.⁴⁵) Katona Géza szerint „a bűnügyi tudományok feladata, hogy megfelelő módszerekkel törekedjen a szubjektív valószínűség meghatározására is”.

A bizonyosság számokkal való kifejezése a jogalkalmazók számára a bizonyítékok értékelése során bizonyára kívánatos lenne, ha valóban nagyobb biztonságot jelentene... Ez a külföldi szakirodalomnak is aktuális témája. A szubjektív és az objektív valószínűségi összefüggések együttes értékelésének lehetséges eszközeként foglalkoznak az elméleti szakemberek a Bayes-analízis büntetőeljárás-beli alkalmazásának ötletével, aminek sikerével, eredményességével és célszerűségével, végső soron alkalmazásával kapcsolatban világszerte megoszlanak a vélemények. A Bayes-elemzés a feltételes valószínűség elvén alapszik, célja a szubjektív és objektív valószínűségi összefüggések együttes értékelése. „Ennek során:

- az objektív összefüggéseket a bizonyítás szempontjából releváns adatok megismerésén és értékelésén keresztül állapítják meg?
- a szubjektív valószínűség fogalmát a bizonyítás alanyainak valamely vizsgált eseményre, jelenségre vonatkozó meggyőződésének mértékeként értelmezik.”⁴⁶

Itt tehát a szakértő a nyom és a relatív gyakorisági vizsgálatok eredményei alapján kiszámított valószínűségi megállapítás után bizonyos háttér-információk figyelembevételével kísérli meg növelni a valószínűséget, szűkíteni a kört.

Bár az ENFSI Munkacsoportja támogatja azt, hogy a szakértő a vizsgálata tárgyak sajátosságait az ügy egyéb információival együtt értékelje, és az azonosság valószínűségét ennek megfelelően állapítsa meg, a bizonyíték-értékelési kompetencia tekintetében viták merültek fel.⁴⁷ Véleményem szerint is az az álláspont fogadható el, hogy a bizonyítási eszközök értékelése és az események valószínűségi összefüggéseinek a vizsgálata a jogalkalmazó fel-

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Vö. Király Tibor (1972): i. m.; Erdei Árpád: i. m. 212–213. o.

⁴⁶ Katona Géza (2002): i. m. 172. o.

⁴⁷ Uo.

adata, a vizsgált sajátosságok előfordulásának valószínűségi aránya meghatározása ügyében pedig igénybe vehető a szakértő.

A módszer másik gyenge pontja, hogy nem minden jelenség számszerűsíthető. A matematikai módszerek alkalmazásának csak akkor van értelme, ha a megközelíteni kívánt jelenség mennyiségi viszonyai lényegesek. Ennek hiányában a cselekmény egyéb körülményeinek az ismeretében sem jutunk statisztikai értelemben bizonyosabb eredményhez. Hogy hol, mely szakterületeken vannak meg a számszerűsítés és a matematikai-statisztikai módszerek alkalmazási feltételei, nos ezek a kérdések további kutatás tárgyát képezik.

Kognitív fordulat a kriminalisztikában

A vázolt folyamat természetesen nem egyedi a tudománytörténetben. A matematika, a statisztika, majd a kibernetika és az információelmélet több területen hasonló folyamatokat generálva, általában befolyásolja a fejlődés irányát. Pléh Csaba kognitív forradalomnak nevezi ezt az irányt, aminek következménye, hogy új, átfogó megismeréstudomány vagy kognitív tudomány formálódik. A megismeréstudomány Pléh Csaba megfogalmazása szerint *„azoknak a problémáknak a vizsgálata, amelyek a legkülönbözőbb területeken, mint az ismeret- vagy tudásreprezentációval, a tudásváltozással és a tudás formális jellemzésével kapcsolatos kérdések merülnek fel...”*⁴⁸

Ezt a témát leggyakrabban a pszichológiával kapcsolatban tárgyalják. Ennek az oka egyrészt, hogy a pszichológusok foglalkoznak leginkább a pszichológia saját interdiszciplináris szerepével, másfelől a kognitivizmus alapjaival és hátterével. A cél a megismerés mint kognitív tevékenység megértése. Feltétlenül tekintetbe kell azonban venni mint megismeréstudományt a matematikát, a logikát, a filozófiát, a nyelvészetet és a biológiát is. Ezek mellett mindinkább idekapcsolódik a számítástechnika, az antropológia, a mesterséges intelligencia stb.

A kognitivizmus mögött látni kell azt is, hogy itt valójában *„diszciplínák közti és az egyes területeken túllépő szemléletről van szó”*⁴⁹. Az új megközelítés kialakulását illetően, témám szemszögéből különösen érthető a következő magyarázat: *„Az elveszett integrációt keresve többször felmerült az igény olyan szuperdiszciplínák létrejöttére, amelyek a természettudósok szemében*

⁴⁸ Pléh Csaba: Bevezetés a megismeréstudományba. Typotex Elektronikus Kiadó, Budapest, 1998, 12. o.
⁴⁹ Uo. 15. o.

*kissé (nagyon?) diszkreditált filozófia szerepét vennék át. Elősegítenék, hogy a tudós kilépjen saját területe provincializmusából úgy, hogy mégsem kell filozófussá válnia.*⁵⁰

A megismeréstudomány létrejöttében meghatározó szerepe volt az ötvenes évek végén, illetve a hatvanas évek elején végbemenő kognitív fordulatnak, amely a háború kapcsán az emberek és gépek összekapcsolását igénylő irányítórendszerek által jött létre. Az információ-elmélet és a kibernetika volt az első két ilyen, az emberi és gépi tevékenységet egyaránt modellezni képes diszciplína. Az információ-elmélet a jelek mint kommunikációs ingerek információértékét vizsgálja statisztikai nézőpontból azzal, hogy az adott jel mennyiben csökkenti a bizonytalanságot. Az ötvenes évektől számos természettudomány területén, sőt humán tudományban alkalmazni kezdték a jelek információértékének meghatározását célzó matematikai modellt. Ezzel a hatvanas évekre létrejött egy általános, tudományközi megoldási séma.

A másik ágazat a kibernetika volt, amely szintén meghatározó befolyással volt a kognitív szemléletre. Ez a megközelítés szintén a matematika, a számok nyelvén szól, és a szabályozás modellezését célozza emberi és gépi folyamatokban egyaránt.

A gépek megjelenése az információkezelésben a gőzgép megjelenése után a második ipari forradalomnak tekinthető. Emellett az embert is egyre inkább információkezelő lénynek tekintjük. A hatvanas években kezdett kialakulni a kognitív pszichológia és a kognitív tudomány, párhuzamosan egymás mellett. A pszichológia mellett más tudományokban is megjelent a kognitívizálódás, így például az antropológiában és a szociológiában. Emellett fokozódott az interdiszciplináris kutatások, valamint a természettudományos filozófia és a természettudományok fontossága.

A végső lépés, amely nélkül a kognitív tudomány nem jöhetett volna létre, a mesterséges intelligencia ígérete. (Addig inkább csak az információ, a szabályozás, a modellalkotás mint jelenségek megjelenéséről van szó.) És ehhez mindenképpen szükség volt a számítógépek új generációjára.

A „legújabb kori” fordulatok egyike a biológiában következett be. A kettes spirál mint modell, a DNS szerkezete már az ötvenes évektől ismert.⁵¹ Az igazán forradalmi lépés azonban a DNS információhordozó szerepének a felfedezése volt, tehát annak feltárása, hogy ennek az anyagnak mely részei milyen információt közvetítenek.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo. 50. o.

A kriminalisztikán belül a genetikai szakterület mindenképpen sikerága-zatnak tekinthető. Látható, hogy a kriminalisztika fejlődését általában szintén hasonló tendenciák jellemzik: a vizsgált adatok objektív információértékének kiszámítása, ezzel bizonyító erejének a megítélése a cél. Jelen vannak a gé-
pesítési és az automatizálási törekvések is, de legalábbis az annak megvaló-
síthatóságát célzó kutatások. A várható előny a gyorsaság és a pontosság fo-
kozása mellett a megbízhatóság növelése.

Ugyanakkor az aggályok is hasonlóak a különböző alkalmazási területe-
ken. Hol húzódik ennek a folyamatnak a határa és mi az, ami végérvényesen
„emberi” marad? A büntetőeljárásban az automatizált módszerek jó ideig biz-
tosan nem fogják helyettesíteni a szakértőt, hiszen a mérési eljárás, valamint
a véleményalkotási folyamat, a mért adatok értékelése nem formalizálható
minden részletében. A bűnügyi elemzőrendszer kezelője is csak segítséget
kap, a szintetizálás, a döntés az ő feladata. A szakértő a műszer segítségével
lép kapcsolatba a vizsgálandó tárggyal. Ehhez azonban a szakértelem, a szak-
mai ismeretek fejlődése szükséges. *Kertész Imre* véleménye szerint a „mérés-
és számítástechnikai eszközök alkalmazása így nem a szubjektív szféra szere-
pének szűkülését jelenti, hanem aktív szerepének emelkedését, méghozzá egy-
re magasabb kvalifikációt igénylő szinten”⁵².

Másrészt az azonosság valószínűségének a számítása is csak részben segí-
ti hozzá a hatóságokat a valóság megállapításához. Minden esetben szükséges
a szakvéleményt az analitikus értékelés után a többi bizonyítékkal együtt is ér-
tékelni. Ahogy *Kertész Imre* idéz: „Szigorúan véve: az azonosság végleges
megállapítása sosem a szakértő, hanem a szakértői vélemény az egyéb bizo-
nyítékokkal együtt értékelő bíróság feladata.”⁵³ És általában: a bizonyítékok
bizonyító erejének megítélése is változatlanul a bíróság feladata marad.

Ami pedig az ember megismerhetőségét – mint a lehetséges végső kérdés
– illeti, tekintetbe kell venni az emberi működés sokféleségét: „Az ember tel-
jességét kétségtelenül nem lehet visszaadni a gépekkel, de sok mindent vissza
lehet adni belőle.”⁵⁴ „Ami mérhető és kvantifikálható, megtudható az ember-
ről. De ez nem válasz az emberi személyiség egyetlenségére és egyediségére,
illetve az ember élményvilágának szubjektivitására. A természettudományos
szemlélet nem tud válaszolni erre a két kérdésre.”⁵⁵

52 Kertész Imre: Szubjektív és objektív elemek az igazságügyi szakértői vizsgálatokban. Jogtudományi
Közlöny, 1975/8., 504–509. o.

53 Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárási jog és a kriminalisztika tudományában.
KJK, Budapest 1972, 359. o.

54 Pléh Csaba: i. m. 56. o.

55 Uo. 106. o.

IRODALOM

- Agárdi Tamás – Szidnai László:** A grafológia kézikönyve. Grafológiai Intézet, Budapest, 1998
- Balláné Füstzer Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János:** Kriminálmétodológia. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000
- Bócz Endre:** A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. *Magyar Jog*, 2008/2.
- Erdei Árpád:** Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián:** Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004
- Finszter Géza – Kármán Gabriella:** A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai. Kézirat. OKRI, Budapest, 2008
- Kármán Gabriella:** A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok 39. OKRI, Budapest, 2002, 105–131. o.
- Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre – Windt Szandra:** A szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények kutatása. In: **Virág György (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 48. OKRI, Budapest, 2011
- Katona Géza:** A nyomok azonosítási vizsgálata. *Belügyi Szemle*, 1965/6.
- Katona Géza:** A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002
- Kertész Imre:** A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában. KJK, Budapest 1972
- Kertész Imre:** Szubjektív és objektív elemek az igazságügyi szakértői vizsgálatokban. *Jogtudományi Közlöny*, 1975/8.
- Király Tibor:** Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972
- Király Tibor:** Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008
- Pléh Csaba:** Bevezetés a megismeréstudományba. Typotex Elektronikus Kiadó, Budapest, 1998
- Pusztai László:** A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XX. KJK, Budapest, 1983, 300. o.
- Pusztai László:** A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXIV. KJK, Budapest, 1987, 377. o.
- Siegel, Jay A. – Saukko, Pekka J. – Knapfer, Geoffrey C. (eds.):** Encyclopedia of Forensic Sciences. Academic Press, 2000
- Tóth Mihály:** Gazdasági bűnözés és bűncselekmények. KJK-Kerszöv, Budapest, 2002

KOVÁCS KLÁRA – PÁSZTOR ATTILA

A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége

A felismeréstől a paradigmatiszti gondolkodásig

Sokan nem ismerik ezt a perszeverancia szót, és ha ismerik is, nem tudják a fogalmi elemeit elhelyezni az egyes bűncselekmények kapcsán. Érdekes volt rájönni arra, hogy a kriminálpszichológia milyen vékony vonalat alkot a jog és a pszichológia között, és mennyire eltérhet a két tudományterület állásfoglalása ebben a kérdésben.

Azért kezdtünk ezen a témán gondolkodni, mert – úgy tűnik – ezeknél az elkövetőknél nem tudjuk megmondani, hogy áldozat vagy bűnös, orvosi szempontból egészséges vagy beteg. Jogi szempontból a szakaszok megnevezik a tettet, valamint az ahhoz kapcsolódó büntetés től-ig határát, ami az egyéni szempontok érvényesülését teszi lehetővé. Itt jön számításba a beszámíthatóság kérdése is, ami nem pszichológiai, hanem jogi fogalom. A fogalom arra irányul, hogy az elkövető képes-e felismerni a cselekménye következményeit, és ennek megfelelő magatartást tanúsítani. Egy pszichotikus személy éppen felismerheti cselekménye következményeit, még ha ez kóros forrásból ered is. Ez a dilemma pedig a bíróságok előtt csapódik le, amikor a szakértő nyilatkozik a beszámítási képességről, sőt annak fokát is meghatározza, de azt nem sok esetben lehet konkrétan kimondani, hogy az illető nem büntethető. Egyes pszichotikus állapotok nem jelentenek kizáró körülményt, hanem csak korlátozót, illetve a karakterzavarok sem jelentenek általában korlátozottságot. Ezek nehezen megfogható megállapítások, de vajon az ilyen esetekben mi a helyes? Egy sorozatelkövetőt, aki mentálisan nem beteg, de a tettei mégis pszichopatológias tüneteket mutatnak, ítéljünk el, vagy kezeljük áldozatként? Pszichológiai értelemben mindkettő beteg, de jogi értelemben csak a pszichotikus. Az utóbbit menti fel a jog a következmények felelőssége alól.

A civil pszichológiában főleg „gondolat” van, és kevésbé „tett”, de a kriminálpszichológiában a tett dominál, és kevésbé a gondolat. Ha megfigyeljük az 1. számú táblázatot, akkor jól látszik a pszichológia és a jog közötti különbség.¹

¹ Paneth Gábor: Kriminálpszichiátriai vázlatok. Animula Kiadó, Budapest, 2002, 15. o.

1. számú táblázat
A büntetőjog és a pszichológia különbségei

A pszichológus/pszichiáter általában	A bíró általában
Előzményi adatokat, heteroanamnézist gyűjt	Nyomozati anyagot, tanúvallomást szerez be stb.
Explorál	Kihallgat
A tünetre koncentráln	A tettere koncentráln
Betegnek nyilvánít	Bűnösnek nyilvánít
BNO-ba sorol	Btk.-ba sorol
Terápiát ír elő	Büntetést szab ki

Ezek tükrében megfogalmazódik a kérdés, hogy akkor lehet-e egyáltalán helyesen dönteni a perszeverantikus elkövetők esetén, mert ezeknél az elkövetőknél az infantilis fixációk mellett az ösztönös vágyak jelennek meg, csak gátlások nélkül.

Álláspontunk szerint perszeverantikus bűncselekményeknél a bűncselekmény elkövetése olyan folyamat végeredménye, amelynek elkövetési motívumairól az elkövetőnek nincs tudatos ismerete, például egy fedőemlék miatt. A családi szocializáció során kialakulnak bizonyos elfojtási stratégiák, amelyek alapján a potenciális elkövető az életét élni tudja. Aztán reflexszerűen tör elő ez az elfojtás-elhárítás, amelynek következtében elköveti a bűncselekményt, de sok esetben nem tud racionális indokot adni a tetteire. Sok valóságban elhangzik az elkövetőtől az a kijelentés, hogy valami készítette őket a tettükre, egyfajta „belső hang” motiválta őket, emellett vágyat éreztek a cselekményük véghezvitelére. Mindig van egy indító motívum, amely után ez a vágyakozás felszínre tör, és ezáltal az elkövető más lélektani helyzetbe kerül, amire kényszercselekvéssel reagál, és ez fog rögzülni, valamint ez az a pont, ahonnan a perszeverancia indul. Egy emlék elfojtása tartósan megmarad, és hat az időben később következő szituációkra, majd ez kényszerré válik. A cselekmény motivációja lehet tudattalan, amely kibújik a tudatos kontroll alól, és egy nap közvetlenül megnyilvánul egy kriminális cselekedetben. Tehát a tett hátterében lévő motiváció gyakran nem közölhető megfelelően, ezért fordul elő ezeknél az elkövetőknél, hogy a tett kivitelezési módjában, a helyszínen elrendezésében jut kifejezésre.

Az elkövetés előtt, ha lezajlik a motívumok harca, nekünk az a feladatunk, hogy kiderítsük, melyik mögöttes folyamat szenvedett csorbát, vagy hogy egyáltalán van-e az állhatatos ragaszkodás miatt motívumok harca az ilyen személyiségekben.

Az itt leírtak rejtetten működnek és ezért bizonyításuk utólag nehezen valósítható meg, valamint a jog is másképp értelmezi ezeket a folyamatokat.

A perszeverancia természete – szokás vagy kényszer?

Ahhoz, hogy az elkövetőknél eldönthessük, hogy perszeveranciáról van-e szó, meg kell vizsgálni, hogy kényszerből vagy szokásból cselekszik-e. Vajon a szokás és a kényszer között hol húzódik a választóvonal?

A kényszerbeteg vizsgálatánál kiderült, hogy szinte minden esetben már gyermekkorban kezdődtek a tünetek. A gyermekkori esetekre jellemzők a kényszcselekedetek, míg felnőttkorban gyakoriak a kényszer gondolatok. A kényszerek, rituálék minden ember viselkedésében fellelhetők, de csak abban az esetben tekinthetők kórosnak, ha jelentősen akadályozzák az egyén mindennapi életvitelét.

A kényszerbetegségek *obesszív* és *kompulzív* zavarokból állnak:

- a) *Obessziókról* akkor beszélünk, ha visszatérő, kellemetlen gondolatok, késztetések vagy képzetek jelentkeznek, amelyek szorongást, szenvedést okoznak. Ilyen gondolatok lehetnek:
- a közelálló személyekre vonatkozó kriminális gondolatok (például az anya attól fél, hogy meg ne ölje a gyermekét),
 - perverz gondolatok,
 - félelem a fertőzéstől,
 - agresszív gondolatok,
 - szexuális gondolatok.

Ezek azok a késztetések, amelyek ha bevésszük egy labilis személy elméjébe, perszeverantikus elkövetéshez vezetnek.

- b) A *kompulziók* ismétlődő cselekvéseket jelentenek, mint például az ellenőrzés, rendezgetés vagy gondolati rituálék (számlálás, szavak ismételt elismertetése). Az adott cselekvés megtörténte után a szorongás csökken. A beteg tudja ezek irracionálisát, a gondolatok én-idegenségét, először próbálja elnyomni, de nem sikerül. Fél a környezete megvetésétől, ezért csendben szenved.

A kényszer és a szokás megkülönböztetése jól nyomon követhető a túlzott tisztálkodásnál. Gyerekként elkezdődik az állandó, ismételt kézmosás, fürdés, zuhanyozás. Az állatoknál is megfigyelhető, hogy veszély esetén vadul

tisztálkodni kezdenek, akkor is, ha ez az adott veszély ellen nem véd. Így amikor újra veszélyt érzlelnek, ismétlődő, sztereotip mozgásokba kezdenek. Ugyanez figyelhető meg az elkövetőknél. Valamely érzés (például félelem, szorongás, agresszió) beindítja a folyamatot, és ennek elfojtása érdekében olyan dolgokat tesznek, amelyekről tudják, hogy az adott helyzet ellen nem véd (ölni kezdenek, hogy megszabaduljanak kényszerképzeteiktől). A kényszer gondolatok többnyire félelmetesek és kínzók lehetnek, így például: rémület, horror, agresszió, szeretteink halála, saját magunk elpusztítása. Ez a szokásoknál nem figyelhető meg, mert nem okoznak szorongást. A kényszerbetegségeknel megfigyelhető a képzettársítás, például ha kést fog a kezébe, az jut eszébe, hogy megöl valakit, vagy amikor elhalad egy kút mellett, bele lehet ugrani vagy dobni valakit. Ez az elkövető fejében is ugyanilyen módon összeáll, de e mellé kapcsolódik az ő fantáziája, amelynek folyamatos kielégítését keresi és ily módon képtelen ellenállni az erős késztetésnek.

A feszültségcsökkentésnek több módja létezik. A patológias személyiséghez, mint amilyenek ezek a perszeverantikus elkövetők, az izolációs és annullációs² megoldások köthetők.

Az izoláció a feszültségcsökkentésnek az a módja, amelyben az asszociációs összefüggéseket a személy kikapcsolja, leválasztja az emlékeiből. Egy-egy kínos gondolatot, gesztust, viselkedésmódot elszigetel részint annak indulati hátterétől, részint olyan összefüggésektől, amelyek eredeti formában hozhatnák a tudatába. Nagy indulati terhelésű tiltott helyzetnek, vágynak a maradványa. Különválik benne az indulat és a fantázia képzetanyaga. A személy beiktat valamilyen semlegesnek, esetleg értelmetlennek tűnő (például az állatoknál a korábban említett mosdás) elemet a kínos maradványba. Majd ezt a beiktatott semleges elemet fokozza, esetleg más hasonló közömbös elemek beiktatásával. Ez dinamikus hat, újra és újra rekonstruálódik a tudatban, és egy egész ceremóniarendszer alakul ki, amely az elkövető „védjegye” lesz az elkövetés során.³

Az annulláció tiszta formája gyerekkorban figyelhető meg. Lényege: egy gesztussal vagy egy gondolattal megsemmisíteni valamit, ami megtörtént. Utólag eltörölni valamit, mintha sose lett volna. Az élményfeldolgozás igen primitív módja. A valóság dimenziójának megváltoztatása a valóság feletti hatalom tudata nélkül nem lenne lehetséges. Ez a sajátosság figyelhető meg a szürrealizmusban. Infantilis, önkényes lesz az elkövető szemlélete, és szag-

² A meg nem történtté tétel, azaz általában szigorú önellenőrzésből fakadó érzelmi távolságtartás, érzelmi elkülönülés, érzésmérséklés, szakkifejezéssel: hasítás.

³ Mérei Ferenc: A pszichológiai labirintus. Pszichoteam, Budapest, 1989, 19. o.

gatottá, fegyelmezetlenné teszi a magatartását. Alkalmazkodási nehézségek és kínos, valóságidegen kényszeres vonások jelennek meg.⁴

Tehát míg a szokás végigkíséri, de nem nehezíti az életünket, kifejezi a ragaszkodásunkat különböző dolgokhoz, mert egyfajta biztonságot ad, ezzel el-
lentében a kényszer már betegség, mert túlmegy a szokásokon. Indulhat elő-
ször pótcselekvésként, majd később rögzül perszeverációként, és ezáltal
vonhat maga után életmódváltozást úgy, hogy az elfojtott kényszerek felszín-
re törnek és a cselekmények elkövetése közben nyernek kielégülést, és e ki-
elégülés újraélése folytán az illető magatartásában fixálódnak a cselekedetei.

A perszeveráció kialakulhat viszolygástól, mivel a képzet ellentétét pró-
bálja meg megvalósítani és ez alakul át dinamikus sztereotípiává, vagy kiala-
kulhat úgy is, hogy valami örömrizet társul az adott tárgyhöz, személyhez,
de attól később megfosztják, és azóta azt „kergeti”, és nem képes kielégülés-
hez jutni, ezért sorozatosan próbálkozik.

Ezeknél a személyeknél jól látszik a belső szorongás, amely nem ölt tes-
tet, mint a félelem, nincs arca, csak ködös képe. A személy külső környeze-
tén, a cselekedetek kényszeres viselkedésén keresztül szabályozza a belső
pszichés feszültséget. A saját ideológiája a motiváció. Ezeknél az elkövetők-
nél nem működik fékező mechanizmus, így bűncselekmény elkövetésével
tartja fenn a pszichés egyensúlyt. Nem figyelhető meg náluk sem elaboráció⁵,
sem szublimáció⁶.

Mint említettük, minden kényszeres személyiségnél a korai fejlődésében
kimutatható valamilyen krízis, amelynek megoldhatatlansága vezetett általá-
ban az agresszió és a düh elfojtásához, és ennek következményeként bűnel-
követéshez. Fontos annak a szerepe, hogy melyik szülő milyen mértékben
vett részt a gyermek nevelésében, ugyanis ez segít a kapcsolatok feltárásá-
ban, valamint abban, hogy megérthessük, mi indította a tettest a bűncselek-
mény elkövetésére. Ezeknél a személyeknél, ahol nem volt megfelelő a szo-
cializáció, megfigyelhető a kényszeres viselkedés, sóvárgás, szorongás,
önértékelési zavarok, motivációs elégedetlenség, beilleszkedési és kapcsola-
ti zavarok, depresszív tünetek. Ennek alapján ciklusos viselkedési sztereotí-
piákat figyelhetünk meg, például: vágy-késztetés-növekvő feszültség-visel-

4 Uo. 20. o.

5 A társadalom számára elfogadott pozitív megküzdés a gondokkal, más értelemben: kidolgozottság, felkészülés; feldolgozási mód; megmunkálás.

6 Képes az ösztönfeszültséget szakmába átfordítani például: aki szeret darabolni, hentes lesz. Bővebben: Egy tudattalan folyamat pszichoanalitikus elnevezése, amiben egy szexuális impulzus vagy annak energiája úgy változtatja meg az irányát, hogy egy társadalmilag elfogadott, nem szexuális jellegű cselekvéshez vezet.

kedési sztereotípiá–feszültségcsökkentés.⁷ Az ilyen egyéneknél nehezen lehet felismerni, hogy bűncselekményeket követne el, mert megtanulja elrejtteni az igazi énjét. Ezek a személyek soha nem fognak meggyógyulni, csak tünetmentessé válhatnak.

A perszeveranciáról általában

Magával a fogalommal a XIX. században kezdtek el foglalkozni az *osztrák* kriminalisták, amikor is még egybemosták a modus operandi és a perszeverancia fogalmát. A rendőrség részéről kialakult ugyanis az igény, hogy ismerjék azokat a személyeket, akik folyamatosan megzavarják a közbiztonságot. Akkoriban úgy vélték, hogy a modus operandi egy speciális metodika kifejezésére szolgál, amellyel valaki egy kriminalisztikai cselekedetet el szokott követni. Ez az a miként, amellyel egy tettes bűncselekményét individuális stílusa szerint a technikai kivitelben lefekteti és végrehajtja.

E fogalom kialakulásával meggyorsult a bűncselekmények felderítése. *Hans Gross*⁸ szerint a kriminalisztika tudományának első része a kriminálfenomenológia, amely a következőképpen tagolódik:

- Az „általános jelenségek” mint a bűnelkövető személyisége, szokásai, trükkjei, közlési eszközei.
- A „bűnözés különleges jelenségei”, úgymint a lopásnál, a csalásnál, az emberölésnél, gyújtogatásnál a speciális megjelenési formák.

Ezekből kiderül, hogy Gross a perszeveranciát (akkor még modus operandit) a fenomenológia területére osztja be. Ennek alapján tehát a bűncselekmény az előkészítésénél, a végrehajtásánál és a lehetséges álcázásánál adódó számtalan individuális ismertetőjeltől tevődik össze. (E vizsgálatra az adott okot, hogy ebben az időszakban Kölnben egy férfi mindig gazdag házakba tört be, és nem vitt el semmit, csak evett egy lekváros kenyeret, majd távozott a helyszínről.) Megfigyelték a tetthelyeket, és a megállapításokból arra jöttek rá, hogy egyes bűnözők ismételten alkalmazzák a munkatechnikájukat. Ekkor azonban még nem fedezték fel, hogy ezeknél az elkövetőknél, tetteknél milyen lelki folyamatok játszódnak le. Gross munkái után rájöttek arra, hogy a

⁷ Gerevich József: Kémiai függőségek pszichoterápiája. In: Szőnyi Gábor – Füredi János (szerk.): A pszichoterápia tankönyve. Medicina Kiadó, Budapest, 2000, 17. o.

⁸ Jagermann fogalmait használta fel, rendszerezett ismeretanyagot nyújt és kiszélesíti a szakértői területeket – megnöveli a vizsgálatlan jelentőségét.

modus operandi, mint egy tettösszefüggést azonosító rendszer más, mint a modus operandi mint fenomenologikus⁹ tettekép. Utóbbiból alakult ki a perszeverancia fogalma.

Erich Wulffen vizsgálta azt, hogy mit érezhetnek a sorozatos elkövetők, vagyis mi indítja őket arra, hogy ismételgessék a bűncselekményeiket. Őt okot említ:

- bátorság,
- düh,
- egyszerű utánzás,
- lehetséges babona,
- a „munka öröme”.

Atcherley úgy véli: „ahogy egy személyt ujjnyomatán keresztül azonosítani lehet, ugyanúgy lehetséges a még ki nem nyomozott bűnözőt is azonosítani a munkamódszerének sajátosságán keresztül”¹⁰. Véleményünk szerint ez azonban nem egészen helytálló, mivel míg a tetthelyen felvett ujjnyom papilláris vonalai változatlanok, azaz anatómiailag változatlan tényezőkön alapulnak, addig a munkamódszer lélektani folyamatokon alapszik, amit változtathatnak külső és belső tényezők egyaránt, ezáltal csak egy aránylagos, de sohasem abszolút összehasonlítható érték. Ezt a gondolatmenetet továbbfejlesztve az *angol* bűnügyi rendszer nemcsak a sajátos munkamódszert és a technikát írja le, hanem feljegyzí a tett és a tettes megjelenésének és egyéniségének egyéb sajátosságait. A *német* kriminalisztikai rendszer ilyen sajátosságokat nem ismer.

Az *angol* jogtudósok igen találóan jegyezték meg, hogy a legtöbb bűnözőnél, aki perszeverantikusán követi el bűncselekményeit, „fizikai vagy szellemi vonatkozásban valamilyen »előszeretet« ismerhető fel, szeretik az ételt, az alkoholt, sokat dohányoznak, szeretőket tartanak, feltűnően szeretnek öltözködni, erős illatszereket használnak, ujjjaikkal állandóan zongoráznak és egyéb különlegességeket mutatnak fel”, azaz sajátos karakterisztikus szokásaik vannak.

Ebből észrevehető, hogy ezek mind lélektani folyamatok eredményei, de a tudomány még olyan kezdetleges volt, hogy a tudósok nem kapcsolták ösz-

⁹ Fenomenológiának nevezzük a századforduló idején a filozófiában érvényre jutó újfajta leíró módszert, valamint a belőle kifejlődő a priori tudományt; az utóbbinak az a rendeltetése, hogy szigorúan tudományos filozófia elvi organonja legyen, s következetes alkalmazása révén valamennyi tudomány módszertani reformját lehetővé tegye – megalkotója Edmund Husserl.

¹⁰ James W. Osterburg – Richard H. Ward: *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past*. Matthew Bender and Company Inc., New Providence, 2010

sze a pszichológiát és a kriminalisztikát. Ez volt a második lépés a persze-
verancia önállóságához.

A következő tudományos állomás az *Amerikai Egyesült Államok* volt, ahol az elkövetés helyéhez való ragaszkodást kezdték el vizsgálni. Megállapítható azonban, hogy az angol *modus operandi* az amerikainál sokkal speciálisabb és közelebb áll a perszeverancia mai tudományos vizsgálatához.

Meghatározó eredményt a *francia* kriminalisták mutattak fel¹¹, ők tettek először különbséget a *modus operandi* és a perszeverancia között. Hivatásos és megrögzött bűnözőkről beszéltek, ebből kiderül, hogy a perszeverancia a megrögzött bűnözőkre vonatkozik, akiknél a bűncselekmény háttérében lélektani folyamatok állnak, míg a hivatásos bűnözők esetében a haszonszerzés dominál és a hasonló módszer csupán egyfajta rutin, előre meghatározott, profin kivitelezett, amivel az egyszerűsége törekszenek. A francia kriminológusok is megalkották a saját *modus operandi*-rendszerüket, de ezt a kriminalisták „felbontott *modus operandinak*” nevezik, mivel egyértelműen elkülöníthetők benne a megrögzött bűnözők (tehát a perszeverantikus személyiségek) és a hivatásos bűnözők.

A perszeverancia mai fogalma

A perszeverancia fogalmát napjainkban két oldalról közelíthetjük meg. Jogi megközelítésben az elkövetési módhoz való állhatatos és kitaró ragaszkodást jelent¹². Olyan felvett magatartásról van szó, amely az alapvető személyiségjegyekre alapozottan éveken keresztül formálódik, majd stabilizálódik, és a szokások készségezerűvé, dinamikus sztereotípiává válnak.

Ebből a fogalomból kiderül tehát az, hogy ez a ragaszkodás a jog szerint tudatos, nem befolyásolja a beszámítási képességet, az elkövető nem menthető fel kóros elmeállapot miatt.

A *modus operandi* tágabb fogalom, mint a perszeverancia, mivel a személyiségprofilhoz igazodó elkövetési mód. A *modus operandi* tulajdonképpen gyűjtőfogalom, a büntetőjogi értelemben vett elkövetési magatartáson túlmenően kiterjed más azonos elkövetési módokra is, amelyeket profi bűnözők alkalmaznak. A perszeverancia ennél szűkebb kategória, amelybe azok a sze-

¹¹ A Secrétaire Général der Organisation Internationale de Police Criminelle kölcsönös támogatásával jutottak erre a gondolatmenetre.

¹² Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005*

mélyek tartoznak, akik állhatatosan ragaszkodnak az elkövetés személyéhez, módjához, tárgyához, eszközhöz vagy helyéhez. Ezeket a cselekményeket lelki erők uralják. Ennek alapján a perszeverancia következő fajtáit különböztethetjük meg:¹³

- a) *Személyhez való ragaszkodás (perseveratia subiecti)*: az elkövetőnek a ki-
szemelt áldozatok egy bizonyos fajtájához való ragaszkodása. Például *Karl
Denke*, aki kizárólag inasokat ölt meg.
- b) *Módhoz való ragaszkodás (perseverantia modi specialis)*: ahhoz a miként-
hez való konok ragaszkodás, amellyel a bűncselekményt elkövetik.
- c) *Tárgyhoz való ragaszkodás (perseveratia objecti)*: az azonos tárgyak eltu-
lajdonításához való ragaszkodás. Ez titkolt ösztönkielégülésre vonatkozó,
kiegyenlítődésre való törekvésben rejlik.
- d) *Eszközhöz való ragaszkodás (perseveratia instrumenti)*: az emberöléseknél
vagy azok kísérletének végrehajtásánál azonos vagy hasonló eszközökhöz
való konok ragaszkodás. Ezt nehéz elhatárolni a módhoz való ragaszkodás-
tól, mivel azzal mindig szoros kapcsolatban áll.
- e) *Helyhez való ragaszkodás (perseverantia loci)*: a tettesnek a tetthelyhez va-
ló ragaszkodása. Ez előfordulhat akár úgy, hogy közvetlenül a tett elköve-
tése után egy kevert motívumból kiindulva, abból a célból, hogy még egy-
szer szexuális kielégüléshez jusson, esetleg kíváncsiságból, vagy
mindkettőből. A második lehetőség a korábbi időkből származó átélt élmé-
nyek alapján, amelyek rá kimondottan örömmel hatottak. A harmadik eset-
ben áldozatának nyughelyeként, abból a célból, hogy a cselekmény újbóli
átélésével ismét kielégülést találjon.

A pszichológia perszeverációként ismeri ezt a fogalmat és mélylélektani szempontól közelíti meg. A szó jelentése¹⁴: szavak, cselekedetek céltalan ismételtetése. A perszeveráció az anticipációval ellentétes irányban ható jelen-
ség; oka, hogy valamely korábbi elem aktív marad, és újra felbukkan a fel-
színen. Ha több reflex ugyanabban a sorrendben sokszor megismétlődik, az
ismétlődő körülmények között létrejövő ingerületek (serkentések és gátlá-
sok) elrendeződése és eloszlása a kérgekben egyre jobban rögződik, és az
egész reflexlánc könnyen felidézhető. Ez az úgynevezett dinamikus sztereo-
típia, amit már a jogi-kriminálisztikai fogalomnál érintettünk. Egy példán ke-

13 Oskar Wenzky: Zur Untersuchung der Berbrecherperseveranz. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1959, S. 225–229. o.

14 Gósy Mária – Markó Alexandra: Szegmentumsorok hibás kivitelezése a beszédprodukcióban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 203. o.

resztül talán jobban bemutatható, hogy egy elkövetőben hogyan és miért jön a felszínre mindig ugyan az a képzet, és ez hogyan rögzül.

*Az énekpedagógus feladata, hogy felébressze a diákban a helyes hang és művészi előadás iránti érzéket, azaz hogy megtalálja és megteremtse azokat a feltételeket (kialakítsa azokat a feltételes reflexeket), amelyek mellett a leendő énekes a zenében a legművészebb eszközzel ki tudja fejezni az elképzeléseit, a mondanivalóját.*¹⁵

Ezt tapasztalhatjuk az elkövetőnél is: a külső környezet minden lehetséges tényezőjéből képződhet olyan ingerület (akár a helyszín idéz fel benne valamilyen emléket, akár a sértett viselkedése váltja ki), amely rögzül és kötődést vált ki. Az elképzeléseket és az azokat megvalósító eszközöket ugyanúgy feltételes reflexek révén kell összekapcsolni, mint bármilyen más mozgásos tevékenységet. Ez emlékezéshez vezet. Az emlékezés egyik legfontosabb mozzanata a bevésés, amely lehetővé teszi, hogy a tapasztalatainkat rögzítsük. A résztvékenységek sora egységes jelentésű együttesbe szerveződik, és így az egyik részmozzanat a másik részmozzanat kiváltója.

Ezekből a mozzanatokból összeáll egy személyiségprofil, egy azonosításra alkalmas kép, ami olyan, mint egy aláírás: csak az elkövetőre jellemző.

A perszeverancia a büntetőjog tükrében

Mint utaltunk rá, vannak olyan bűncselekmények, amelyekre jellemző a perszeverancia, és vannak olyanok, amelyeknél kizárt. A 2. számú táblázatban nem taxatív, hanem csak példálózva csoportosítottuk az egyes bűncselekményeket.

Ahhoz, hogy megértsük, hogy ezek a bűncselekmények hogyan válnak perszeverantikussá, meg kell vizsgálnunk más mentális zavarokat, amelyekből kialakulnak ezek az elkövetési magatartások. A következő kényszerbetegségek¹⁶ megvizsgálásával közelebb jutunk a perszeverancia keletkezéséhez:

¹⁵ Kerényi Miklós György: Az énekpedagógia tudományos alapja. Gondolat Kiadó, Budapest, 1960

¹⁶ DSM IV csoportjába tartozó betegségek. A DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) a mentális betegségek statisztikai és diagnosztikai kézikönyve. Mentális (vagy pszichológiai természetű) betegségek diagnosztizálására az Egyesült Államokban és Európában is egyre gyakrabban a DSM-et használják. Magyarországon a büntetés-végrehajtás rendszerén belül csak és kizárólag az Igazságügyi Megfigyelő és Elemző Intézet szakemberi diagnosztizálhatnak mentális betegségeket, de nálunk az ICD-t (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) használják, azaz a betegségek nemzetközi osztályozási rendszerét, magyar rövidítéssel: a BNO-t.

2. számú táblázat

Az egyes bűncselekmények a perszeverancia viszonylatában

Tipikus	Lehetséges	Kizárt
perszeverancia		
Emberölés	Lopás	Közokirat-hamisítás
Testi sértés	Csalás	Pénzmosás
Szemérségtét	Rongálás	Hamis vád
Erőszakos közöszülés	Rablás	Csödbűncselekmény
Megrontás	Kifosztás	Rossz minőségű termékek forgalomba hozatala

Trichotillománia: A hajszálak kitépkedése ritualizált cselekvés, átmeneti feszültségoldással jár. A hajszálakat a betegek nagy része megnyalja, megrágja, esetenként meg is eszi. Nyugalmi helyzetben gyakoribb, például tanulás, tévézés, olvasás.

Kleptománia: Ellenállhatatlan késztetést éreznek apró, számukra értéktelen dolgok eltulajdonítására. A lopás előtt fokozódó feszültséget éreznek, ez után pedig maga a lopás örömet vált ki, amelyet szégyen követ. Ezek a személyek tisztában vannak tettük társadalmi és jogi megítélésével.

Pirománia: Az illető szándékosan, céltudatosan, ismételt gyújtogat, ez számára élvezetet, örömet szerez. A kisebbségi érzés kompenzálásaként értékelhető, ahol a beteg a saját hatalom iránti vágyát éli ki patológias módon. Az ítélőképesége megmarad, a gyújtogatás nem bosszú vagy politikai ok. *Freud* szerint a pirománia hátterében szexuális zavar állhat, a tűz a szexualitás szimbolikus megjelenítése.

Fetisizmus: Élettelen tárgy használata szexuális vágy felkeltésére és szexuális öröm-szerzésre. A fétisek valamely formában a testhez tartoznak, mint a ruhák vagy a lábbelik. Nem nevezhető zavarnak mindaddig, amíg nem vezet rítusokhoz, esetleg olyan kényszerítő és elfogadhatatlan viselkedéshez, hogy befolyásolja a közöszülést, és az egyénnek szenvedést okoz.

Exhibicionizmus: Állandó vagy ismétlődő hajlam arra, hogy nemi szervét megmutassa idegeneknek nyilvános helyen anélkül, hogy szándékában állna bárkivel is közelebbi kapcsolatot létesíteni. Ez stressz és krízis idején válhat kifejezetté, de köztes időben semmilyen jele nincs. Az exhibicionizmus ösztönfeszültsége, az önmaga mutogatásának az igénye átvészölhető a film, a színház, a színművészet iránti érdeklődésbe, és olyan pálya választása felé irányítja a személyt. Ha ez nem következik be, akkor fordul át bűncselekménybe.

Voyeurizmus: Állandó vagy ismétlődő hajlam arra, hogy másokat intim, szexuális viselkedésük alatt meglessen, például vetkőzés közben, miközben a sértettnek erről nincs tudomása.

Pedofília: Pubertás körül lévő gyerekek iránt érzett szexuális érdeklődés. Idesoroljuk azokat is, akik felnőtt szexuális partnert preferálnak, de ennek tartós hiányában a partnert gyerekkel pótolják.

Frottörizmus: A kifejezetten férfiakra jellemző nemi eltévelyedés egyik formája. A zsúfoltságot, közlekedési eszközöket kihasználva oly módon élnek át kielégülést, hogy a nemi szervüket a ruhájukon át vagy éppen csupaszon hagyva egy másik személyhez dörzsölik.

Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy az ilyen kényszerbetegkegnél – és ebből kialakulva a perszeverantikus elkövetőknél is – a domináló tényező egyfajta szükségletkielégítés. Csökkenteni akarja a bűncselekmény előtti pszichés feszültséget, az izgalmi állapota a hajtóereje. Ez az erő pedig attól függ, hogy milyen személyiségtörés történt. Ezáltal a bűncselekmény ösztönzavar következtében jön létre.

Szondi szerint a kényszerbetegségeknek négyféle megvalósulási formájuk lehet:¹⁷

- a) fizikai betegség alakul ki,
- b) olyan szakmát választ, amelyben kiélheti,
- c) családi patológiába épül be,
- d) bűnöző lesz.

Közelebről: előfordulhat, hogy egy gyerekkori parafilíát¹⁸ elfojtanak, és felnőtt korban ebből alakul ki az állhatatos ragaszkodás bizonyos személyekhez és dolgokhoz. Mint említettük, sok esetben szexuális aberráció áll az effajta elkövetés hátterében, ezért ezt érdemes részletesebben megvizsgálni.

A parafilíák esetén a szexuális vágy és kielégülés nem egy másik nemhez tartozó, felnőtt korú személyre irányul, hanem más, szokatlan, eltérő utat keres magának. Ezeknél a személyeknél a félelem átélése szükséges az izgalmához, kizsákmányoláshoz, miközben törekszik cselekedetének elkövetésére, szégyenérzettel, másokra való veszélyességgel, illetve kettős étellel párosul. Nehéz észrevenni az ilyen jeleket egy személyiségen, mert hiányoznak azok a látványos jelek, amelyek például az alkohol- vagy drogfogyasz-

¹⁷ Idézi Noszlopy László: Sorselemzés a kísérleti ösztöndiagnosztika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989

¹⁸ A pszichológiában és a szexológiában olyan rendellenes szexuális viselkedés, amelynek lényege valamely tárgyhoz, speciális szokáshoz, illetve serdülőkorúnál fiatalabb emberekhez való vonzódás szexuális örömforrásként és ezzel egy másik személy pszichés, fizikai károsodását idézi elő.

tóknál megjelennek. A perszeverantikus bűnözők „habzsolni” kezdik a bűncselekményeket, ez az élvezet csökkenéséhez vezet, ami az ingerek erősítésére és mindenáron való elérésére ösztönzi, ezáltal megismétli tettét, feltehetően a fantáziájában bekövetkezett módosulás szerint, amely akár brutálisabb is lehet.

Hoyer Mária szerint a szexaddikció valamiféle vágytörekvés, intimitás-probléma, látszólag minden rendben van a személy életében, de mégis valami hiányzik. Nem egy esetben az elkövető a sértett halálától várja a megnyugvást, mint a játékfüggő a nyeréstől.

Bűnözői típusok elhatárolása

A perszeverancia általában erőszakos bűnelkövetőknél figyelhető meg, náluk rajzolódik ki ugyanis jobban ennek a jelentősége. Például egy lopás esetén az, hogy az elkövető a zárat mindig fúró segítségével töri fel, nem esik bele a perszeverancia fogalomkörébe. Ennek pusztán technikai okai vannak. Míg az erőszakos elkövetőknél kialakul valamilyen lelki folyamat, amely elindítja a bűncselekményt, és amely a háttérbe húzódva végigkíséri a bűncselekmény elkövetését. Természetesen egy lopássorozatnál is beszélhetünk perszeveranciáról, de csak akkor, ha a betörésnek konkrét célja van. Tegyük fel, az elkövető fetisizsra és vonzódást érez a görög vázák iránt. Itt már áll egy lelki kötődés, amely miatt a bűncselekményt elköveti. Nem mást akar elhozni a lakásokból, hanem mindig csak a görög vázákat. Ilyenkor lehet szó perszeveranciáról.

A továbbiakban azonban csak az erőszakos elkövetők körében keressük a perszeverancia lélektani okait, különös tekintettel a sorozatgyilkosokra.

Sorozatgyilkos az, aki legalább öt embert megöl. Mindegyiküknél megfigyelhető, hogy általában egy esetben egy személyt ölnek meg. Van náluk egy lenyugvási idő, majd újra folytatják. Tipikusan húsz és harminc év közötti férfiak. Fontos számukra a dominancia, a manipuláció, a hatalom és a mások feletti kontroll. Az áldozatok általában hasonlítanak egymásra.

A sorozatgyilkosok előforduló közös jellemzői:

- *tinédzserkorukban álomvilágban/fantáziavilágban élnek, amelyet ők kontrollálnak, és ezt valóstítják meg felnőtt korukban;*
- *a fantázia világához képest kiábrándul, és újra elköveti;*
- *nincs kapcsolat az áldozat és az elkövető között;*

- lehet, hogy az áldozat hasonlít valakire, és ezért irányul rá a támadás, de semmilyen racionális ok nincs arra, hogy ki miért lesz sorozatgyilkos;
- túlzott brutalitás figyelhető meg;
- valaminek a megszerzésére törekszik (ez lehet a sértett valamely személyes tárgya, vagy egy érzés újra átélése);
- szigorú apai fegyelem;
- csendes típusok, inkább elfojtó személyiségek;
- kóros reakciókészség jellemzi őket.

Befejezés

Végezetül visszanyúlunk a tanulmány elején megfogalmazott kérdésekhez. A kriminalisztikában fontos szerepet játszik a perszeverancia, mert ha megválaszoljuk a hét fő kriminalisztikai (alap)kérdést, akkor rájöhethünk arra, hol vannak a kapcsolódási pontok a bűncselekmények között, ám ha a pszichológiai fogalmat nézzük, a perszeverációt nem tudatos tevékenységként értékelhetjük, amely feltehetően gyermekkorban – a bevésődés következtében – dinamikus szereotípiává vált, és amely felnőtt korban kényszerképzetként jelenik meg az elkövető testeiben.

Azt is mondhatjuk, hogy míg a jogtudományban minden a rómaiaknál kezdődött, addig a pszichológiában minden a gyermekkorra vezethető vissza.

A perszeverancia kriminalisztikai jelentőségét abban látjuk, hogy felismerésének, ismeretének segítségével a sorozatelkövetéseknél gyorsabb és ezzel egyidejűleg eredményesebb lesz/lehet a nyomozó hatóság. Az elkövetések között általában van egy nyugalmi időszak, amelyet érzelmi lehűlésnek is neveznek. Ez is alátámasztja azt, hogy a hatóságnak szüksége van arra, hogy támogatást kapjon szakértőktől, és lehetőség szerint az újabb érzelmi fűtöttség előtt fogva tartsák a terhelteket. Ez a periódus tarthat napokig, hetekig, hónapokig vagy éppen évekig is. A legtöbb perszeverantikus elkövető pszichopata (lelki beteg), mivel általában személyiségzavarosak és nem elmebetegek. Így gyakran normálisnak és kedvesnek tűnnek, ennek a környezethez való alkalmazkodásban van szerepe (*Hervey Cleckley* amerikai elmeorvos a józan ész álarcának nevezi ezt a jelenséget). Ezzel azonban megnövekszik az áldozatok száma, és elvesznek vagy gyengülnek a nyomok. A gyilkosságokat hasonló módon követik el (például az áldozatokban mindig van valami közös vonás: kor, nem, foglalkozás stb.), és ez az, amit a nyomozást végzőknek észre kell venniük, mert ez jelentősen megkönnyíti és meggyorsítja a munkájukat.

A tanulmányunkkal egyúttal némi betekintést kívántunk nyújtani a sorozatalkövetők belső, lélektani folyamataiba. Igyekeztünk a lehetőségek szerinti legszélesebb pszichológiai megközelítést alkalmazni arra vonatkozóan, hogy ezeket a nehezen megérthető, az emberi morál által el nem fogadható magatartásokat a megértés tudományos fókuszába helyezzük. Segítségül olyan tudományt választottunk, amely sokak szemében távolinak tűnhet a jog karakterisztikus vonalasságától, mégis: lehetőség a közös, interdiszciplináris megközelítésre.

BUDAHÁZI ÁRPÁD

Poligráf a büntetőeljárásban

A büntetőeljárások gyorsabbá és eredményesebbé tétele mindig is foglalkoztatta a jogalkotót, a jogalkalmazókat és a szélesebb értelemben vett közvéleményt is, hiszen az emberek szubjektív biztonságérzete nem javulhat anélkül, hogy ne lehessenek biztosak abban, hogy a bűncselekmény elkövetőjét a nyomozó hatóság felderíti és a bíróság – a vádlott bűnössége és büntethetősége esetén – kiszabja az igazságos büntetést. Ahhoz azonban, hogy a gyors felelősségre vonás teljesülhessen, bizonyítékokra van szükség, megkérdőjelezhetetlen és gyorsan beszerzett bizonyítékokra. A tanulmányban a poligráfot kívánom vizsgálni, amely véleményem szerint alkalmas lehet arra, hogy a megfelelő irányba orientálja a nyomozást azzal, hogy erősíti és gyengíti a bizonyítékokat, valamint a vizsgálat következményeként – ideális, de egyáltalán nem ritka esetben – újabb bizonyítékokhoz juttatja a hatóságot.

Bár a poligráfot több mint három évtizede alkalmazzák hazánkban, a büntetőeljárásban betöltött helyéről és szerepéről máig nem jött létre konszenzus. A kezdetektől vitatott például a poligráfos vizsgálat alanya. A hatályos büntetőeljárási törvény a gyanúsított vizsgálatát teszi lehetővé, de igényként fogalmazódhat meg, hogy a bíróság elől se legyen elzárva a vallomások poligráfos ellenőrzése. A vita még kiélezettebb a tanú esetében: lehetővé kell-e tenni a tanú poligráfos vizsgálatát? A poligráf rendszertani elhelyezése sem tisztázott. Bár a vizsgálatot szaktanácsadó végzi, vannak azonban olyan elemei, amelyek a kihallgatásra emlékeztetnek, de felfedezhető benne a szakértői vizsgálat és a felismerésre bemutatás jellemző vonásai is. A konszenzusos jogi környezet kialakítása indokolt lenne, mert a bő három évtizedes hazai gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, nem szabad lemondani a poligráfról mint az igazságkeresés egyik fontos eszközéről. Szükség lenne a megfelelő és pontos jogi szabályozására.

A poligráfos vizsgálat alanya

Az egyik legvitatottabb kérdés, hogy ki lehet a poligráfos vizsgálat alanya. Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 180. § (2) bekezdése sze-

rint „a gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”. A 182. § (2) bekezdés úgy rendelkezik, hogy „szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják”. A Be. rendelkezései alapján megállapítható, hogy a poligráfos vizsgálat alanya fő szabályként a gyanúsított. Az a következtetés is levonható, hogy a poligráf igénybevételére a nyomozás folyamán kerülhet sor, mivel a törvény fő szabályként a gyanúsítottnál tesz említést a poligráfról. További ok, hogy a bírósági eljárásban nem vesz részt szaktanácsadó, ezért kizárt annak a lehetősége, hogy a bíróság szaktanácsadót rendeljen ki a poligráfos vizsgálat elvégzésére. Ezt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság 4/2007. számú BK véleménye is, amely kimondta, hogy a bírósági eljárásban poligráf nem alkalmazható. A technikai szempontok is ellentmondanak a poligráf bírósági eljárásban való igénybevételének: a terhelt már megismerte a nyomozás iratait, a tanúk tudomására jutott sok adat a kihallgatások és a szembesítések során, ilyen körülmények között kivitelezhetetlen a vizsgálat.¹ A poligráfos vizsgálat további követelménye, hogy csak olyan gyanúsítottal szemben lehet lefolytatni, aki korábban vallomást tett és nem élt hallgatási jogával.

A poligráf és az alapelvek

A büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy összhangban legyen az alapelvekkel, az alapelvek ugyanis nem sérülhetnek. E követelmény a poligráfra is igaz, mivel a vizsgálatot úgy kell végezni, hogy a lehető legkisebb mértékben korlátozza az alapelvekben foglalt követelményeket. A szakirodalom képviselői azért nem fogadták el sokáig a poligráfot, mert azt tartották róla, hogy az alkalmazása a büntetőeljárás alapelveibe ütközik. A gyanúsított poligráfos vizsgálata kapcsán két alapelv érvényesülését vizsgálok: az ártatlanság védelmét és az önvádra kötelezés tilalmát.

Az ártatlanság védelme

Az ártatlanság védelmét a Be. a következőképpen fogalmazza meg: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.” A poligráf felhasználása csak látszólag

¹ Kertész Imre: A poligráfos vizsgálat helye a büntetőeljárásban II. rész. Főiskolai Figyelő, 1991/1., 9. o.

ütközhet ebbe az alapelvbe, a poligráf alkalmazása ugyanis nem képzelhető el a gyanúsított közreműködése nélkül, és a nyomozó hatóság nem kezeli (és nem is kezelheti) bűnösként a vizsgálat alanyát. Ha a gyanúsított tényleges és kizárólagos önkéntessége alapján valósul meg a poligráf vizsgálat, nem ütközhet az ártatlanság védelmének alapelvébe, tekintettel arra, hogy a bűnösség bizonyítása (a vád bizonyítása) továbbra is a vádlót terheli.

A poligráffal végzett vizsgálatok szigorú önkéntessége láthatóan megmutatja annak az állításnak az alaptalanságát, hogy a poligráf alkalmazása nem más, mint az ártatlanság védelmének megsértése a kivizsgálás alatt álló egyént illetően.²

Az ártatlanság védelmének fogalmi elemei:

- a) a tisztesség védelmezése (*praesumptio boni viri*);
- b) a bizonyítási teher (*onus probandi*);
- c) kétség esetén a terhelt javára döntés (*in dubio pro reo*).

Míg a modern büntetőeljárás alapvető követelménye a tisztesség védelmezése (*praesumptio boni viri*) és a kétséget kizáróan nem bizonyított tény terhelt terhére történő értékelésének tilalma (*in dubio pro reo*), addig a kriminalisztikai tanulmányok gyakran írnak az emberi hazugság vizsgálatáról, szinte azt sugallva, hogy a vizsgálat alá vont személy szava fő szabályként kétségbe vonható. A szóbeli vallomás ellenőrzésével foglalkozó szakértők egy része tiltakozik a hazugságvizsgálat szóhasználat ellen, hiszen a vizsgálat alá vont személy szóbeli közléseinek ellenőrzése kapcsán nem a hazugságot kell vizsgálni, hanem az őszinteséget, másképpen fogalmazva: a vallomás szavahihetőségét.³ Ha a gyanúsított nem vállalja a műszeres vizsgálatot, még gondolatilag sem lehet úgy értelmezni, hogy a bűnösségét leplezi ezzel.

Az önvádra kötelezés tilalma

A Be. 8. § alapján „Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallo-
mást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatasson”.

² Vitalij Mitricsev – Jurij Holodnij: Poligráf mint a tájékozódásra szolgáló kriminalisztikai információk megszerzésének eszköze. Rendészeti Szemle, 1994/2., 102. o.

³ Hautzinger Zoltán: Az igazságügyi őszinteségvizsgálat. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK, Pécs, 2004, 43. o.

Az önvádra kötelezés tilalma csak a vallomásra korlátozódik, nem alkotmányellenes az olyan dokumentum rendelkezésre bocsátása, amely inkrimináló lehet.⁴

A poligráf orientálja a nyomozást, a vizsgálattal megszerzett információk alapján általában bizonyítékokhoz jut a nyomozó hatóság. Ha közvetetten is, de a gyanúsítottak számolnia kell azzal, hogy akár önmaga ellen is bizonyítékot szolgáltathat, ha aláveti magát a poligráfos vizsgálatnak. Erre azonban őt senki sem kényszerítheti, csak a beleegyezése esetén végezhető el rajta a vizsgálat.

A poligráfos vizsgálat nyomán a bűnös terhelt csak önmagát terhelő valamást tehet. Vagy igazat mond, és ezzel saját maga ellen szól, vagy hazudik, és a gép leleplezi: az eredmény majdnem ugyanaz.⁵ Vajon mi készítheti az ilyen terhelte a vizsgálatba való beleegyezésre? Talán abban bízunk, hogy be tudja csapni a gépet, vagy úgy gondolja, hogy ha nem veti alá magát a vizsgálatnak, az a bűnösségét bizonyítja. Mindkét esetben a terhelti téves következtetést ki lehet küszöbölni, ha a nyomozó hatóság teljes körű tájékoztatást ad, a vizsgálat alanyának a figyelmét fel kell hívni ugyanis arra, hogy egyrészt a vizsgálaton való részvétel megtagadása nem értékelhető a vétkessége bizonyítékeként, másrészt a vizsgálat eredménye a bíróság számára nem kötelező érvényű, hanem azt az egyéb bizonyítékokkal együtt értékeli.

Megállapítható, hogy a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően alkalmazott poligráf nem sérti az ártatlanság vélelmét, sem az önvádra kötelezés tilalmát.

A poligráfos vizsgálat és a tanú

Mostanáig a Be. nem rendelkezett a tanú poligráfos vizsgálatáról, ez bizonytalanságot szült a jogalkalmazók körében, egy részük úgy vélte ugyanis, hogy a büntetőeljárás törvény kifejezetten tiltaná a tanú poligráfos vizsgálatát, ha a jogalkotói szándék ez lenne. Mivel tiltó szabályt nem tartalmazott a Be., ezért – véleményünk szerint – írásos beleegyezése esetén a tanút is alá lehet vetni a poligráfos vizsgálatnak. A Legfőbb Ügyészség azonban az elmúlt hat évben kétszer is kifejtette álláspontját, és nem tartotta megengedhetőnek a tanún végzett vizsgálatot.⁶

⁴ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004. 83. o.

⁵ Erdei Árpád: Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 1988. március, 216. o.

⁶ A Legfőbb Ügyészség Nyomozás-felügyeleti és Vád-előkészítési Főosztálya által 2005 júliusában kiadott NF.3797/2005/10-1. számú, a poligráfos hazugságvizsgálatok alkalmazhatósági körét érintő áll-

A kutatás folyamán megkérdezett szaktanácsadók egyöntetűen fogalmazták meg, hogy a Legfőbb Ügyészség állásfoglalása egy igen fontos felderítést segítő eljárást vett ki a nyomozó szervek kezéből. A poligráfos vizsgálat ugyanis az elsődleges verziók gyors ellenőrzését és ezzel a vétkes személyek kizárását teszi lehetővé, megteremtve a lehetőségét annak, hogy a nyomozás mielőbb a valódi elkövetők irányába folytatódhasson. Ezzel olyan eszközt ad a felderítést végző nyomozó szerveknek, amely például az áldozat eltüntetésével leplezett emberölésekben, „önrablásoknál”, zárt elkövetői körrel jellemzett lopásoknál mással nem pótolható. Abban az esetben viszont, ha a megalapozott gyanú közlése és a gyanúsított kihallgatása már megtörtént, akkor – az ügyet érdemben előrevivő – poligráfos vizsgálat lehetőségei erősen beszűkülnek.

Az állásfoglalásnak azonban nem az lett a következménye, hogy 2005-től tanú ne lenne alanya a poligráfos vizsgálatnak. A kutatás során is megbizonyosodtam arról, hogy folynak a vizsgálatok, de megynként eltér, hogy tanú esetében lehetőség van-e a poligráf alkalmazására. Új helyzetet teremtett, hogy 2011. július 4-én az Országgyűlés elfogadta az *egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról* szóló törvényt, amely úgy módosította a Be.-t, hogy kiemelt jelentőségű ügyekben lehetővé vált a tanú poligráfos vizsgálata. Kérdéses, hogy ennek milyen hatása lesz olyan ügyekre, amelyek nem kiemelt jelentőségűek. Úgy gondolom, abból, hogy a jogalkotó kifejezetten a kiemelt jelentőségű ügyekben tette lehetővé a tanú poligráfos vizsgálatát, az következik, hogy erre más ügyekben nem lesz lehetőség. Ha ez a helyes értelmezése a jogalkotói szándéknak, felvetődik a kérdés: mi indokolja a tilalmat a nem kiemelt jelentőségű ügyekben? A poligráfos vizsgálat megbízhatósága és feltételei, garanciái adottak, véleményem szerint nem indokolt a különbségtétel.

A tanú poligráfos vizsgálatához kapcsolódó vita nem új keletű. Gyökere, hogy a Be. nem ismeri a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személy

lásfoglalása a felnőtt korú gyanúsítottnál engedi a poligráfos hazugságvizsgálatot, és megtiltja azt a tanúk és sértettek esetében. Ugyanezt teszi az Ig. 404/2009. Legf.Ü. számon kiadott emlékeztető 209/b. pontja: „A poligráfos vizsgálattal kapcsolatban az 1994. évi XXXIV. törvény 41. §-a, a Be. 180. §-ának (2) bekezdésétől részben eltérő tartalmú szabályokat tartalmaz. A Be. 11. §-ának (2) bekezdése szerint a büntetőeljárásra a Be. szabályai az irányadók. Minthogy a Be. 180. §-ának (2) bekezdése szerint a terhelt vallomását lehet a nyomozás során poligráf alkalmazásával ellenőrizni: arra kizárólag az eljárás nyomozati szakában és csak felnőtt korú terhelttel kapcsolatban kerülhet sor.” A Legfőbb Ügyészség abból indul ki, hogy a büntetőeljárásban a Be.-t kell alkalmazni, és az Rtv. [sem a személy- és tárgykörzésről szóló 2001. évi XVIII. törvény 12. § (1) bekezdése] nem írhatja felül a Be. azon szabályozását, miszerint csak a gyanúsított vizsgálható poligráffal.

fogalmát (csupán a titkos adatszerzésnél használja a kifejezést) és jogi helyzetét. Ha fennáll a megalapozott gyanúja annak, hogy valaki elkövette a bűncselekményt, gyanúsítottként szerepelhet a büntetőeljárásban. Ha viszont csupán a bűncselekmény elkövetésének gyanúja áll fenn, és nincs elegendő – személyre vonatkozó – bizonyíték ahhoz, hogy meggyanúsítsák⁷, tanúként hallgatják ki, így a tanú jogi helyzete az, amely meghatározza jogait és kötelességeit, az egyszerűen gyanúsítható személy ugyanis nem valóságos alanya az eljárásnak, ha önkéntes alapon vállalja, a felderítés kezdeti szakaszában alávethető a vizsgálatnak.

Az eljárás alá vont személyek kapcsán eltérő állásfoglalás alakult ki a szakmában is. E tárgyban *Erdei Árpád* azon a véleményen van, hogy a poligráf alkalmazására nem kerülhet sor az eljárási jogok tisztázása nélkül. Meggyőződése szerint a tanú poligráfos vizsgálata nem megengedhető, mivel amíg a terhelt számára a poligráfos vizsgálat előnyökkel is járhat, addig a tanú esetében inkább csak hátrányokról lehet beszélni.⁸

Ezzel ellentétben *Kertész Imre* azon az állásponton van, hogy tanú esetében is megkísérelhető a poligráfos vizsgálat alkalmazása, ha kétségesseé válik a tanú vagy a sértett őszintesége. Egyik írásában leszögezte, hogy nem ért egyet azzal az állásponttal, amely szerint: „A gyanúba vett személy csak a gyanúsítás közlése után és kényszermentes hozzájárulása esetén vethető alá poligráfos vizsgálatnak, tisztázatlan helyzetű személlyel szemben a vizsgálatot nem szabad folytatni.” Kényszermentes helyzetben az állampolgár joga eldönteni, hogy adja-e hozzájárulását és aláveti-e magát a vizsgálatnak, vagy sem.⁹

A személy csak olyan szempontból tisztázatlan helyzetű, hogy a törvény valamilyen kitételének nem felel meg, a nyomozó hatóság azonban valamilyen szinten el tudja helyezni vagy a gyanúsítottak vagy a tanúk körében.

Kertész egy másik tanulmányában azt írja, hogy „*önkéntes beleegyezése esetén senki sem zárható ki eljárásjogi helyzete miatt abból, hogy – ha kívánja – ilyen módon is tisztázza szerepét a bűncselekmény elkövetésében. Ehhez az kell, hogy az érintett személy ne csak a vizsgálat lényegéről és céljáról kapjon megfelelő felvilágosítást, hanem arról is, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem tekinthető gyanúsítottnak, joga van megtagadni*

⁷ „De lege ferenda helyesnek tartanánk, ha a nyomozás elrendeléséhez és a gyanúsítottá nyilvánításhoz nem lenne szükség »alapos« gyanúra. Ez leegyszerűsíténé az eljárást és az érintett személy jogainak védelmét is hatékonyabbá tenné, ha megtudná, hogy vizsgálják, elkövetett-e bűncselekményt, lehetőséget kapna védekezésre attól a pillanattól kezdve, hogy a gyanú árnyékot vet rá.” Kertész Imre: *Dio-genész lámpása vagy elektronikus vállatópad?* Magyar Jog, 1992/11., 655. o.

⁸ Hautzinger Zoltán: i. m. 48. o.

⁹ Kertész Imre (1991): i. m. 12. o.

részvételét a vizsgálatban és e tény nem értékelhető őt terhelő adatnak, beleegyezésével viszont hozzájárulhat a bűncselekmény körülményeinek tisztázásához, a vele kapcsolatban felmerült kételyek kizárásához és személye további ellenőrzésének lezárásához.”¹⁰

A tanúnak – a gyanúsítottól eltérően – igazmondási és közreműködési kötelezettsége van. Ha tanúval szemben rendelik el a vizsgálatot, akkor meg kell küzdeni azzal az „ellentmondással”, hogy azt feltételezik, a hatóság eleve azt hiszi, hogy a tanú hazudik, vagyis a nyomozó hatóság és az ügyész kételkedik a tanú szavahihetőségében. Ez azt a gyanút is felveti, hogy a nyomozó hatóság tagja esetleg a hamis tanúzás elkövetési lehetőségén gondolkodik és ezért rendeli el a poligráfos vizsgálatot. Véleményem szerint ez a felfogás helytelen, mert a tanúnak igazmondási kötelezettsége van, és a hatóságok akár még a közhatalom eszközeivel is kikényszeríthetik a kötelezettségek teljesítését.¹¹ Tehát a tanú vallomása minden további nélkül ellenőrizhető poligráfos vizsgálattal, anélkül hogy a hamis tanúzás lehetőségén gondolkodna a hatóság. Ezt viszont *de lege ferenda* el kell helyezni a Be.-ben a tanú kihallgatásánál (181. §). Figyelembe kellene venni a tanú vallomástételének akadályára vonatkozó szabályokat is: abszolút akadály esetén egyáltalán nem lehetne alkalmazni, relatív tanúzási akadályok esetén pedig, összhangban az önvádra kötelezés tilalmával, szigorúan csak a tanú önkéntes vállalása esetén lehetne igénybe venni. Fiatalkorú tanú esetén csak a törvényes képviselőjének előzetes írásbeli engedélye alapján lehetne bevezetni, gyermekkorú tanú esetén pedig tiltó szabályt kellene hozni. Mindennek az lenne az előfeltétele, hogy a Be. ne csak a kiemelt jelentőségű ügyeknél tegye lehetővé a tanú poligráfos vizsgálatát.

A poligráf rendszertani elhelyezése

A jogirodalom és a kriminalisztikai szakirodalom áttanulmányozása után egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a poligráfos vizsgálat a nyomozási főszakaszban vehető igénybe, a bírósági eljárásban történő alkalmazása kizárt.

¹⁰ Kertész Imre (1992): i. m. 655. o.

¹¹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne indokolt a tanú beleegyezésétől függővé tenni a poligráfos vizsgálatot. A nem kellően együttműködő tanú veszélyeztetné a fiziológiai változásokra alapuló vizsgálat pontosságát.

A nyomozási fázisokban a poligráf hasznos segítséget nyújt mind a felderítés, mind a vizsgálat során. A felderítés folyamán elsősorban az egyszerűen gyanúsítható személyekkel szemben lehetséges alkalmazni, mivel ennek alapján a nyomozó hatóság ki tud zárni személyeket az elkövetői körből. Például a rendelkezésre álló adatok alapján két személy követte el a bűncselekményt, a nyomozó hatóság látókörébe pedig hárman kerültek. Közülük ki kell választani, hogy melyik az a két ember, akit esetleg gyanúsítottként foglalkoztatni, egy személy pedig kikerül a megalapozottan gyanúsíthatók köréből.

Sok szempontból jelentősége van, hogy akkor végezzék a poligráfós vizsgálatot, amikor optimális. Általános szabályként leszögezhető, hogy ideális az, ha a bűncselekmény ismertté válása után a lehető legközelebbi időpontban kerül rá sor. Ha a vizsgálat célja az elkövető azonosítása, a vizsgálatot gyorsan, az elkövetőként számításba vehető személy ismertté válásakor kell elvégezni. Hogyha a vizsgálatnak az elkövető azonosításán túlmenően ki kell terjednie más információk megszerzésére is, a poligráfós ellenőrzés csak akkor hajtható végre, ha az eljáró hatóság már birtokában van a keresett információk ilyen módon történő felderítéséhez nélkülözhetetlen háttérismereteknek. Ha például azt szeretnék kideríteni, ki volt a társa a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személynek, addig nem kezdhető meg a vizsgálat, amíg az eljáró szerv nem derítette fel az ellenőrizendő személy kapcsolatrendszerét.¹²

A poligráf a gyanúsított vallomása ellenőrzésének egyik jelentős eszköze is lehet. Erre példaként szolgál, amikor a gyanúsított a vallomásában elmondja a javára szóló, a büntetőjogi felelősségét enyhítő és mentő körülményeket is, amelyek meglétét a poligráfós vizsgálat megerősíti. Ha nem is tipikus, de a gyakorlatban előfordul az is, hogy a gyanúsított a terhelő és a súlyosbító körülményeket hozza a nyomozó hatóság tudomására. A súlyosbító körülmények ellenőrzéséhez is nélkülözhetetlen segítség a poligráf. A kriminalisztikai tapasztalatok arra mutatnak rá, hogy a poligráfós vizsgálat alapján a nyomozó hatóságok további adatszerző tevékenységet folytatnak, ami lehetővé teszi további adatok, esetleg bizonyítékok beszerzését.

A büntetőjogi felelősséget súlyosbító, illetve enyhítő körülmények feltárása kétsésgkívül a nyomozás egyik feladata, hiszen a Be. 28. § (1) bekezdése szerint a vádemeléskor az ügyésznek figyelembe kell vennie az enyhítő és

¹² Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás – avagy mire jó a poligráfós vizsgálat. Belügyi Szemle, 2005/1., 104–105. o.

mentő körülményeket. A nyomozási főszakaszban a poligráf ezenkívül hasznos segítséget nyújthat a tanúvallomás valóságtartalmának ellenőrzésére. Itt természetesen – hasonlóan a gyanúsítottához – a kihallgatásra vonatkozó összes törvényi rendelkezést be kell tartani, például a terhelt hozzátartozója nem kötelezhető poligráfos vizsgálatra.

A poligráf helye a bizonyítási eljárásban

A poligráf rendszertani helyét rendkívül nehéz megadni. A probléma abból adódik, hogy a magyar büntetőeljárás-jogi szakirodalomban a bizonyítás, a bizonyíték, a bizonyítási eszköz és a bizonyítási eljárás fogalmát tekintve nincs konszenzus. Különböző szerzők (Bócz Endre, Kertész Imre, Király Tibor, Tremmel Flórián) ezeket a fogalmakat különbözőképpen magyarázzák. Álláspontom szerint általában elfogadható az a vélemény, hogy nem szerencsés megoldás a bizonyítékforrásokat bizonyítási eszközre és bizonyítási eljárásra felosztani.¹³ Különösen nem szerencsés a bizonyítási eszközök és bizonyítási eljárások taxatív felsorolása, ami azt idézi elő, hogy a nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységéről és a titkos adatszerzés végrehajtásáról készült jelentések csak az okiratokra vonatkozó szabályok alapján használhatók fel.

A poligráfot azért nehéz és bonyolult elhelyezni a bizonyítás és adatgyűjtés rendszerében, mert az számos eljárási cselekmény elemét foglalja össze. Megtalálhatók benne a kihallgatás, a szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat és a felismerésre bemutatás elemei. A kihallgatás elemei egyértelműen kimutathatók, tekintettel arra, hogy a poligráfos vizsgálat alá vonttól kérdeznek. A szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat módszerei kétsésgkívüliek, hiszen maga a vizsgálat lefolytatása és értékelése eleve különleges szaktudást igényel, ami nélkül az őszinteség vagy hazugság nem dönthető el. A felismerésre bemutatás elemei azért találhatók meg a vizsgálatban, mert a vizsgálati eljárás alá vontnak a felderítés szempontjából jelentős felvételeket (film-, hang-, fényképfelvétel) és tárgyakat mutatnak be.

Kihallgatás-e a poligráfos vizsgálat?

A poligráfos vizsgálat kétsésgkívül tartalmaz kihallgatási elemeket. Olyan kérdéseket tesznek fel ugyanis a vizsgálat alanyának, amelyek az ellenőrzött

¹³ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 68. o.

ügyben játszott szerepét, illetve azt hivatottak tisztázni, birtokában van-e olyan információknak, amelyeket a bűncselekmény elkövetőjének nagy valószínűséggel ismernie kell.¹⁴ A válaszadás azonban kötött: a kérdésekre csak „igen” vagy „nem” válasz adható.

Álláspontom szerint a poligráfos vizsgálat nem tekinthető kihallgatásnak. A kihallgatást a büntetőeljárás során a nyomozó hatóság tagja, az ügyész vagy a bíróság végzi. A poligráfos vizsgálatot végző szaktanácsadók többsége a BSZKI Poligráfos Vizsgálati Osztályán dolgozik, és annak ellenére, hogy vannak közöttük hivatásos állományúak is, nem tekinthetők a nyomozó szerv tagjainak. Az ott dolgozók nem „aktáznak”, sem felderítendő, sem vizsgálandó aktákat nem szignálnak rájuk. *„A poligráf kezelőjének nem az a feladata, hogy kihallgasson, hogy az ingerkérdésekre adott válaszok kommunikatív jelentését vizsgálja.”*¹⁵

A másik ilyen lényeges szempont – amiért nem tekinthető kihallgatásnak – az a vizsgálati módszer, a vizsgálaton ugyanis az ügyben eljáró nyomozó hatóság tagja nem lehet jelen, mert jelenléte zavarja a vizsgálat lefolytatását. Kihallgatást pedig szaktanácsadó vagy szakértő nem folytathat le, mivel nincs joga figyelmeztetni a gyanúsítottat a hallgatási jogára, a tanút pedig az igazmondási kötelezettségére. Ezért írja a Be. 108. § (8) bekezdése, hogy a terheltek, a tanúnak, a sértettnek az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó, a szakvélemény leleti részét képező, a szakértő előtt tett nyilatkozata bizonyítási eszközként nem használható fel. A Be. eme rendelkezését feltétlenül figyelembe kell venni a szaktanácsadói vizsgálat lefolytatásakor. A poligráfos vizsgálat tehát nem minősül kihallgatásnak.

Szakértői vagy szaktanácsadói vizsgálat-e a poligráf?

A korábbi Be. alapján a poligráfos vizsgálatot egyértelműen szakértők folytatták le, a hatályos Be. pedig szaktanácsadó jogkörébe utalta. Véleményem szerint az új törvény azért utalta szaktanácsadói hatáskörbe a poligráfos vizsgálat lefolytatását, mert – Király Tibor szavaival élve – a szaktanácsadó a nyomozó hatóság és az ügyész segítője. Ez azt jelenti, hogy a szaktanácsadó pótolja a különleges szakismeretet, amellyel a nyomozó hatóság tagja vagy az ügyész nincs felvértezve. Ha szakértői vizsgálat lenne, akkor a bírósági eljárásban is alkalmazható lenne. A poligráfos vizsgálatot alapul véve a szak-

¹⁴ Krispán István: A poligráfos hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene, jövője. Belügyi Szemle, 2004/6., 46. o.

¹⁵ Kertész Imre (1992): i. m. 653. o.

mai szabályok betartása mellett csak a pszichológus szaktanácsadó képes dönteni az őszinteség vagy nem őszinteség kérdésében. Tartalmát tekintve ez gyakorlatilag szakértői tevékenységként is felfogható, bár a szakértői tevékenységnek a hatóságtól függetlennek kell lennie.

Kertész Imre szerint a poligráf alkalmazása és a vizsgálat eredményének értékelése különleges szakértelmet igénylő feladat. A korábbi jogi környezetben, amikor még szakértő végezte a poligráfos vizsgálatot, úgy vélte, akkor is szakértőt kell igénybe venni a vizsgálat lefolytatásához, ha a nyomozó megtanulta a műszer kezelését. *„Ha az az igény, hogy a vizsgálat eredménye a bizonyítás részévé váljon, akkor az eljáró hatóság tagja a különleges szakértelmet igénylő kérdéseket nem döntheti el, mert így »személye« a szakértővel egyesülne, és megszűnne a szakértői véleménynek a megállapított eljárási formák közötti ellenőrzési lehetősége.”*¹⁶ Bár napjainkban nem szakvélemény készül a poligráfos vizsgálatról, ennek ellenére a szaktanácsadói jelentés bizonyító erejét növelheti, ha nem az eljáró nyomozó hatóság tagja készíti el, és végzi el az alapjául szolgáló poligráfos vizsgálatot.

A vallomás poligráfos ellenőrzése olyan szaktanácsadói vizsgálatnak tekinthető, amelynél rendkívül nagy a szerepe a szaktanácsadó személyének. A szaktanácsadónak ugyanis képesnek kell lennie annak a speciális miliőnek a létrehozására, amely elősegíti, hogy a vizsgálati leletben megjelenjenek azok a változások, amelyek alapján diagnosztizálható a vizsgálat alanyának megtevéstési szándéka vagy annak hiánya. Ez a helyzet ugyanis csak akkor állhat elő, ha a vizsgálatvezetőnek az egész vizsgálat alatt sikerül fenntartania a vizsgálat alanyának együttműködését, az érintett személy figyelmét mindvégig a vizsgálat tárgyára irányítania, és elkerülnie, hogy a vizsgálat időtartama alatt kapcsolatuk a korrekt, de kifejezetten semleges, tárgyyszerű viszonyulás talajáról elmozdulva akár pozitív, akár negatív töltést nyerjen. A szaktanácsadó minden verbális megnyilvánulásának, gesztusának, mimikájának ellenőrzés alatt kell állnia, és azt a célt kell szolgálnia, hogy a vizsgálat alatt mindvégig fenntartsa a vizsgálat alanyának motivációját a lelepleződés elkerülésére. A vizsgálat vezetőjének ezeket a képességeket meg kell szereznie és fenn kell tartania. Ez az egyik oka annak, hogy ezt a tevékenységet csak specialistának (azaz hivatásszerűen, főfoglalkozásban) szabad végeznie.¹⁷

¹⁶ Kertész Imre (1991): i. m. 5. o.

¹⁷ Krispán István (2004): i. m. 46. o.

Felismerésre bemutatás-e a poligráfós vizsgálat?

Természetesen a poligráfós vizsgálat semmiképpen sem tekinthető felismerésre bemutatásnak, de megemlítendő, hogy előfordul: a vizsgálat lefolytatásakor a bizonyítandó tény felderítéséhez vagy bizonyításához, vagyis az őszinteség feltárásához a helyszínről, az elkövetés tárgyáról vagy személyekről készült különböző felvételeket mutatnak be.¹⁸

Bizonyítási eljárás-e a poligráf?

Tremmel Flórián a bizonyítási eljárások körébe helyezi el a műszeres (poligráfós) kihallgatást a helyszíneléssel és a titkos információszerzés eredményeivel együtt.¹⁹

A 2004-es *Kommentár* szerint a bizonyítási eljárás olyan bizonyítási cselekmény, amely bizonyítandó tény felderítése vagy megállapítása érdekében személy, tárgy vagy helyszín megtekintésére, avagy tárgy vagy helyszín megfigyelésére irányul.²⁰

Összhangban a Be. rendelkezéseivel és a *Kommentár* magyarázatával, a bizonyítási eljárásokat a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendeli el és tartja. Itt ugyanaz a probléma, mint a kihallgatásnál. A poligráfós vizsgálatot az ügyben eljáró nyomozó hatóság rendeli el, a többi bizonyítási eljáráshoz képest azzal a különbséggel, hogy nem a nyomozó hatóság tagja végzi, hanem a pszichológus szaktanácsadó. A poligráfós vizsgálatot közelíteni lehetne a bizonyítási eljárásokhoz, ha a nyomozó hatóság tagjának jelenléte is biztosított lenne a vizsgálat során. Azt, hogy ne zavarja a vizsgálat menetét, azzal lehetne elkerülni, ha a helyiség olyan részében tartózkodna, ahol nincs szemkontaktusban a vizsgált személlyel.

Zárásgondolatok

Egyetértés van abban, hogy hazánkban a nyomozás folyamán lehet igénybe venni a poligráfot. A külföldi joggyakorlat ennek némileg ellentmond, ami-

18 A Magda-ügyben a poligráfós vizsgálatot úgy végezték, hogy különböző tetemterképeket ábrázoló fényképeket mutattak be Magda Jánosnak, akit azzal vádoltak, hogy megölte az iskolából hazafelé tartó hét éves L. Andreát. Katona Géza: A büntildőzés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 255. o.

19 Tremmel Flórián: i. m. 68–69. o.

20 Jakucs Tamás (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez*. Complex CD-Jogtár, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. január 31.

kor ugyanis a kutatásaim közben európai országok poligráfalkalmazását vizsgáltam, azt tapasztaltam, hogy jellemzően azokban az országokban, ahol lehetővé teszik a poligráfos vizsgálatot, nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy a bírósági eljárásban vegyék igénybe. Az is megjegyzendő azonban, hogy inkább a nyomozás folyamán alkalmazzák. Hazánkban a Be. nem tiltja ugyan a bírósági igénybevételt, de, mint arra a korábbiakban rámutattam, mind a Legfőbb Ügyészség, mind a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a poligráfos vizsgálatnak nincs helye a bírósági fozszakaszban. Úgy vélem, érdemes lenne átgondolni a poligráf bírósági eljárásban való alkalmazásának lehetőségét, mivel adódhat olyan helyzet, amikor a bíró érdemesnek találná elrendelni a poligráfos vizsgálatot. Ilyen lehet például, ha a bírósági eljárásban kerül elő az elkövetés feltételezett eszköze, amelyről szükséges lenne tudni, hogy a terhelt fiziológiailag hogyan reagál, amikor bemutatják neki – indifferens fotók közé helyezve – a tárgyról készített felvételt. Mutat-e megtevésre utaló jeleket a poligráf, amikor a vádlott nemmel válaszol arra a kérdésre, hogy felismeri-e a tárgyat, amellyel elkövették a bűncselekményt. A vizsgálat eredménye feltevéseket és bizonyítékokat erősíthet és gyengíthet meg. Úgy vélem, a bíróság el tudja dönteni, hogy szükségesnek tartja-e a poligráf alkalmazását, ezért nem látom indokoltnak a hazai tiltást.²¹

Ha ismért a külföldi gyakorlatot nézzük, a tanú poligráfos vizsgálatára is az a jellemző, hogy amelyik külföldi országban engedélyezett a poligráf, ott annak sincs akadálya, hogy tanú legyen a vizsgálat alanya. Azt is rábízák a jogalkalmazókra, hogy a műszert az eljárás mely részében veszik igénybe. E helyütt is meg kell említeni azonban, hogy a tanú poligráfos vizsgálata a nyomozásra jellemző, ritkán kerül sor rá bírósági eljárásban. Úgy gondolom, hogy a Be.-nek mind a nyomozás során, mind a bírósági eljárásban lehetővé kellene tennie a tanú poligráfos vizsgálatát, és mindkét fő szakaszban a tanú kihallgatásánál kellene elhelyezni, hogy „a tanú beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”. A Be. módosítása megtett ugyan egy lépést ebbe az irányba, ezt folytatni kellene, hogy ne csak a kiemelt jelentőségű ügyekben legyen vizsgálható poligráffal a tanú vallomása.

Figyelemre méltó a lengyel be. szabályozása, amely nem kifejezetten a poligráfról rendelkezik. A 199.a cikk alapján csak a vizsgálandó személy beleegyezésével írható elő olyan vizsgálat, amely az emberi szervezet nem tudatos reakcióit vizsgálja. Ezzel a lengyel be. nem zárja ki annak lehetőségét,

²¹ Véleményem szerint a vádlott kihallgatását szabályozó (Be. XIII. fejezet I. cím) 288. § végére kerülhetne (egy új bekezdésbe), hogy „a vádlott beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható”.

hogy a poligráfon kívül más módszert is alkalmazzanak a büntetőeljárásban. Véleményem szerint középtávon hazánkban is érdemes lenne majd egy a lenyelhez hasonló megfogalmazást alkalmazni a poligráf megnevezése helyett, mert néhány éven belül biztos, hogy hazánkban is megjelenik annak az igénye, hogy más, a büntetőeljárást szintén gyorsító módszereket (például ilyen a hangelemzés vagy grafometriás vizsgálat) is felhasználhassanak. A módosítás ideje azonban csak akkor kell hogy elérkezzen, ha az újabb módszerek megbízhatónak minősülnek.

Végül, a poligráf rendszertani elhelyezése kapcsán meg kell vizsgálni, minek is minősül a poligráf vizsgálat. Úgy gondolom, Kertész Imrével kell egyetérteni. Szerinte: *„Amennyiben a törvényhozó a poligráf vizsgálatot kihallgatásnak tekinti, úgy annak engedélyezését a kihallgatás szabályozásánál, tilalmát pedig a kényszervallatás meghatározásánál kell törvénybe foglalni. Amennyiben viszont a poligráf alkalmazását a jogalkotó a szakértői vizsgálat egyik fajtájának tekinti, akkor a törvényben nem kell külön szabályozni; a többi szakértői ágazat működését is alacsonyabb rendű jogszabály határozza meg. Engedélyezése esetén tehát a szakértői szervezetben való elhelyezését és legfontosabb működési szabályait kell a többi szakértői ágazathoz hasonlóan meghatározni.”*²²

Végül követeztetésként viszont Tremmel Flórián véleményéhez csatlakozom abban a tekintetben, hogy bizonyításelméleti szempontból feltétlenül be kell vezetni a pótbizonyíték fogalmát, ami a bizonyításelmélet legújabb próbatétele. A pótbizonyíték tágabb értelemben vett rendszerének bevezetése után pótbizonyítéknak minősülhet a gyermekkorú személy tanúvallomása, a poligráf vizsgálat és a szagazonosítás szolgálati kutya bevonásával mint az adatgyűjtés módszerei a büntetőeljárásban.²³

Amíg a pótbizonyíték bevezetése várat magára, addig is a poligráf mint vizsgálati módszer a kriminalisztikai adatgyűjtési módszer egyik nélkülözhetetlen válfaja marad, és alkalmazásáról a nyomozó hatóságok nem mondhatnak le.

²² Kertész Imre (1991): i. m. 14–15. o.

²³ Tremmel Flórián: i. m. 178–182. o.

NAGY JUDIT

Bűnüldözők Krakkóban

2011. június elején lehetőségem nyílt arra¹, hogy a Cpol (Európai Rendőr Akadémia) szervezésében részt vegyek egy nemzetközi továbbképzésen Krakkóban. A *Knowledge of European Police Systems* elnevezésű továbbképzés házigazdája a katowicei rendőriskola vezetői és munkatársai voltak, akik első alkalommal, lelkiismeretesen, kiemelkedő szakmai hozzáértésről és kellő rugalmasságról tanúskodva tettek eleget ennek a feladatnak.

A résztvevőket tekintve célcsoportként ama uniós tagállambeli rendőrtisztek, valamint közigazgatási és kormányzati szervek munkatársai voltak elsődlegesen megjelölve, akik munkájuk során valamilyen módon részt vesznek az uniós rendőrségi együttműködésben, arra rálátásuk van, valamint egyéb más érintettek, akik megfelelően tájékozottak az uniós szintű belbiztonsági kérdésekben. A résztvevők nagyon színesen leképezték a rendőrségi együttműködés minden szegmensét, kezdve a ciprusi rendőrség határrendészeti feladatokat ellátó munkatársától az olasz *Guardia di Finanza* elemzőosztály-vezetőjén át a tagállami országos hatáskörű rendőri szervek és belügyminisztériumok rendőrségi együttműködésért felelős munkatársain keresztül (Belgium, Bulgária, Németország, Svédország, Spanyolország stb.) a münsteri rendőri egyetem tanszékvezető professzorával bezáróan.

A résztvevők effajta „heterogenitása” megteremtette azt a kiváló szakmai légkört, amely lehetővé tette azt, hogy a felvetődő kérdésekben az elméleti szakemberek szembesüljenek a tényleges, működő gyakorlattal, a gyakorlatot megvalósító kollégák pedig megismerkedjenek az eredeti jogalkotói akarattal. Az egyes témafelvezető előadások után következő élénk szakmai viták keretében a vizsgált kérdések „megméretődtek” az elmélet és gyakorlat, a kutatás és a mindennapok, a lehetőségek korlátai és a tervezés szárnyalásai, valamint a szükségsszerűség és megvalósíthatóság tükrében, valamint megismerkedhetünk az egyes tagállami – akár eltérő – gyakorlattal, elképzelésekkel.

¹ Az elmúlt év végén, a Cpol 2011-re tervezett programjainak a megjelenésekor több ok vezérelt, hogy pályázzam erre a tanulmányútra. Először is a PhD-kutatásom témája szervesen kötődik ehhez a témakörhöz, több éve kísérem figyelemmel az uniós büntügyi együttműködés alakulását, vizsgálom a jövőbeni feladatokat. Másrészt a Rendőrtisztai Főiskola nemzetközi és európai uniós közjogot oktató tanáraként legfontosabb feladatom, hogy naprakész, gyakorlatorientált információkkal, kutatási és gyakorlati tapasztalatokkal gazdagítsam a hallgatóim ismereteit.

A képzés tárgyát tekintve az eredeti meghirdetett célkitűzések és témakörök a következők voltak:

- A lisszaboni szerződés után a rendőrségi együttműködést érintő változások, perspektívák, uniós jogalkotási tendenciák vázolása.
- A schengeni zónában a határon átnyúló rendészeti együttműködés eszközrendszerének vizsgálata.
- A lengyel rendőrség július 1-jével kezdődő soros elnökségre való felkészüléséhez kapcsolódó célkitűzések és feladatok megismerése.
- A prúmi szerződés és egyéb uniós együttműködési formák tapasztalatainak összegzése, következtetések levonása.
- Az INDECT elnevezésű, intelligens információs rendszer megismerése, ami a városi környezetben élő állampolgárok biztonsága érdekében folytatott megfigyelést, nyomozást és felderítést segíti elő.

Nagyon sok hasznos ismeretre tettem szert a négynapos továbbképzés alatt, ezek közül ebben a munkában összefoglaltam néhány általam érdekesnek és talán az olvasó számára is újnak mondható materiát.² Az a célom, hogy ezáltal a hazai bűnildöző társadalommal is megismertessem mindazokat a vívmányokat és instrumentumokat, amelyek jelentősen meghatározzák a közeljövő uniós bűnügyi együttműködésének tendenciáit.

Mielőtt azonban belekezdenék a szakmai ismeretek tárgyalásába, úgy gondolom, hogy nem hagyhatom említés nélkül a továbbképzésnek helyet adó Krakkónak, a sárkányos legendák és királyok városának rövid bemutatását. Krakkó Lengyelország régi fővárosa, királysági központja volt, és ma is Varso után a második legjelentősebb nagyváros gazdaságilag és közigazgatásilag, valamint a kultúra, oktatás és turizmus szempontjából is. A hazánkkal összefonódó történelem miatt nagyon sok magyar vonatkozású emléket található a közös uralkodókról (például Nagy Lajos király, Báthory István fejedelem), így például a krakkói várban (Wawel) található Báthory fejedelem sírja, valamint a városban több helyen állítottak emléket IV. Béla király lányának, Árpád-házi Boldog Kinga lengyel királynénak. Gyönyörű középkori város, főleg reneszánsz és némi barokk stílusú épületekkel, várral, palotával és mivel az országban nagyon erős a katolicizmus, sok templommal és az 1364-ben Nagy Kazimir cseh király által alapított régi (Jagelló) egyetemmel.

² A munkában használt szemléltető ábrákat a továbbképzésen elhangzott prezentációk anyagainak felhasználásával készítettem.

És hogyan szól a legenda? Még a keresztény idők előtti mondavilág részeként úgy gondolták, hogy a Wawel-domb barlangrendszerében egy sárkány élt, amelyik fenyegetés alatt tartotta a környék lakóit. Egyes legendák szerint évente háromszáz szüzzel, más legendák szerint mindennap étellemmel, áldozati állatokkal próbálták az ott élők féken tartani a sárkány kegyetlenségeit, de sikertelenül. Krakus herceg uralkodása idején élt egy furfangos cipész-mester, ő kitömött szuorkkal és kénnel egy birkabőrt, amelyet a sárkány meg-evett, és amikor szomja oltására a Visztula folyóhoz ment, ott olyan sokat ivott, hogy egyszerűen szétrobbant. Krakus herceg a lányát a cipészhez adta, ő pedig éveken keresztül varrta a cipőket a sárkány bőréből. Ezután a herceg, dicsőségének emléket emelve építtetett várat a domb tetejére, és nevéből származik a város neve.

Az Europol jövője³

Az Europol-egyezmény tanácsi határozattal történő felváltásával 2010 szignifikáns változásokat hozott az Europol életébe. Uniós ügynökséggé válva változás történt tisztviselői jogállását, valamint a költségvetését tekintve. Mandátuma megváltozott (szervezett → súlyos bűncselekmények), nagyobb hangsúlyt kapott a magánszektorral történő együttműködés fontossága, valamint a személyes adatok védelmének hangsúlyosabb szem előtt tartásával (*Europol Data Protection Officer; DPO*) új eszközök kidolgozását tűzték ki célul az adatgyűjtés és -elemzés még hatékonyabbá tétele érdekében (*Information and Communication Technology; ICT*).

Europol-stratégia 2010–2014

Sor került az *Europol-stratégia 2010–2014*⁴ című dokumentum kidolgozására, e stratégia meghatározza a következő öt éves időszak főbb célkitűzéseit az Europol számára. E stratégiai célkitűzéseket az éves munkaprogramok (*Annual Work Programme*) bontják le konkrét feladatokká, a végrehajtás ütemét pedig egy erre kifejlesztett monitoringrendszer alapján követik nyomon, amelynek sikerességéről az éves tevékenységi jelentések (*Annual Activity Report*) mutatnak hű képet.

³ Paulina Filipowiak, a lengyel országos rendőr-főkapitányság nemzetközi rendőrségi együttműködésért felelős irodája munkatársának prezentációjában.

⁴ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st06/st06517.en10.pdf>

Az Europolnak mint az EU bűnüldöző ügynökségének az a küldetése, hogy támogassa a tagállamokat a terrorizmus és a nemzetközi súlyos bűncselekmények minden formája elleni küzdelem és azok megelőzése területén, ama célkitűzés szem előtt tartásával, hogy a tagállamok bűnüldöző hatóságainak nyújtott lehetséges legjobb támogatás megadásával hozzájáruljon egy biztonságosabb Európa létrehozásához. A stratégia szerint e célkitűzés eléréséhez az szükséges, hogy az Europol modern és hatékony, a legjobb forrásokkal, hatékony irányítással és jó hírnévvel büszkélkedő szervezetté, valamint a következő egyedülálló szolgáltatási központokká fejlődjön:

- bűnüldözési műveletek legfőbb uniós támogatási központja,
- uniós bűnügyi információk központja,
- uniós bűnüldözési szakértői központ.

Hogyan válhat az Europol a bűnüldözési műveletek legfőbb uniós támogatási központjává?

A műveleti támogatás hatékonyságának megteremtése érdekében fejleszteni kell az operatív elemző szolgáltatásokat azért, hogy lehetőség nyíljon több határon átnyúló művelet végrehajtására, hogy rugalmasabban lehessen reagálni a tagállamok műveleti igényeire (beleértve a mobil egység által nyújtott támogatási lehetőségeket), valamint azért, hogy létrejöjjön egy olyan átfogó adat-összehasonlításra alkalmas rendszer, amely révén lehetőség nyílik a tagállami nyomozások összekapcsolására egymás rendszereivel. Emellett erősíteni kell a speciális operatív képességeket olyan kulcsfontosságú területeken, mint például az euróhamisítás, valamint a terrorizmus (beleértve a terrorizmus finanszírozását is). Mindezek mellett gondoskodni kell arról, hogy e támogatási szolgáltatások jobban megfeleljenek a tagállami igényeknek azáltal például, hogy jobb összeköttetést nyújt a frontvonalon dolgozó nyomozóval, modernizálja a tagállamok hozzáférési lehetőségeit egy az összekötői hálózathoz kapcsolódó 24/7 műveleti központ létrehozásával, valamint koncepciót dolgoz ki a regionális igények kielégítésére is.

Az Europolnak erősítenie kell az EU-ban a műveleti tevékenységek koordinációját azáltal, hogy az unió legfőbb határon átnyúló műveletek koordinatív központjává fejlődik, támogatja a közös nyomozó csoportok (*Joint Investigation Team; JIT*) minél szélesebb körű alkalmazását, és tovább növeli az Europol nemzeti egységei (ENU) és az összekötő irodák kapacitását. Emellett erősítenie kell a Cospol és egyéb uniós belső biztonsági kezdeményezések támogatását, és tovább kell építenie az Europol abbéli pozícióját,

hogy az EU-n belüli euróhamisítási ügyekben folytatott nyomozások központi hivatalává váljon.

Az Europolnak hatékonyabbá kell tennie az együttműködést kulcsfontosságú harmadik partnerekkel, ennek a keretében közös műveleti tervekkel kell készítenie (Kína, Marokkó, Eurojust, Frontex, OLAF, Ameripol), valamint együttműködési megállapodásokat kell kidolgoznia a tagállami igényekkel harmonizálva. Nyitnia kell a magánszektor irányába is (tudomány és oktatás, valamint ipari technológiák) az együttműködés területén (előnyt kovácsolni mindazon ismeretből, információból, kutatási eredményekből, kidolgozott technológiákból, amelyek a bűnüldözési közösségen kívül születtek, de alkalmazhatók a bűnözés elleni harc valamely szegmensében).

Hogyan válhat az Europol az unió legfőbb bűnügyi információs központjává?

Az információáramlás javítása, az elemzések közben keletkező „termékek” (jelentések) fejlesztése, valamint a bűnügyi fenyegetettség minél korábbi és pontosabb beazonosítása érdekében ki kell fejleszteni az európai bűnügyi felderítési modellt (*European Criminal Intelligence Model*), az unió információs követelményeinek megfelelően a kulcsfontosságú bűnügyi információkat célzottan kell gyűjteni és megosztani az Europol csatornáin keresztül, integráltan kell elemezni a bűnözés pénzügyi hátteréhez kapcsolódó információkat, be kell azonosítani a bűnözés lehetséges legfőbb célpontjait. Mindezen kívül az OCTA⁵-metódust tovább erősítve és kibővítve (például: iOCTA: internetes bűnözéshez kapcsolódó szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelés; sOCTA: súlyos- és szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelés) egy még dinamikusabb és hasznosabb terméké kell fejleszteni.

Tovább kell fejleszteni az Europol elemzői kapacitását azáltal, hogy a tagállami igényekkel harmonizálva ki kell építeni az információáramlás standardizált rendszerét, regionális és páneurópai alapon fel kell térképezni a legfon-

⁵ OCTA: Organised Crime Threat Assessment, Szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelés. Az Európai Tanács 2004 novemberében hozott döntése szerint, a hágai program 2.3. szakasza alapján az Europol 2006. január 1-jétől a szervezett bűnözés állapotáról szóló helyzetjelentést (Organised Crime Report; OCR) a szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékeléssel váltotta fel. Utóbbi egy proaktív, műveleti jellegű következtetés és értékelés, ellentétben statikus és reaktív elődjével. Az új dokumentum célja a titkos és nyílt információ gyűjtése és elemzése a rendészeti beavatkozás főbb területeinek meghatározása érdekében. Az OCTA elkészítéséhez a tagállamoktól származó és az Europolnál fellelhető lényegi információkon (például elemző munkafájlokból) kívül felhasználják az EU szerveitől és testületeitől (elsősorban az Eurojusttól), illetve harmadik országoktól vagy szervtől érkezett adatokat is.

tosabb bűnözői hálózatokat, a bűnözés felosztott piacát (top 100 bűnözői hálózat), valamint állandóan nyomon kell követni a belső biztonság ellen irányuló fenyegetések fejlődési tendenciát, és az elemzésekből származó eredményeket gyorsan és hatékony csatornákon keresztül meg kell osztani a lehetséges érintettekkel.

Tovább kell erősíteni az Europol információkezelő kapacitását, ez a következő lépések megtételét igényli: 1. meg kell teremteni az Europol-rendszerek teljes interoperabilitását; 2. fejleszteni kell az Europol, a tagállamok, az Interpol és egyéb uniós szervezetek adatszolgáltató/-továbbító rendszerei közötti interoperabilitást; 3. tovább kell fejleszteni a SIENA (*Secure Information Exchange Network Application*) biztonságos információcserélő rendszerét, mint a tagállamok közötti központi kommunikációs eszközt, létrehozva ezáltal egy egyedülálló mechanizmust egy biztonságos, megbízható és felhasználóközpontú információcseréhez.

Fejleszteni kell az információk elemzési eszköztárát, beleértve az *Europol Elemzőrendszer (Europol Analysis System; EAS)*, valamint a biometrikus adatok továbbítására szolgáló rendszerek fejlesztését. Támogatni kell az *Europol Információs Rendszer (Europol Information System; EIS)* és szakértői platformok teljes körű használatát, segíteni kell az automatikus adattovábbító eszközök működését, és lehetővé kell tenni keresztirányú kereséseket, a keresztkapcsolatok megtalálását. Ezeken túlmenően hozzá kell igazítani az Europol-rendszerek minősítési rendszerét (titkossági szintek) a tagállami igényekhez.

Hogyan tudja az Europol növelni annak a lehetőségét, hogy a bűnüldöző hatóságok uniós szintű szakértői központjává váljon?

A stratégia szerint még további munka és fejlesztés szükséges ahhoz, hogy az EU-ban egyhangú, koherens és következetes hozzáállás alakuljon ki a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni harc területén. Új technológiák kifejlesztésével, valamint a legjobb gyakorlatok (*best practices*) széles körű elterjesztésével orvosolni lehet a szakértelemben, illetve ismeretanyagban meglévő tagállami hiányosságokat, eltéréseket. Az Europol tanácsi határozat 5. cikkének (4) bekezdése kimondja, hogy az Europolnak támogatást kell nyújtania a tagállamoknak konkrét segítségnyújtással, tanácsadással, kutatási kapacitásával az oktatás és képzés, a technikai segítségnyújtás és bűnmegelőzés, a technikai és törvényszéki módszerek és elemzések, valamint a nyomozati eljárások területén.

Új technikákat kell bevezetni a súlyos bűnözés, valamint a terrorizmus megelőzése, illetve az ellenük való harc területén. Ehhez szükség van arra, hogy olyan új bűnüldözési technikákat vezessenek be, amelyek Europol-fejlesztésen, valamint a tagállamokban és harmadik államokban kidolgozott legjobb gyakorlatokon alapulnak. Mindemellett az Europolnak harmadik partnerekkel is fejlesztenie kell a kutatási és fejlesztési kapacitását. Mindezek eredményeképpen közös bűnmegelőzési koncepciókat lehet kidolgozni, közös törvényszéki és egyéb speciális technikákat lehet kifejleszteni és a tagállamok számára hozzáférhetővé tenni, valamint meg lehet osztani egymás között a legjobb gyakorlatokat.

Erősíteni kell az Europol pozícióját abban, hogy bizonyos speciális területek szakértői platformjává váljon. Egy erősebb központi platformot kell alkotnia az Europolnak abban, hogy a tagállamok kollektív kapacitását összefoghassa olyan kulcsfontosságú területeken, mint például a terrorizmus, az internetes bűnözés, a pénzügyi bűnözés, valamint az euróhamisítás elleni küzdelem. Ezek eredményeképpen sokkal hatékonyabb és sikeresebb műveleteket lehet végrehajtani a bűnözői társadalommal szemben.

Kulcsfontosságú bűnüldözési technikák területén magas színvonalú szakértői képzéseket, oktatásokat kell nyújtania az Europolnak saját szakemberei, valamint a tagállamok szakértői részére. Ennek keretében olyan platformot kell jelentenie a tagállamok számára, ahol lehetőség van a legjobb gyakorlatok kicserélésére, továbbképzések megszervezésére, kutatási és fejlesztési projektek bevezetésére.

*Hogyan válhat az Europol egy modern és hatékony,
a legjobb forrásokkal, hatékony irányítással
és jó hírnévvel büszkélkedő szervezetté?*

A stratégia alapján az Europol működése keretében a jövőben meg kell teremteni a megbízható pénzügyi menedzsment alapelveit, erősíteni kell a belső könyvvizsgálat, a belső biztonság és az adatvédelem ellenőrzési eszköztárát, valamint tovább kell erősíteni az átláthatósági alapelv megvalósulását. Ezen felül létre kell hozni a tagállamok (és egyéb érintettek) számára egy átláthatóbb teljesítményértékelő és jelentőrendszert, egyértelműen fókuszálva az Europol tevékenységéből fakadó kimeneti eredményekre és annak hatásaira.

Erősíteni kell az információs és kommunikációs technológiai rendszert (*Information and Communication Technology; ICT*) azáltal, hogy az ICT szerkezetének hosszú távú fenntarthatóságát, rugalmasságát és interoperabili-

tását segítő következetes programokat kell kidolgozni. Emellett az Europolnak sokkal rugalmasabban kell válaszolnia a tagállami igényekre olyan új alkalmazások fejlesztésekor, mint például a SIENA vagy a *Check the Web*⁶ alkalmazások.

Az Europol humán- és pénzügyierőforrás-menedzsmentjének fejlesztése is fontos stratégiai célkitűzés, ennek egyik lépése, hogy a humán- és pénzügyi erőforrásokat hozzá kell igazítani az Europol-stratégia célkitűzéseéhez, másik fontos eleme pedig az, hogy növelni kell a költségvetés és egyéb üzleti eljárások végrehajtásának hatékonyságát.

Az Europolnak ki kell építenie egy erős, szilárd belső kultúrát és egy pozitív külső imázst, ennek egyik eszköze, hogy létre kell hozni egy sokkal hatékonyabb stratégiát a külső és belső kommunikáció fejlesztésére, valamint magas szinten kell tartani a professzionalitást és a szakmai kultúrát az Europol szervezetén belül. E lépések erősebb tudatossághoz és láthatósághoz vezetnek, a bizonyíthatóan pozitív imázs egyértelműen megbízható és értékes partneri minőséget jelez.

Új AWF-koncepció

Jelenleg 23 bűnelemző munkadoszié/munkafájl (*Analytical Work File, AWF*) működik az Europol rendszerében (tagállamok⁷, harmadik államok és nemzetközi szervezetek részvételével), ezek olyan adatbázisokat jelentenek, amelyek nyílt nyomozásokból és felderítésekből származó (személyes és érzékeny) adatokat tartalmaznak.

Az Europol e munkafájlokat a tagállami nyomozások támogatása és az Europol meghatározott céljainak megvalósítása érdekében elemzési célból hozta létre. Az elemzés ebben az esetben a nyomozás elősegítését szolgáló adatok gyűjtését, feldolgozását és felhasználását jelenti. Az információk gyűjtése, egybevetése, elemzése folyamatos visszajelzéssel egészül ki. Új Europol-AWF megnyitását az Europol hatáskörébe tartozó és más uniós tagállamot is érintő bűncselekmény vagy bűnszervezet ügyében nyomozást folytató tagországok kérhetik.

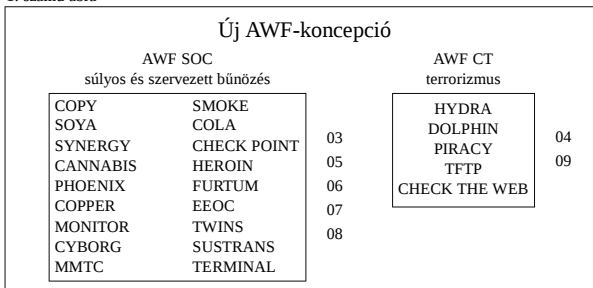
⁶ <http://www.statewatch.org/news/2007/may/eu-check-the-web-8457-rev2-07.pdf> Ezt a kezdeményezést azzal a céllal hozták létre, hogy az iszlám terrorista website-okat egységesebben, összefogottabban és koordináltabban lehessen folyamatosan figyelemmel kísérni, értékelni és elemezni.

⁷ Hazánkban az AWF-ekbe zánt információkat az ORFK Nebeken keresztül elektronikus formátumban lehet eljuttatni az Europolhoz.

Az AWF-ekben elhelyezett adatokat az Europol csak addig tárolhatja, amíg az feladatainak ellátásához szükséges. A további tárolás indokoltságát az adatbevitel után legkésőbb három év múlva felülvizsgálják. Az adattárolás felülvizsgálatára előírt határidő lejártá előtt három hónappal a tagállam értesítést kap az Europoltól. A lezárt bűnelemző munkafájlokban lévő adatokat törlik, illetve, ha az adatot küldő tagállam kéri, áttöltik őket az Europol Információs Rendszerébe. Egy AWF-et optimális esetben a megnyitásakor kitűzött célok megvalósulása esetén zárják be, de az értékeléskor az is kiderülhet, hogy a tagállamok érdekeltsége megszűnt, így az elemzői csoport felesleges terhelésének elkerülésére az ilyen AWF-eket is be kell zárni.

Az új koncepció alapján a 23 munkadossziét⁸ két fő témakör köré csoportosítanák, és két munkadossziét hoznának létre belőlük. Az egyik munkadosszié az AWF SOC (*Serious and Organized Crime*), a másik pedig az AWF CT (*Counter Terrorism*) lesz az elképzelés szerint (1. számú ábra).

1. számú ábra

Az Europol tervei 2011-re

Az idei év végére az Europol a következő főbb célkitűzéseket fogalmazta meg kulcsszavakban:

- Második generációs műveleti központ kiépítése (a beérkező információk jobb koordinációja, központosított irányítás, elsődlegességeket megfogalmazó funkció).

⁸ Néhány példa a munkadossziékre: HYDRA: iszlám terrorizmus; SUSTRANS: pénzmosás, gyanús pénzügyi tranzakciók; COLA: kokaincsempészetben érintett latin-amerikai szervezett bűnözői hálózatok; TWINS: gyermekpornográf hálózatok az interneten; DOLPHIN: az uniót fenyegető terrorista tevékenységek.

- Az internetes bűnözés elleni küzdelem eszköztárának és lehetőségeinek fejlesztése.
- Az új AWF-konceptió végrehajtása.
- Az információkezelési képesség erősítése (a SIENA rendszerhez való hozzáférések kiterjesztése).
- Információs rendszer fejlesztései (adatfeltöltők, keresztirányú kapcsolatkezelés).
- UMF-projekt bevezetése (a strukturált információcsere közös keretének kidolgozása a nem uniós Schengen-államok, az Interpol, a Frontex és az Eurojust bevonásával).
- Az Europol Szakértői Platform (*Europol Platform for Experts; EPE*) továbbfejlesztése.
- A külső partnerekkel történő együttműködése szélesítése, erősítése (például SECI).
- Az Europol tanácsi határozat végrehajtása értékelésének megkezdése.
- Az Europol-rendelet kidolgozásának megkezdése.

A lengyel rendőrség célkitűzései és feladatai a lengyel soros elnökség időszakára⁹

2011. július 1-jén Lengyelország vette át hazánktól a soros elnökség stafétáját, ez a lengyel rendőrség számára is prioritások megfogalmazásának szükségességét és pluszfeladatok betervezését jelenti. A következőkben a célkitűzéseket és feladatmeghatározásokat foglaltam össze röviden a konferencián elhangzott előadás alapján.

A rendőrség legfontosabb feladatai a soros elnökség fél évére:

- Elnökölni az uniós munkacsoport ülésein (például bűnüldözési munkacsoport, schengeni kérdésekkel foglalkozó munkacsoport, információcsere és adatvédelem munkacsoport stb.).
- Elnökölni az uniós ügynökségek ülésein (Europol, Cpol).
- Az elnökségi időszakban megrendezendő értekezletek biztosítása.

A lengyel soros elnökség prioritásai a bel- és igazságügyek területén:

1. Kábítószer-bűnözés elleni küzdelem:
 - Az EU 2005–2012 közötti kábítószer-stratégiája értékelésének bevezetése.

⁹ Az Izabela Iglewska, a lengyel országos rendőr-főkapitányság nemzetközi rendőrségi együttműködési hivatalának munkatársa által tartott előadás összefoglalása.

- A szintetikus kábítószerre vonatkozó európai kábítószerpaktum kidolgozása és elfogadása.
- 2. A rendőrségi együttműködés erősítése a szervezett bűnözés és egyéb súlyos bűncselekmények (beleértve az emberkereskedelmet is) elleni küzdelem terén.
- 3. A *EuroEast Police* elnevezésű projekttel egy többéves képzési program kidolgozása a keleti partnerség országai számára.
- 4. A következő bűnözési kategóriák elleni küzdelem megerősítése:
 - Gyermekek szexuális kizsákmányolása, internetes gyermekpornográfia.
 - Euróhamisítás.
 - Nemzeti és kulturális örökség elleni bűncselekmények.
- 5. Sportrendezvények biztonságának megerősítése.

Rendőrségi elnökségi kezdeményezések:

- A törvényszéki szakértők számára közös standardok kidolgozása az ENFSI-vel (*European Network of Forensic Science Institutes*) együttműködve.
- A nemzeti képzési rendszerek, valamint a SIRENE operátorok számára kidolgozott közös képzési/továbbképzési rendszer értékelése.
- Az adatok minőségének fejlesztése a Schengeni Információs Rendszerben.

Unió programok 2011 második felére

a bel- és igazságügyek terén:

- A lisszaboni szerződés eredményeképpen bekövetkezett változások hatására a munkacsoportok szerkezetének és az együttműködési mechanizmusoknak az átgondolása, újjászervezése (például a CATS-bizottság jövőjének a kérdése).
- A prűmi határozat hatálybalépése és értékelése (folyamatosan figyelemmel kell kísérni a határozat tagállami végrehajtásának menetét).
- A schengeni együttműködés értékelése, kiemelt figyelemmel Spanyolországra, Portugáliára és az északi államokra. A nyolc schengeni értékelési misszióból 2011-ben a rendőrség öt vezetésében vesz részt. Ezek a következők:
 - a) a rendőrségi együttműködés területe (Dánia, Finnország, Norvégia és Svédország helyzetének értékelése),
 - b) SIS/SIRENE (Spanyolország és Portugália értékelése);
- A SIS-II 2013 első negyedére tervezett bevezetésének előkészítése (például a rendszer tesztelési mechanizmusainak a kidolgozása).

Tervezett elnökségi program a Cepol vonatkozásában:

- Harmadik országokkal történő együttműködés fejlesztése: az Oroszországgal és Grúziával kötendő megállapodás befejezése, valamint a EuroEast Police Project¹⁰ előmozdítása.
- A Cepol további működésével kapcsolatos következő stratégiai kérdések elsőrendűként kezelése:
 - a) a Cepol eddigi működésének értékelése, és annak alapján javaslattétel a további fejlesztési koncepciók vonatkozásában,
 - b) az információs menedzsmentstratégia (belső és külső kommunikációs stratégia egyaránt) befejezése.

Tervezett elnökségi program az Europol vonatkozásában:

- Az Europol Management Board elnöklése az elnökségi trió¹¹ másfél évében.
- Az Europol tanácsi határozat tagállami végrehajtásának értékelése.

A városi környezetben élő lakosok biztonsága érdekében történő megfigyelést, kutatást és nyomozást segítő intelligens információs rendszer¹²

Az előadás az FP7-SEC-2007-1 *A városi környezetben élő lakosok biztonsága* témakörében folytatott projektkutatási eredményeit mutatta be a képzés résztvevőinek.¹³ Az eredményekről az évente rendezett Európai Biztonsági Kutatási Konferencián számolnak be a projekt tagjai.¹⁴

Az EU FP7 biztonság témakörében végzett kutatás a következő témakörökre irányul:

- Intelligens monitoringrendszer a veszély észlelésére.

¹⁰ Ennek a lengyel kezdeményezésnek az az elsődleges célja, hogy szorosabb együttműködés alakuljon ki az uniós tagállamok és a keleti partnerség államainak rendőrségi és határrendészeti hatóságai között. Ennek egyik legfontosabb eszköze, hogy továbbképzéseket szerveznek a szervek büntetőszakembereinek.

¹¹ Lengyelország Dániával és Ciprussal vesz részt a másfél éves elnökségi trióban.

¹² A Jan Derkacz, a Krakói Tudomány és Technológia Egyetem munkatársa által tartott előadás tartalmi feldolgozása.

¹³ Laikusként is nagyon hasznosnak találtam az előadást (talán a legnagyobb érdeklődésre ez tartott számot a hallgatóság többi tagja részéről is). Egy olyan technológiai újdonsággal ismerkedhettünk meg, amely véleményem szerint kitűnően alkalmazható lesz majd a rendőri munkában. Levettettek egy videót egy olyan földről irányítható távirányítású „minirepülőről”, amellyel a levegőből figyelemmel lehet kísérni például egy focimeccs nézőközönségét, pályaudvari tömeget. Akit érdekel a téma, a következő weboldalon tájékozódhat: <http://www.indect-project.eu>

¹⁴ E konferenciák helyszínei: Berlin (2007), Párizs (2008), Stockholm (2009), Ostend (2010), Varsó (2011).

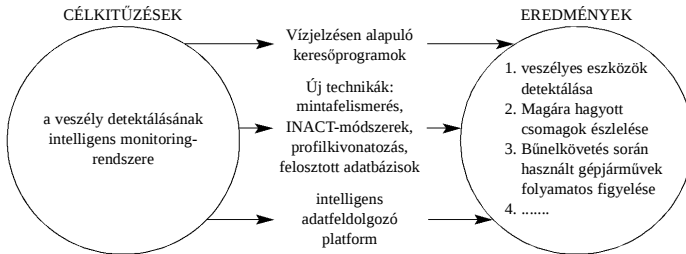
- A veszély észlelése a számítógépes hálózatokban.
- Adatvédelem és a magánszféra védelme.

Az INDECT legfőbb célkitűzése, hogy olyan új eszközöket fejlesszen ki, amelyek hozzájárulnak a lakosok biztonságához, és lehetővé teszik a rögzített és tárolt információk védelmét. Az INDECT a veszélyforrások észlelését mind a valódi környezetben (intelligens kamerák), mind pedig a virtuális környezetben (számítástechnikai rendszerek, internet) célkitűzésként fogalmazta meg. A megfogalmazott célok a következők:

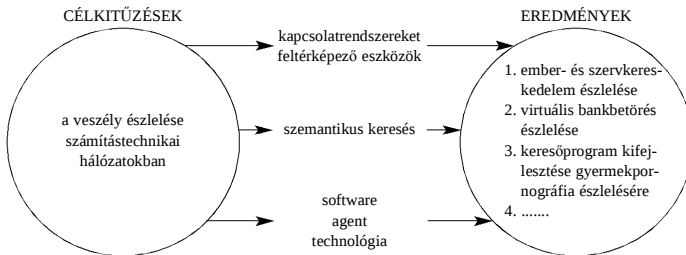
- Egy olyan platform, intelligens információs rendszer létrehozása, amely lehetővé teszi az adatok intelligens feldolgozását annak érdekében, hogy idejében észlelhessék az egyes veszélyforrásokat, valamint felismerjék a bűnözői magatartásokat (2. számú ábra).
- Mozgó objektumok észlelésére és megfigyelésére szolgáló eszközök és technológiák létrehozását lehetővé tevő intelligens rendszerek prototípusainak kifejlesztése.
- Az interneten található adatok elemzésére olyan új eszközök kifejlesztése, amelyekkel lehetővé válik a bűnözői tevékenység felfedezése, valamint a számítástechnikai kommunikációs hálózatokban megjelenő veszélyek idejében történő felismerése. Olyan új eszközök, technológiák kifejlesztése, amelyek segítséget nyújtanak a bűnüldöző hatóságoknak az internetes bűnözés elleni küzdelemben, például képek és videók direkt keresésére alkalmas keresőprogramok kifejlesztésével. Vízjelzéses technológián alapuló, multimédiát érintő kutatási eszközök kifejlesztése (3. számú ábra).
- Olyan technikák kifejlesztése, amelyek védelmet jelentenek az adattárolás és -továbbítás folyamán a tárolt adatok, valamint a magánszféra számára (kvantumkriptográfia és a digitális vízjelzés új technikái) (4. számú ábra).

Az INDECT projekt teljes mértékben garantálja mindama uniós etikai rendelkezések betartását, amelyek a magánszféra, valamint az adatvédelem területére vonatkoznak, ennek megfelelően például az INDECT projekt sohasem továbbítana személyes adatokat az érintettek előzetes írásbeli hozzájárulása nélkül. Az INDECT a következő lépésekre épül: először észlelni kell a speciális bűncselekményt (például internetes gyermekpornográfia, emberiszerv-kereskedelem stb.), majd fel kell fedezni a beazonosított bűncselekmény eredetét (például azokat az elkövetőket, akik felelősek a vizsgált bűncselekményért). Mindig a rendőrség, illetve a biztonsági szolgálat emberének kell eldöntenie mindezek után, hogy szükség van-e, illetve van-e lehetőség beavatkozásra. Az

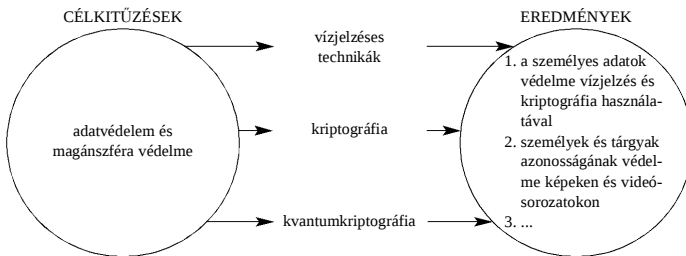
2. számú ábra

3. számú ábra

4. számú ábra

INDECT azonban nem végzi például személyes adatok gyűjtését, mobilhívások rögzítését, valamint DNS-adatok gyűjtését.

Az INDECT-észlelés céltárgyai:

1. A virtuális környezet bűncselekményei: internetes gyermekpornográfia, szervkereskedelem, vírusok stb.
2. A valóságos környezet bűncselekményei: terrorizmus, huliganizmus, lopás stb.
3. A valóságos környezet veszélyei: tűzveszély, elhagyott bőröndök, csomagok, tömeg megfigyelése pályaudvarokon stb.

Az INDECT projekt várható legfőbb eredményei:

- Video- és audioadatok intelligens elemzése a városi környezet veszélyforrásainak észlelése céljából.
- Mozgó objektumok helyzetének meghatározására szolgáló eszközök prototípusainak kifejlesztése.
- A közösségi internetes forrásokon fellelhető veszélyforrások és célzott bűncselekmények észlelésének számítógéppel történő felfedezése.
- Olyan speciális keresőprogramok kidolgozása, amelyek lehetővé teszik a gyors szemantikus keresést.
- Olyan számítástechnikai rendszer kifejlesztése, amely gyors intelligensinformáció-továbbítást tesz lehetővé.
- Olyan eszközök és technológiák kifejlesztése, amelyek segítik a magánszféra és az adatok védelmét az információk tárolása és továbbítása közben.

Az INDECT projektre vonatkozó konklúziók:

- Az INDECT egy kutatási projekt, amely lehetővé teszi, hogy a résztvevő európai teamek olyan algoritmusokat és módszereket dolgozzanak ki, amelyek célja, hogy elősegítsék a terrorizmus és egyéb súlyos bűncselekmények elleni küzdelmet, valamint hozzájáruljanak a lakosok biztonságához.
- Az INDECT nem egy végrehajtási projekt, a kutatás eredményeképpen bemutató prototípusokat, teszteszközöket fejlesztenek ki, és nem termelési fázisú, megvásárolható termékeket.
- Az INDECT-kutatás eredményeinek végső felhasználója a rendőrség, illetve a biztonsági szolgálatok.
- A kutatás folyamán használt definíciókat és paramétereket a rendőrség szolgáltatta.
- A rendőri partnerek határozzák meg és mérik fel a terrorizmus és egyéb bűnözés elleni küzdelemre kifejlesztett egyes prototípuseszközök és algorit-

- musok tényleges felhasználhatóságát, ehhez az INDECT ingyenes tesztelési lehetőséget nyújt.
- Az INDECT fedezi mindazoknak a külső rendőri szakembereknek, tanácsadóknak a személyes és utazási költségét, akik tanácsadással és teszteléssel segítik a projekt kutatóinak munkáját.

Látogatás a katowicei rendőriskolában¹⁵

Szakmai látogatást tettünk az 1999. február 1-jén létrehozott katowicei rendőriskolában, amelyben jelenleg 580 hallgató (a tervek alapján ez a szám hamarosan 740-re emelkedik) egyidejű képzését teszi lehetővé féléves terminusban. Az iskolában elsődlegesen olyan rendőröket képeznek, akik a városokban, a városi agglomerációban speciális körülményeket, eseményeket kezelnek (például csapaterő alkalmazásával). Természetesen ezenkívül egyéb speciális képzést is tartanak például a következő területeken: ügyeleti szolgálat tevékenysége, családon belüli erőszak kezelése, emberkereskedelem elleni fellépés, kihallgatási taktikák és technikák, beavatkozási technikák és taktikák, agresszív és veszélyes személyek elleni fellépés technikái, speciális körülmények közötti elsősegély-nyújtási technikák, médiakezelés stb.

Két érdekes oktatási metódust emelnék ki röviden, amelyeket véleményem szerint a hazai oktatásban is célszerű lenne felhasználni.¹⁶

Az iskolában van egy úgynevezett *ügyeleti helyiség*, amely valóság-hű másolata egy kapitánysági ügyeleti szobának. A hallgatók szimulációs gyakorlatokon keresztül gyakorolhatják, hogy mit tesz egy ügyeletes tiszt különböző helyzetek kezelésekor (kit hív, milyen intézkedéseket rendel el, kiket küld ki stb. és mindezt milyen gyorsan és szakszerűen. Lakossági bejelentésre hogyan reagál éjjel, veszélyhelyzetekben milyen intézkedéseket rendel el stb.). A szomszédos szobában pedig a tanárral együtt a többi hallgató figyel, és elemzi a „vizsgázó” minden egyes intézkedését, lépését.

Az iskola területén van egy úgynevezett *multifunkcionális oktatási központ*, vagyis egy *szimulációs város*: egy város valamely utcájának a teljesen élethű utánzata, makettje bankkal, postával, sörözővel, ékszerbolttal, bankautomatával, élelmiszerbolttal, gyalogátkelőhellyel stb., mindez természetesen kamerázva és mikrofonozva. A hallgatók teljesen valóság-hű helyzetekben

¹⁵ www.katowice.szkolapolicii.gov.pl

¹⁶ Ismereteim szerint ilyen jellegű szimulációs központ csupán Katowicében, valamint Romániában található.

mérhetik fel gyakorlati tudásukat és rátermettségüket, mindenféle szituációt kipróbálva, beleértve a csapaterőt igénylő helyzetek kezelését, a túszejtéssel kísért bűncselekmények, illetve bármilyen egyéb forgatókönyvű bűncselekmények kezelését. Hangszórókon keresztül egy központi számítógépes teremből a tanárok és hallgatótársak nyomon követhetik a hallgató minden lépését, az igazoltatástól kezdve a túsztárgyalás után a bankrabló elfogásáig. A videokamerával rögzített rendőri intézkedéseket később is lépésről lépésre végig lehet elemezni, rávilágítva az egyes hibákra, illetve a helyes hatósági intézkedésekre. Emellett előre modellezhető az is, hogy bizonyos esetekben milyen veszélyforrások leselkedhetnek a rendőrökre, milyen váratlan helyzetekre készülhetnek fel egyes helyzetekben.

Zárszó

Az előbbieken ismertetett témakörök csupán nagyon kicsiny területét fedik le az uniós bűnügyi együttműködés sokszínű és szerteágazó világának, de úgy vélem, hogy e néhány kiragadott gondolat is híven tükrözi és bizonyítja, hogy dinamikus fejlődésével ez a terület a fejlődés élvonalában van az uniós politikák között.

A szabadság, biztonság és jog érvényesülése térségének 2010 és 2014 közötti időszakra vonatkozó célkitűzéseit meghatározó stockholmi program kiemelte a konvergencia fontosságát, amelynek célja, hogy közelebb hozza a tagállamokat egymáshoz, és nem csupán a standardizáció eszközeivel, hanem műveleti eszközökkel is. A közös továbbképzési programok megszervezése, egyszerűbb együttműködési eljárások kifejlesztése és természetesen az információcsere zavartalan elősegítése elengedhetetlen eszköze annak, hogy elérjünk egy hiteles és őszinte operatív együttműködést a tagállamok között.

A tagállami rendőri szervezeteknek a hazai továbbképzéseken túlmenően szükségük van uniós szintű képzésekben való részvételre is azért, hogy ezáltal lehetővé váljon egymás kölcsönös megértése, valamint a legjobb gyakorlatok és tapasztalatok átadása. Két egymáshoz szorosan kapcsolódó célkitűzés fogalmazható meg:

- erősíteni az együttműködést azáltal, hogy minél többet és többet ismerünk meg a többi tagállam jogi, intézményi és társadalmi rendjéből,
- a tapasztalatcserék révén növelni az európai rendőri hatóságok szakmai értékét, professzionalizmusát.

2005-ben a Cеполт kifejezetten az e célok megvalósításának egyik eszközeként hozták létre, és az intézmény évente nyolcvan-száz tanfolyamot, konferenciát és szemináriumot szervez a tagállami rendőrtiszteknek. A tagállami, valamint az uniós képzési politikákat összhangba kellene hozni, szisztematizálni kell őket, és a rendőrségi hierarchia minden egyes szintje tekintetében megfelelően ki kellene dolgozni. Ebben az esetben érdemes a Cепол által kifejlesztett stratégiákat és programokat megerősíteni és egyben át is ültetni a különböző szintekre. Az oktatási módszereket változatosabbá és gyakorlat-orientáltabbá kell tenni.

A rendőrtisztek „csereprogramját” még tovább kell fejleszteni egy rendőrségi Erasmus-program keretében, ezáltal még szélesebb körben lehetővé válna a bizalom alapját adó személyes kontaktusok mélyebb kiépítése. Továbbra is elsőséget kellene hogy élvezzen a nyelvképzés fejlesztése, bár ez a probléma inkább a később csatlakozó tizenkét kelet-európai állam tekintetében okoz gondot, ezért azok „megoldását”, véleményem szerint, az unió szívesen rábízta a tagállamokra. Az idegen (főként az angol) nyelv megfelelő szintű ismerete nélkül azonban az együttműködés területén hátrányt szenvedhetnek az érintett tagállamok.

Az európai képzési tanfolyamok kiszélesítésével, valamint egy európai szakértői hálózat felállításával fokozatosan kellene kialakítani a tagállami szolgálatok, büntetőhatóságok közös kultúráját. Ez a fejlesztés bátorítja a tagállamokat arra, hogy kicseréljék jó gyakorlataikat, ily módon minden tagállam kipróbálhatja annak működését saját körülményei és lehetőségei alapján, és azt továbbfejlesztheti. Ennek keretében természetesen az idegen nyelv oktatása a továbbképzések szervesen integrált része lenne.

KÖNYVISMERTETÉS

Szabó Máté:

Ki őrzi az őrzőket? Az ombudsmeni jogvédelem

Kairosz Kiadó, Budapest, 2010, 326 oldal

Szabó Mátét 2007 szeptemberében választotta meg az Országgyűlés az állampolgári jogok országgyűlési biztosának *Gönczöl Katalin*, illetve *Lenkócs Barnabás* utódjául. Az előttünk fekvő kötetére tekinthetünk az elmúlt nem egészen három évben kifejtett munkájának summázataként, olyan nővunként, amely egyszersmind bizonyítja, hogy megfelelő kezekben újabb és újabb irányban van lehetőség az ombudsmeni jogvédő munka kiteljesítésére. Szabó Máté elődeinek a nevéhez fűződik az intézmény szilárd alapokra helyezése, az állampolgári bizalom mint az ombudsman sikeres működése előfeltételének kimunkálása, az intézmény ismertté, elismertté tétele. Megválasztásakor a jelenlegi általános biztos a gazdasági és szociális átalakulásra való tekintettel feladatául tűzte ki az ezekkel kapcsolatos jogok érvényesülésének és védelmének képviseletét, illetve kiemelten kívánta vizsgálni a hagyományos szabadságjogok, ezek közül is leginkább az egyesülési, illetve gyülekezési jog érvényesülését. Újításként vezette be az úgynevezett projekt-módszert, amikor is a biztos egy-egy témát kiemelve folytat vizsgálatot, műhelybeszélgetéseket rendez és minderről kiadványt jelentet meg. Ilyen projekt volt 2008-ban a gyülekezési, a hajléktalanügyi, illetve a gyermekjogi (utóbbi 2009-ben is folytatódott), kibővülve a fogyatékosügyi, sztrájkjogi, illetve közlekedési projektekkal. E módszer nagy előnye, hogy ezáltal sokkal érthetőbbé, kézzelfoghatóbbá válik az ombudsmeni munka az állampolgárok számára, illetve egy-egy kérdést kiemelten, sokkal mélyrehatóbban lehet vizsgálni, mint egy-egy egyedi panasz esetén. A biztos aktivitását mi sem mutatja jobban annál, mint hogy ebben az évben megjelent egy másik kötet is, *Európai ombudsman-intézmények* címmel, amelyben Szabó Máté és *Péterfalvi Attila Gabriele Kucsko – Stadlmayer Europäische Ombudsman-Institutionen. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur vielfältigen Umsetzung einer Idee* című művéből válogatva az európai ombudsmant, illetve 19 nyugat- és közép-európai ország ombudsman-intézményét mutatja be, külön tanulmányt szentelve az aktuális magyarországi helyzetnek is.

A kötet többnyire korábban megjelent publikációkat tartalmaz, amelyek az ombudsmeni jogvédelemhez mint a mű tárgyszerű címéhez kapcsolódnak.

A kötet kiemelt témái közé tartozik a sztrájkjog, a gyülekezési jog, illetve a korrupció, vagyis az utóbbi idők talán legnagyobb közérdeklődésre számot tartó kérdései, hiszen sokunkat érintettek a közelmúlt sztrájkjai, az egyre gyakoribbá váló tüntetések, illetve mindannyiunknak szembesülnünk kellett a különféle korrupciós botrányokkal. Az említett három témát több, magával az ombudsmani intézménnyel és annak létrejöttével foglalkozó tanulmány vezeti fel, ezek szerzői között van Péterfalvi Attila, volt adatvédelmi országgyűlési biztos, illetve Sziklay Júlia, az általános biztos munkatársa is.

A nyitó fejezetben Szabó Máté érdekes vizsgálatban veti alá az állampolgári jogok védelmét a globalizált civil társadalomban – húsz évvel a rendszerváltozás után. Megvizsgálja a jogvédelem lokális, illetve globális szintjét, utóbbi előtérbe helyezését különösen indokoltta teszi, hogy jelenleg – különösen az Európai Unióban – egyre erősödik az egyes jogvédő intézmények közötti kapcsolat, együttműködés. A globális civil kezdeményezések azonban nem feltétlenül működnek hatékonyabban, mint nemzetállami társai, hiányoznak ugyanis a tényleges ellenőrző funkciók, pedig nem az ovo demokratikus az, ami globális. A tudomány még nem tudott hatékony megoldást kidolgozni a tekintetben, hogyan lehetne csökkenteni az ellenőrzés hiányából eredő demokráciadeficitet. Szabó Máté az egyes elképzelések közül kiemeli *Michael Zürn* javaslatát. Zürn egyfajta demokratikus minimumelveket dolgozott ki, de – ahogy a szerző rámutat – adós maradt annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy ki vagy mely szervezet fogja ellenőrizni a nemzetközi NGO-k esetén a minimumelvek betartását. Az ilyen szervezeteknél súlyos probléma az is, honnan kapják a legitimációjukat. Vannak ugyan olyan nézetek, amelyek szerint az Európai Unión belül „kváziválasztások” tartásával rendszeresen lehetőséget kellene adni az állampolgároknak, hogy véleményüket kifejezésre juttatva támogassanak egy-egy pressure groupot, NGO-t, vagy éppen megvonják tőlük a bizalmat. Egy azonban biztos: a nemzetállamok feletti civil kezdeményezések nem feltétlenül demokratikusabbak, mint társaik, de legalább annyira problematikusak. Demokratikus ellenőrzésükhöz azonban egy fejlettebb ellenőrzési rendszerre lenne szükség. Ugyanígy, a nemzeti jogvédelem szintjén is megjelennek azok a problémák, amelyek az emberi jogok garantálásáért folytatott küzdelmet jellemzik. Az általános biztos a jogvédelem előremozdítása érdekében kiemeli egyrészt a kormányzati és a civil jogvédő szervezetek közötti együttműködés fontosságát, másrészt az általa vizsgált szervezetekkel, intézményekkel való párbeszéd gondolatától sem zárkózik el. A jogvédők ugyanis nem tehetik meg, hogy a véleményüket ráerőszakolják az államszervezetre, a politikára vagy a

társadalomra, hiszen az efféle hozzáállás leginkább merev elzárkózást vált ki, ez pedig nem segíti a kiszolgáltatott helyzetben lévő csoportok helyzetének javulását. Szabó Máté szerint szándékok és felfogás kérdése ugyanis, hogy az ombudsman tevékenységében a hatóságok akadékoskodást látnak-e, vagy felismerik az állampolgár és a közhivatalok közötti mediátori szerepét. A felfogása sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy még egy olyan szigorúan hierarchizált, sajátos szervezeti kultúrájú (*cop culture*) szervezetet is, mint amilyen a rendőrség, sikerült meggyőznie arról, hogy elfogadják a gyűlekezés elektronikus úton történő bejelentésének lehetőségét.

A második részből érdemes kiemelni Sziklay Júlia tanulmányát, amely az ombudsmani intézményt összehasonlító jogi szempontból mutatja be. A tanulmány legizgalmasabb része a 2010 elején folytatott vizsgálatok rövid összefoglalója. Az ombudsman hívta fel a figyelmet a fővárosi parkolási rendellel kapcsolatos jogi és gyakorlati visszásságokra, ez után következett nem sokkal később az Alkotmánybíróság válasza, a rendelet megsemmisítése képeben. A biztos hasonlóan nagy közérdeklődést kiváltó vizsgálatot folytatott több büntetés-végrehajtási intézetben, ennek egyik következményeként a Katonai Ügyészség vádat emelt tíz börtönőr ellen. A vizsgálat megállapításai a közeljövőben válnak igazán jelentőssé, amikor is a visszaállított középmerék lehetséges következményeként a fogvatartotti létszám jelentős növekedése várható, ennek kezelésére egy létszámában és moráljában is legyengült testületnek kell megfelelnie. Mindezeket túl az ombudsman kiemelt figyelmet szentel egy olyan kérdésnek is, amelyről nyugodtan elmondhatjuk, hogy az elmúlt 12 évben az érdektelenség övezte, ez pedig a közlekedési rendszerek teljes akadálymentesítése. A közlekedési tárca a határidők 2009-es lejárta után új határidőt szabott, a vasút számára 2013. január 1-jét, de nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy belássuk: a vasúti közlekedés jelenlegi helyzetében a következő két és fél év sem hoz jelentős változást. A fogyatékkal élőknek azonban senki sem segít, a legforgalmasabb útvonalakon közlekedő buszok egy része máig nem alacsony padlós, a vasúti közlekedésben pedig csak elvétve akad olyan vonat, amelyre kerekesszékekkel fel lehetne szállni.

Különös érdeklődésre tarthat számot a korrupcióval kapcsolatos fejezet is: a kötetet bemutató *Bihari Mihály* szavaival akár minden évben megjelenhetne. Mindaddig esélytelen a küzdelem, amíg nem honosodik meg az a fajta állampolgári kultúra, amely elutasítja a vesztegetést, az összefonódást, a mutyizást, a haveri alapú ügyintézkést. A tanulmány felhívja a figyelmet a 2009 februárjában bejelentett korrupcióellenes szervvel, a Közérdekvédelmi Hiva-

tallal kapcsolatos anomáliákra. A bejelentés óta eltelt több mint egy év, és már tudjuk, hogy a kezdeményezés elbukott, mindazonáltal a tanulmány több olyan általános megállapítást is tartalmaz, amelyet érdemes ismertetni. Ma Magyarországon közhelynek számít, hogy az emberek minden lehetőséget megragadnak, hogy megkerüljék a jogszabályokat, és minél rafináltabban teszi ezt valaki, annál nagyobb tisztelet övezi, de az is tény, hogy a végeláthatatlan bürokráciával és bonyolult szabályaival az állam nem könnyíti meg a jogkövető magatartást. Utóbbira hozza példának a tanulmány azt a mélyen elgondolkodtató kérdést, hogy ha egyes német tartományokban egy másik európai gazdasági térségbeli tagállamból származó jármű forgalomba helyezése mindössze egy-másfél órát vesz igénybe, és a fizetendő díjak összege is elfogadható mértékű, hogyan lehetséges, hogy nálunk mindez akár több héttig is elhúzódik, és drága, és ha ez így van, akkor milyen eszközökkel érik el az erre szakosodott vállalkozások, hogy ők mindezt két-három nap alatt lebonyolítsák? A szerzők szociológiai eszközöket is felvonultatva vizsgálják a korrupció hátterében ható tényezőket. Hivatkoznak a versengéssel kapcsolatos kutatások megállapításaira, miszerint ha valaki azt feltételezi a partneréről, hogy nem viselkedik szabályszerűen, akkor maga is hajlik arra, hogy az ebből eredő hátrányát hasonló magatartással kompenzálja. A másik fontos tényező a büntetés elkerülhetetlenségének tudata, ami Magyarországot egyáltalán nem jellemzi. A korrupció három oldalról közelíthet az ügyintézőhöz: a leggyakoribb a rokon, baráti alapú ügyintézés, majd a főnököknek, kollégáknak tett szívességek következnek, és csak a harmadik helyen áll a harmadik személyek általi korrumpálás. Nem tudni, hogy a hatóságok vonzzák-e eleve magukhoz a korrupcióra hajlamos embereket, vagy maga a szerv teszi a kezdetben tisztességes ügyintézőt „romlottá”. Az viszont bizonyos, hogy a korrupció elleni nevelés, az intézmények és a hozzájuk kapcsolódó eljárások társadalmi elfogadottságának növelése, a szervezetek transzparenciája és hatékony működése nélkül nem érhető el változás.

A sztrájkjoggal és a közlekedők jogaival kapcsolatos fejezet kiindulópontja az a megállapodás, miszerint a sztrájk nem lehet blokádnak, az államnak intézményvédelmi kötelezettsége nyomán kell gondoskodnia a közszolgáltatásról. Ebből kifolyólag a közszolgáltatói sztrájkra kötöttebb szabályok kell hogy vonatkozzanak, hiszen tekintettel kell lennie a más lehetőségekkel nem bíró állampolgári csoport érdekeire, a szabad mozgáshoz fűződő jogára. Nem kellően szabályozott azonban az elégséges szolgáltatás fogalma, a kárenyhítési szabályok vagy épp a tájékoztatás kötelezettsége. Új szabályozás kell, amely fokozottabban tekintettel van a rászorulóknak érdekeire, és már nem a

munkaadó-munkavállaló manicheánus megkülönböztetésén alapul, hanem tisztában van a sztrájk széles körű hatásaival, a munkaadói és a szakszervezeti oldal pluralizmusával. Rendkívül problematikus a közszolgáltatást igénybe vevők tájékoztatása, hiszen a munkaadó és a szakszervezet(ek) sokszor a meghirdetett sztrájk előtti napon, éjszakába nyúlóan tárgyalnak és próbálnak megegyezni az elégséges szolgáltatás mértékéről, reggel pedig nem tudni, jön-e vonat, vagy nem, ha igen, mikor és ha nem, akkor van-e egyáltalán valami, ami pótolja. Sok helyen ugyanis a vasúton kívül más tömegközlekedési eszköz nem is hozzáférhető, miként erre több benyújtott panasz is felhívta a figyelmet. A biztos a vizsgálata folyamán visszasságot állapított meg egyrészt azzal kapcsolatban, a MÁV-START Zrt. a sztrájjal kapcsolatos tájékoztatási kötelezettségének nem tett eleget, illetve felhívta a figyelmet arra is, hogy e kötelezettség ugyanúgy terheli az önkormányzatokat is, tekintettel arra, hogy az önkormányzati törvény kötelező feladatként írja elő a helyi tömegközlekedés működtetését, másrészt javasolta a közszolgáltatásért felelős szervek vezetőinek, hogy a tájékoztatási kötelezettséget tegyék az üzletszabályzatuk részévé. Az elégséges szolgáltatás tárgyában ugyanígy kiemelte az önkormányzat felelősségét a szolgáltatás elégséges szintig való nyújtására, amennyiben a felek között nem születik megállapodás, illetve rávilágított az egyenlőtlen információáramlásból fakadó nehézségekre is. Annak meghatározására ugyanis, hogy mi számít elégséges szolgáltatásnak, a közszolgáltatást végző szervnek vannak adatai, és érdekében állhat az információk olyan módú torzítása, hogy az megközelítse a rendes működés folyamán nyújtott szolgáltatások mértékét. A munkavállalói oldalon pedig ennek pontosan az ellentéte tapasztalható. A biztos álláspontja szerint a közszolgáltatások rendelkezésre állásának garantálása végső soron tehát állami, önkormányzati feladat, ennek elsődlegesen a jogalkotásban kell megnyilvánulnia, akkor azonban, amikor még az elégséges szolgáltatás sem garantált, elsődleges kötelezetté előlöpve egyben feladata az is, hogy helyettesítő szolgáltatásokról gondoskodjon. Javaslatai azonban saját bevallása szerint is süket fülekre találtak. A 2010. januári BKV-sztrájk után talán hamarosan annak is elérkezik az ideje, hogy felülvizsgálják a sztrájkra vonatkozó szabályokat.

A kötet legvégén kapott helyet a talán legnagyobb lélegzetvételű elemzés, amely a biztos gyülekezési jogra vonatkozó álláspontját ismerteti. A 2006. évi megmozdulások után felvetődött a spontán gyülekezés problematikája, az újságírók helyzetének bizonytalansága, új típusú oszlatás is történt, erőteljessé váltak a szélsőségek, sokasodtak a rendőrség elleni perek, miközben elmaradt a rendőri brutalitások elkövetőinek felelősségre vonása. A biztos rámu-

tat arra, hogy e folyamatok egy ponton túl már a demokráciába vetett bizalmat gyengítik, ehhez hozzá kell tennünk, hogy egy jogállamban ilyen esetekben mindenképpen szükséges fellépni. A legfrissebb dilemma például az, hogy egy demonstráció üzenete sértheti-e mások jogait és szabadságát. Magyarországon ugyanis e korláton jellemzően a mozgásszabadságot, illetve a pihenéshez való jogot értjük, Szabó Máté azonban – hivatkozva a Német Szövetségi Alkotmánybíróságra – kiemeli, hogy a demonstrációs jognak véleménynyilvánítási szempontból van korlátja, és ezek megfogalmazása nem a gyülekezési jog korlátozása, hanem alkotmányos szerepének pontosítása. Figyelemre méltó az NBH-nak a 2006-os demonstrációkban kapcsolatos szerepével összefüggő ombudsmani vizsgálat is. Ma is közszájon forog az a feltetelezés, amely szerint az NBH aktívan, sőt provokátorként vett részt az MTV-székház elleni támadásban. Noha a biztos nem ezeket az eseményeket, hanem egy a zavargásokban való passzív részvétel büntetőjogi vonzatait taglaló NBH-s közleményt vizsgált, jelentésében rámutatott több, a hivatal működését jellemző anomáliára. Kifejtette, hogy az NBH túlterjeszkedett a jogszabályokból eredő hatáskörén, amikor bűnmegelőzési feladatot látott el, illetve e tevékenységével kiszámíthatatlanná tette a működését. Vagyis közleménye nyomán egy olyan szervezet képe alakulhatott ki róla, amely a jogon kívül áll.

Hajas Barnabás három tanulmánya átfogó képet nyújt a gyülekezési jog hazai gyakorlatáról, a fogalom jelentéséről és a kapcsolódó rendészeti feladatokról. Már az első oldalon zavarba ejtő kérdéseket tesz fel nemcsak a gyülekezési jogban kevésbé járatos, hanem a szakemberek számára is: lehetséges-e az egyszemélyes vagy a virtuális gyülekezés, gyülekezés-e a sajtótájékoztató stb. A hazai közjog történetének legjelentősebb alakjait, *Concha Győzöt* és *Szamel Lajost* is idézve meghatározza a gyülekezés lényegi elemeit: többen, ideiglenes jelleggel, meghatározott célból, nyitott rendezvényre jönnek össze. Lényegi elem a részvétel, amelynek valósnak kell lennie, a létszámkérdés kapcsán pedig – hivatkozva a Gytv. nyelvtani értelmezésére, a rendőrségi törvény csoport-fogalmára, illetve az Emberi Jogi Bizottság gyakorlatára – a legalább három személy mellett teszi le a garast. A kérdés azért is érdekes, mert a rendőrség már egyszemélyes demonstrációt is „feloszlatozott”. A közelmúltban vetődött fel kérdésként az is, hogy milyen szabályok vonatkoznak a nem közterületen tartott rendezvényekre. Mostanra elfogadott válasszá vált, hogy ezek is a Gytv. hatálya alá tartozónak minősülnek, mindamellett a szervezőket nem terheli bejelentési kötelezettség. A rendészeti feladatok vizsgálatakor az ombudsman munkatársai az elmúlt nem egészen három év-

ben mintegy ötven rendezvényen vettek részt, ezeken az előzetes információgyűjtéstől kezdve a rendőrséggel való kapcsolattartáson keresztül a helyszíni megfigyelésig több eszköz állt a biztos rendelkezésére gyors és tárgyilagos jelentéseinek kidolgozásához. Itt is tetten érhető Szabó Máté rugalmassága: a rendőrséggel kialakított kiváló kapcsolat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szervezeten belül komolyan vegyék tevékenységét, ami leginkább abban érhető tetten, hogy megállapításait folyamatosan hasznosítják, sőt a 2008-as vizsgálatok tapasztalatait összefoglaló kéziratot még az oktatási tervbe is beillesztették. A biztos munkatársa külön tanulmányt szentel a gyülekezéshez kapcsolódó kommunikációs kérdéseknek: a gyülekezés bejelentésével, a szervezők és a rendőrség közötti kommunikáció esetleges nehézségeivel, valamint a rendőrségnek a harmadik személyekkel és a sajtó munkatársaival való kommunikációját vizsgálja.

A kötet zárótanulmánya *Pajcsicsné Csóré Erika* munkája, sikertörténet: a biztos egyik jelentése ugyanis a demonstrációk elektronikus úton való bejelentésének elismeréséhez vezetett. Az ezzel kapcsolatos probléma abból fakadt, hogy a bejelentésekre vonatkozó kapcsolatos BM-rendelet nem ismeri az elektronikus úton való kapcsolattartás lehetőségét, és hiába utal a Gytv. a Ket.-re, amely az alapelvei között nevesíti az elektronikus ügyintéztést, nem volt egyértelmű, hogy a Ket. hatálya a bejelentésekre is kiterjed-e. A biztos hivatkozott a jogállamiság elvére, a tisztességes eljáráshoz való jogra, továbbá a jogalkotói akarat vizsgálatára, mint jogértelmezési módszerre, és megállapította, hogy a jogállamiság elvének sérelme az a gyakorlat, amely szerint pusztán az említett BM-rendeletre hivatkozással, a magasabb szintű és időben is később keletkező közigazgatási eljárásjogi törvény és a rendőrségi törvény rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával az elektronikus bejelentésekről nem vesz tudomást. Vizsgálata után a biztos javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy kezdeményezze a Gytv. szabályainak oly módon történő módosítását, amely egyértelművé teszi, hogy a Ket. rendelkezéseit az eljárás mely szakaszától kell alkalmazni, a miniszter azonban elárkózott a javaslatról. Nem így az országos rendőrfőkapitány, aki elrendelte a témakört érintő belső útmutatójuk kiegészítését.

A Kairosz Kiadó honlapján található egymondatos ajánló szerint az előtünk fekvő kötet „*egy könyv az állampolgárok és a közhivatalok közötti lehetséges harmónia megteremtéséről, kísérlet a mediációra*”. Véleményem szerint ez a kötet jóval több ennél. Bemutatja az ombudsmani intézmény közigazgatási, illetve alapjogi oldalát, megtalálva a megfelelő egyensúlyt, hiszen egyrészt reagál a közigazgatás és az állami szervek hibáira, másrésztől

KÖNYVISMERTETÉS

azonban – a nagy nyilvánosság előtt is egyre gyakrabban megjelenve – az állampolgári jogok nem teljes érvényesülésére is felhívja a figyelmet, mélyreható elemzéseivel, sok esetben jelentős változásokat elérve. Most, hogy az ország még mindig érzi a válság hatásait és az emberek az élet minden területén megszorításokkal szembesülnek, még inkább fontos az ombudsman szerepe, hiszen bár sok szervezethez hasonlóan szűkös erőforrásokból kénytelen gazdálkodni, mégis, ahol csak tudja, felhívja a figyelmet a hiányosságokra, fellép a leginkább kiszolgáltatott helyzetben lévők jogainak érvényesülése érdekében, és megpróbálja ellensúlyozni a gazdasági-szociális-kulturális rászorultságból fakadó bajokat. Az ombudsman intézménye szilárd pont a húszéves, néha bizonytalan és mindig újabb problémákkal szembesülő magyar jogállamiságban – ezt mutatja be és hirdeti Szabó Máté kötete.

Készítette: Berkes Lilla

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén (november)

AZ EURÓPAI UNIÓ 2014 ÉS 2020 KÖZÖTTI ÚJ, TÖBBÉVES PÉNZÜGYI KERETÉNEK TÁRGYALÁSA IMMÁR VALÓBAN ÚTJÁRA INDULT azzal, hogy az Európai Bizottság benyújtotta az Európai Unió Tanácsának és az Európai Parlamentnek azokat a jogszabálytervezeteket, amelyek már részletesen tartalmazzák az új hétéves költségvetés szerkezetével és működése kapcsán érvényesíteni javasolt szempontokat. Az új költségvetés kidolgozása ürügyén a bizottság kifejezte abbéli szándékát, hogy egy egyszerűbb eljárási rezsim mellett gyakorlatorientáltabb felhasználást kíván foganatosítani a közösségi pénzek hatékonyabb felhasználhatósága feltételeinek megteremtése érdekében. A rendészeti terület vonatkozásában újdonság az úgynevezett belbiztonsági alap létrehozására tett javaslat. Ez az új alap a korábbi külső határok alap által lefedett közösségi forrásból támogatandó területek mellett önálló finanszírozási formát teremtené a rendőri együttműködésnek és a válságkezelésnek is. Természetesen hosszú tárgyalási folyamat előtt állnak a tagállamok és az uniós intézmények, ennek nyomán leghamarabb 2013 végére összeállhat a következő pénzügyi keretre vonatkozó uniós jogszabályi háttér, és megkezdődhet a felkészülés a tagállami szintű végrehajtásra. A jelenlegi feszített tagállami költségvetési helyzetben minden érintett különösen nagy figyelmet tulajdonít a pénzek megfelelő elosztására, a lehető legkedvezőbb helyzet megteremtésére. Ezt teszi a magyar kormány is. Magyarországon a rendszethez kötődő valamennyi terület fejlesztése és uniós együttműködésben való részvétele szempontjából is meghatározó, hogy a következő költségvetési ciklusban mekkora mértékű uniós pénzügyi forrásokat vehetünk majd igénybe és milyen feltételekkel. Annak érdekében, hogy minél előnyösebb megállapodás szülessen, folyamatosan zajlanak az egyeztetések a hazai rendészeti szereplők bevonásával.

A SZÁMÍTÓGÉPES BŰNÖZÉS ELLENI HATÉKONY KÜZDELEM ÉS A SZÁMÍTÓGÉPES BIZTONSÁG VALAMENNYI ASPEKTUSBÓL TÖRTÉNŐ GARANTÁLÁSA globálisan is egyre hangsúlyosabb tennivalóként jelenik meg, ezzel Magyarország is igyekszik lépést tartani. 2011. november 1–2-án Londonban egy nagyszabású, számos or-

szág részvételével megrendezett konferenciára került sor, amely a maga komplexitásában igyekezett megközelíteni a témát. Az Egyesült Királyságban megtartott tanácskozáson Magyarország vállalta az esemény nyomán követését szolgáló konferencia megrendezését, amelyre 2012 utolsó negyedévében kerülhet sor. 2001. november 23-án, Budapesten, a Parlament felsőházi termében írták alá az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményét. Jelentősége azonban természetesen nem csupán ebben rejlik. A budapesti konvenció az Európa Tanács egyik legsikeresebb globális szintű egyezménye, amelyet mostanáig 32 állam ratifikált (köztük leginkább az Európa Tanács tagállamai, illetve az Egyesült Államok); további 15 állam írt alá, (több európai állam, Kanada, Japán, valamint Dél-Afrika), és további 8 államot hívott fel az Európa Tanács az egyezményhez való csatlakozásra (Argentína, Ausztrália, Chile, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Mexikó, Fülöp-szigetek, valamint Szenegál). Az egyezmény aláírásának tizedik évfordulója alkalmából, egyrészt az aláírásnak egykor helyszínt adó főváros miatt, másrészt azért, hogy kifejezze hálóját Magyarország erőfeszítéseit a budapesti konvenció népszerűsítéséért, az Európa Tanács főtitkárnak felkérésére *dr. Kontrát Károly*, a Belügyminisztérium parlamenti államtitkára tartott beszédet a strasbourgi ünnepi ülésen. A budapesti konvenció népszerűsítése érdekében valóban sokat tettünk a magyar elnökség idején, az áprilisban megrendezett magas szintű konferencia egyik központi témája is ez volt. Levélben is megkerestük az egyezményt eddig még nem ratifikáló tíz uniós tagállamot: tegye meg annak érdekében, hogy európai szinten egyértelműen ez az egyezmény legyen a közös alap. A gyakorlati együttműködés területén is folyamatosan vannak kisebb előrelépések és kezdeményezések. A lengyel elnökség a gyermekpornográfia elleni küzdelemben fogadtat majd el tanácsi következtetéseket, és egyre közelebb jutunk az európai számítástechnikai bűnözés elleni központ felállításához is. Elfogadta a tanács a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló új irányelvet, amely szintén tartalmaz szigorító rendelkezéseket a pornográf internetes tartalmakkal összefüggésben is. Meghatározó lehet a tagállamok közötti együttműködés fejlesztésében a szervezett bűnözés elleni küzdelmet strukturáló Harmony-ciklus keretében megfogalmazott célkitűzések megvalósítása is, amelyre a COSI égisze alatt kerülhet sor a következő két évben. Magyarország ebben a tekintetben is vállalt feladatokat, elsősorban az információcsere fejlesztése érdekében.

A BIZOTTSÁG ELFOGADTA A TESTSZKENNEREK ALKALMAZÁSÁT LEHETŐVÉ TÉVŐ JOGSZABÁLYT. A bizottság úgy ítélte meg, hogy a lassan két éve zajló vizsgá-

latok és viták nyomán meg kell teremteni azokat a közös európai kereteket, azt a feltételrendszert, amelynek betartása mellett azok a tagállamok, amelyek szeretnék, alkalmazhatják a biztonsági szkennert a reptéri utasbiztonsági ellenőrzésük keretében. A bizottság nem hozott elhamarkodott döntést, tanulmányt készített az eszköz egészségre gyakorolt hatásai és a személyiségi jogokkal való összeegyeztethetősége kérdésében is. Az eddigi tapasztalatok és a bizottság által begyűjtött információk szerint a szkennerek hatékony biztonsági ellenőrzést tesznek lehetővé, jó eséllyel kimutatják a repülés biztonságát veszélyeztethető fém- és nem fém tárgyakat is, mindazonáltal nem csodafegyver, nyilván eme eszköz kijátszására is kísérletet tesznek az ilyen szándékú elkövetők. Már említett és nem elhanyagolható erős aggodalmakkal övezett aspektusa a biztonsági szkennerek alkalmazásának az egészségre gyakorolt hatásuk. A bizottság csak olyan berendezések alkalmazását engedélyezte, amelyek nem röntgensugárzást bocsátanak ki, hanem más technikai eszközök-nél már alkalmazott technológiákat hasznosítanak, mint például amelyeket a mobiltelefonoknál használnak. A jogszabály fontos garanciákat tartalmaz a személyiségi jogok tiszteletben tartása érdekében: a készített képeket a berendezés nem tárolhatja, nem lehet megőrizni őket, és a felvételekkel semmilyen jogsérelemhez vezető egyéb módon nem lehet visszaélni.

ELKÉSZÜLT AZ EURÓPAI UNIÓ BELBIZTONSÁGI STRATÉGIÁJÁNAK IMPLEMENTÁLÁSÁT ÉRTÉKELŐ ELSŐ ÉVES JELENTÉS. A jelentés egyrészt méltatja a stratégiában rögzített fontos területeken elért eredményeket, másrészt előrevetíti a jövőbeni szükséges intézkedéseket. A stratégia cselekvési terve által megfogalmazott célkitűzések megvalósítása felé vezető úton megtett lépések elemzése mellett nagy jelentőséget tulajdonít az uniós ügynökségek jövőbeni hatékonyabb kihasználásának. Szükséges, hogy az Europol, az Eurojust, a Frontex és a SitCen rendszeresen készítsen fenyegetettség-értékeléseket annak érdekében, hogy az unió tisztában legyen azokkal a kockázatokkal, veszélyekkel, amelyekre reagálnia kell, de a helyzet pontos ismerete hiányában ez nem áll módjában. Az Europol által készített legutóbbi szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelés (OCTA) erős veszélyként értékeli az internettechnológia szervezett bűnözői körök általi használatát, a gazdasági válság negatív hatásait és a biztonság külső dimenziójának fontosságát. A jelentés megállapítja, hogy a szervezett bűnözésen belül a nemzetközi bűnözői hálózatok kapcsán elsősorban a csoportok mobilitására és flexibilitására kell tekintettel lenni, illetve arra, hogy az internet adta lehetőségekkel támogatva kizárólag pénzügyi eszközök megszerzése érdekében alkalmaznak különböző illegális tevékenységeket esz-

közként, és az így megszerzett vagyont később bűncselekmények elkövetéséhez használják fel. Ezek az eszközselekmények alacsony kockázattal, de relatív nagy haszonnal jellemezhető bűnözési formák, mint például a készpénzhelyettesítő fizetési eszközökkel való visszaélések, vagy a különböző termékek hamisítása. A szervezett bűnözés és a terrorizmus közötti kapcsolat is szorosabb, elsősorban a terrorizmus finanszírozásának eszközeként használják a kábítószer-, illetve fegyver-, valamint emberkereskedelemből származó bevételt. A legfontosabb feladat így a hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés javítása, valamint a szervezett bűnözést, illetve a terrorizmust tápláló vagyon elvonása. Ezek nem új információk, viszont az elvek rögzítésén túlmenően a gyakorlati lépések nehezen valósulnak meg. Ezért 2012-ben a bizottság elfogad majd egy jogszabálytervezet-csomagot az elkobzás és vagyonfelderítés, vagyonvisszaszerzés területén. Európai képzési sémát hoz létre és reformokat vezet be az Europol és a CEPOL, valamint az Eurojust működését illetően. Egy közleményt bocsát majd ki az információcsere európai modelljéről, pénzügyi nyomozásokra vonatkozó stratégiát alkot, módosítási javaslatokat nyújt be a pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni irányelvhez, öt éves stratégiát alkot az emberkereskedelem ellen. A tagállamoktól azt kéri, hogy hajtsák végre az uniós szakpolitikai ciklusában kitűzött feladatokat, vonják be valamennyi érintettet és tegyék érdekelté őket a gazdaság védelmében a korrupció elleni harcban, javítsanak a vagyonvisszaszerzés hatékonyságán, hajtsák végre megfelelő színvonalon az uniós bűnügyi együttműködést szolgáló instrumentumokat, mihamarabb implementálják az emberkereskedelem elleni új irányelvet. A radikalizáció, illetve az extrémizmus elleni küzdelem – egyebek között a norvég események okán – kiemelt figyelmet kap majd 2012-ben. A bizottság átfogó internet-biztonsági stratégia megalkotását is tervezi, illetve a lehető legjobban elő kívánja készíteni az európai számítógépes bűnözés elleni központ 2013-as felállítását. Tovább kell azonban fejleszteni a harmadik államokkal való gyakorlati együttműködést is, hiszen a nélkül az uniós fellépés nem lehet valóban hatékony. A tagállamoktól azt kéri, ratifikálják a budapesti konvenciót, állítsanak fel kormányzati CERT-eket, és hozzák létre ezek jól működő európai hálózatát, javítsanak a bejelentések rendszerén. A határigazgatás területén is jelentős lépések várhatók, a bizottság benyújtja majd a javaslatát az uniós beléptető/kiléptető rendszere vonatkozóan, továbbá a regisztráltutas-program bevezetéséről.

Az Eurobarometer végzett egy felmérést az európai polgárok belső biztonságáról alkotott képéről, ezt a bizottság csatolta a stratégia végrehajtásához szóló jelentéshez. A felmérés alapján az uniós polgárok teljes mértékben tiszt-

EURÓPAI UNIÓ

tában vannak az unió előtt álló próbatételekkel és a leginkább fenyegető jelenségekkel. A terrorizmustól való félelem mellett a szervezett bűnözés, a vágyon elleni bűncselekmények, illetve az illegális migráció és az ahhoz kapcsolódó jelenségek aggasztják leginkább a polgárokat, és úgy vélik, ezek a bűncselekménytípusok a következő három évben növekvő tendenciával jelennek meg Európa országaiban.

Összeállította: Szabó Adrienn

Ára: 470 Ft

